

Naše planine

NAŠE PLANINE

REVIJA PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE

»Nostre Montagne« — Rivista della Federazione Alpina Croata

»Unsere Berge« — Zeitschrift des Kroatischen Bergsteigerbundes

»The Mountains« — Review of the Alpine Association of Croatia

»Nos Montagnes« — Revue de la Fédération Alpine Croate

Uredništvo i uprava: Zagreb, Gajeva 2a, polukat, telefon 37-316

Glavni i odgovorni urednik: P. Lučić-Roki, Zagreb, telefon 38-041

GODINA VII.

1874—1955.

BROJ 4

S A D R Ž A J:

Pero Lučić-Roki: Na kraju sedme godine	253
Božo Modrić: Sjevernim i srednjim Velebitom	255
Mirko Marković: Koji je najviši vrh Lipe	261
S. Đ.: Moja planina	262
Srećko Božićević: Pećine i ponori na zagorskoj strani Medvednice	264
Rastko Stojanović: Dolomiti	272
H. Čaušević: Kapa Moračka	277
Dr. Željko Poljak: Ljubišnja	284
Vladimir Blašković: Sandžački kaleidoskop	295
Uspon na Čo Oju (preveo Dr. M. Florschütz)	310
Š. Z.: Gjurgja Matešić	315
IZ PERA MLADIH	
F.: Zimski pejsaž	316
Č.: Noćni vjetar	317
A.: Plać za omorikom	317
Iz planinarske literature	318
Vijesti	320
Planinarske vijesti iz svijeta	329

NAŠE PLANINE

REVIJA PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE

GODINA VII.

1955

BROJ 4

Na kraju sedme godine

Ovim brojem »Naših planina« završili smo sedmu godinu izlaženja lista, za čiji su kvalitet uložili mnogo ljubavi i volje brojni saradnici, oduševljeni planinari, kao i radnici Štamparskog zavoda »Ognjen Prica«.

Kad gledamo pred sobom šest uvezanih ranijih godišta i četiri bogata sve-ska ovogodišnjih »Naših planina« vidimo da je to već prilična planinarska biblioteka, u kojoj ćemo naći velik broj zanimljivih i korisnih opisa planina diljem čitave Jugoslavije i koji ujedno označuju niz onih proživljavanja u planinama, što nas toliko vežu uz njih.

Mnogi opisi u »Našim planinama« služili su ne samo planinarima, već i nastavnicima i đacima srednjih škola, kojima smo često rado pomogli u radu, a prosvjetni su nam se radnici odužili suradnjom i citiranjem našeg lista i pojedinih članaka u školskim i prosvjetnim izdanjima.

Danas u našem listu surađuje određeni broj odličnih saradnika, koji su svojim prilozima podigli »Naše planine« daleko iznad nivoa mnogih časopisa. Osim toga »Naše planine« stekle su i znatan ugled u inozemstvu, o čemu svjedoče brojne pismene pohvale uz korisne sugestije.

Listajući godišnjake »Naših planina« s ugodnošću se sjećamo veoma vrijednih priloga, koje su nam dali autori-planinari, prosvjetni radnici i stručnjaci prirodoslovci, kao dr. Branko Gušić, prof. Vladimir Blašković, dr. Pera Kostić, ing. Ivan Šmalcelj, dr. Ivo Horvat, Branimir Pipinić, Tomislav Jagačić, dr. Ivo Lipovščak, Zdeno Šimunović, ing. Stjepan Bertović, dr. Marijan Florschütz, ing. Ivo Gropuzzo, ing. Mirko Zgaga, Vlado Redenšek, Alma Šikloši, Slavo Brezovečki, ing. Vjekoslav Šantek, Josip Plaček, Ivan Gušić, Dr. Maks Plotnikov, Edvin Rakoš, Mirko Malez, Božidar Kirigin, dr. Željko Poljak, dr. Kamilo Firinger, dr. Aleksandar Vrbaški, Božo Modrić, ing. Ive Modrić, ing. Ratimir Stefanović, dr. Ivan Stojanović, dr. Stjepan Kovačević, Tibor Sekelj, Boris Mikić, Jelka Ledić, Branko Golešić, Mirko Marković, Aleksandar Blažuk, Janko Blažej, Uroš Župančič, dr. Karl Prussik (Beč), Heidi Licek (također Beč), te još mnogo vrijednih planinara i alpinista, kojima redakcija »Naših planina« od srca zahvaljuje. U zadnje vrijeme počeli su surađivati i planinari-daci srednjih škola, zahvaljujući inicijativi nastavnika Tomislava Jagačića iz Kutine.

Ovaj popis jednog dijela saradnika pokazuje nam koliki interes i ljubav za naš list postoji kod određenog broja planinara, ali se, nažalost, ne možemo po-hvaliti odazivom članstva i planinarskih društava na pretplatu. Zaključak go-dišnje skupštine Planinarskog saveza Hrvatske na Platku, da na list moraju biti preplaćeni svi članovi Upravnih odbora planinarskih društava, predstavlja žalosnu činjenicu i ozbiljno upozorenje, da smo na odgoju planinarske svijesti napravili veoma malo. Još je nezgodnije, da nam prosvjetne ustanove moraju davati dotacije za list čija je pretplata više nego pristupačna svakom planinaru, dok se članovi planinarskih društava i većina Upravnih odbora društava odnose veoma nehajno prema širenju broja pretplatnika.

Dok planinarska društva i članovi ne uoče, da je list prvenstveno njima namijenjen i da se u taj list ulaže mnogo ljubavi, truda i materijalnih sredstava, dogleđeće će sve mjere Uprave lista za raspačavanje imati malo uspjeha.

Slijedeće godine ponovno ćemo prići izlaženju u dvobrojevima i nastojati da list izlazi što redovitije, premda to većim dijelom ne ovisi o nama. Pretplata će i dalje ostati 300 dinara, kako bi omogućili svakom planinaru, da može lako doći do lista.

Apeliramo na kraju na svijest naših planinara, da pomognu svojom saradnjom i pretplatom, da »Naše planine« budu i dalje odraz tradicije i nivoa na kojem se danas nalazi planinarstvo u Hrvatskoj.

Pero Lučić-Roki

Sjevernim i srednjim Velebitom

Već više godina spremam se da provedem barem desetak dana u Velebitu, mojoj najmilijoj planini. Ta davna želja ostvarila mi se ove godine, a i moje društvo nije me iznevjerilo, jer na ovu turu nisam po običaju pošao sam. Dok smo kamionom kretali iz Senja žestoki vjetar kidao je guste maglene zavjese nad tjemenom namrštenog starca Velebita. Planina nas je očekivala prijeteći. Ja sam pouzdavajući se u svoje prirodene planinarske nagone tvrdio, da će sjutradan biti lijepo vrijeme, iako je čitavo naše društvo omalovažavalo taj moj optimizam.

Kamion je tandrčući i sopćući po vijugavoj cesti stigao u Oltare. Tu nas je dočekao Laćo napadno živahan, a sudeći po čudnim kretnjama i zagonetnoj mimici njegovog lica i prilično »nakićen« alkoholom. Ubrzo smo se pogodili s njime da nam transportira na Zavižan, za potrebe doma, sve stvari koje smo dovezli do Oltara. Hrabro je obećao da će nam još ove noći dopremiti na Zavižan i naručenog janjca. Budući da se sunce prilično nagnulo prema zapadu, krenuli smo odmah nas jedanaestorica poznatim putem preko Božine Plani, Siče i Došenovca na Zavižan. Kada smo stigli na cilj pozdravili su nas nezaboravni vrhunci, cvijeće, sunce, more, poznata hirovita bura, daleke magle i čupavi oblaci. Mene je okružio svijet mojih sanja, bujan i veličanstven, koji me uvijek, kada mu se vraćam, nadahnjuje nezaboravnim osjećajima sreće, ushita i uspomena iz rane mladosti koju sam proveo u ovoj planini. Ugodan smještaj u Žeželjevom domu pružio nam je potreбni odmor.

Drugi dan osvanuo je vedar, sunčan i zamaman, a moje predskazivanje lijepog vremena ostvarilo se. Razdijelili smo se u grupe i pošli na uspon. Jedini korputentni »Šajavač« zadržao se sa malom grupom u dolini na sunčanju, jer mu uspon prošlog dana nije prijao, a mi ostali krenuli smo na Veliki Zavižan (1677 m). Kad smo stigli na vrhunac prilično lakim usponom, na zapadu se pod nama protegla panorama Kvarnera u prozirnoj nježnoj maglici obasjana suncem i beskrajnom ljepotom vedrog neba. Prema jugoistoku nanizali su se Rožanski Kukovi nazubljeni, gordi i raznoliki, koji opet sačinjavaju cjelovitu i veličanstvenu skupinu osebujnih kamenitih kraških vrhunaca. Neposredno pred nama prostirao se u svoj svojoj ljepoti i veličini prirodni park Zavižan sa svojim gorskim livadama, vrhuncima i šumama. Vrijeme nam je neprimjetno pođmaklo i oko podneva okupilo se čitavo naše društvo u blagovaonici doma gdje nas je privukao neodoljivi miris na ražnju pečenog janjca. Poseban čar zajedničkog ručka, koji je bio priređen na primitivan način, pojačao je lijepu utiske ovoga dana. Predvečer je »Boja« krenuo sa većinom naših drugova i drugarica natrag u Senj, a ostalo je samo nas troje, da kroz osam dana poduzmemo razne ture u najljepše predjele sjevernog i srednjeg Velebita.

Treći dan krenuli smo u šumovitu golemu udolinu Velikog Loma. Čista jutarnja rosa blistala je na zelenoj travi i po čaškama raznolikog cvijeća. Išli smo bespućem čas po gorskim livadama koje obrubljuju ponosne bujne smreke i jele, čas kroz gustu crnogoričnu i bjelogoričnu prašumu. Osjećali smo na svakom koraku da ove šume nisu puste, nego da u njima živi i razvija se raznolik životinjski svijet, a svjedočili su nam to brojni tragovi i ležaji srna, kao i ne-prestani pijev raznih ptica. Nevjerojatno brzo mijenjaju se slike u ovom raskošnom skrovitom kutu divlje planine. Livade sa osamljenim smrekama, provra-

lije, dražesni doći, zelena bujna šuma, bliski vrhunci od preko 1600 m, nadmorske visine, pa nadasve raskošna visinska flora i fauna, okružuju čovjeka sa svih strana. Čitavo prijepodne lutali smo opijeni šumskim mirisima i živim prirodnim bojama po divljim bespućima Vel. Loma. U dubokoj mračnoj prašumi među stoljetnim stablima, pronašli smo tri sačuvane prastare zidine obrasle gustom mahovinom. Vjerojatno su to bili u davnini pastirski stanovi nad čijim ruševinama već vjekovima raste gusta prašuma. Tragovi pradavnih stočara još su jasnije urezani u kamenitoj ploči blizu lomskog izvora na kojoj je uklesan na latinskom jeziku ugovor između izumrlih plemena o granicama za ispašu i napajanje stoke. Konačno i nas je ljuta glad prisilila da se smjestimo u debeloj hladovini krošnjate bukve. Iako nas je sadržaj konzerve iznenadio, jer smo u njoj umjesto naznačene paštete pronašli sasvim jednostavan govedi gulaš, zakuska je ipak bila nenadmašiva. Ove hrane bi se kod kuće vrlo rado odrekli, ali nas je ovdje u Vel. Lomu ta slaba konzerva živo podsjetila na onu mudru izreku: »Glad je najbolji kuhar!«

Poslije temeljitog odmora krenuli smo natrag dobrim pješačkim putem na Zavižan. Na tome pustom putu pojavila su se iznenada sa bijednim mršavim kljusetom tri siromašna sina podgorskog krša u slabim iskrpanim odijelima. Svaki susret sa živim bićem u pustoj šumi iznenađuje. Oni su nas začuđeno promatrali, a na naše pitanje kuda idu, rekoše da su se uputili na branje ljekovitog bilja koje se sada može dobro unovčiti. Njihov izgled jasno je svjedočio, da planina pruža vlastitoj djeci mukotrpan život i vrlo škrto dariva svoje plove. Kroz snopove sunčanog svjetla, praćeni vragoljastim lahorom vjetrića stigli smo po sunčanim stazama natrag na Zavižan.

Cetvrti dan spustili smo se prema jugozapadnoj strani Zavižana u Živu Vodicu, nadaleko poznate izvore pitke vode, gdje je uredeno i posebno napajalište za stoku. Staze koje vode k Živoj Vodici pomalo zarašćuju travom i grmljem, jer više nema velikih stada stoke koja su pred desetke godina utirala velebitske nogostupe. Podgorska strana Velebita sve više se raseljava i broj stanovaštva smanjuje, a oni Podgorci koji ostaju u staroj postojbini sve manje se bave stočarstvom i zemljoradnjom. Svaki čovjek sposoban za rad danas lako dobije zaposlenje na velikim radilištima duž naše domovine. Tako poljoprivreda i stočarstvo postepeno nestaju.

Na prvoj divnoj planinskoj livadi Žive Vodice naišli smo na smrekovo stablo na kojem se ovog proljeća izmjerio mrki medo. Duboko je zaderao svojim kandžama u deblo i raskinuo mu tvrdo tkivo u duljini od oko pola metra. Zagrebao je u stablo na visini od oko 2 metra, pa sudeći po tome bio je to svakako neki medvjedi lakoatletičar! Naišli smo na stablu i na mnoštvo njegovih mrkih dlaka. Prema izjavama seljaka to je stalni gost ovog predjela, a poznat je zbog svoje dobroćudnosti. Po pričanju Pave Kevilja ima on i majku koja katkada dođe s njime, a velika je kao dobra krava.

Konačno ugledali smo pravu Živu Vodicu — vrelo i dva velika obzidana sabirna bunara. Oko njih se upravo raspojasala bujna trava sa mnoštvom cvijeća, kimaljena, leptira i mirisa. Pojedine ograđene vrtline još uvijek obrađuju seljaci, a vidi se to po bujnom ječmu i dobro razvijenoj zelenoj cimi krumpira. Ovdje smo naišli na prve jagode i mnoštvo još nezrelih divljih ogrozda. Ipak Živa Vodica nije bila pusta! Dok smo se mi razgovarali i pohlepno pili vodu iz bistrog izvora, pojavio se iza bliskog bukovog džbuna Pave Kevilj nazvani »poslijednji Mohikanac«, koji je dobio taj nadimak po tome, što je on jedini podgorški seljak koji još uvijek po ljetu seli u Živu Vodicu i u njoj ima skromnu planinsku kućicu pokrivenu šindrom. Simpatični lukavi starac pričao nam je o

svojim sretnim danima koje je kao mladić proveo u Americi. Pričao je i o inženjerima koji su ovdje pronašli podzemno jezero, o svom sinu koji radi u šumi, o tome kako niti on više ne može po ljetu da seli u planinu. Mi smo ga slušali i divili se ljepoti njegovih prostonarodnih izraza i s poštovanjem promatrali njegove ruke žilave i čvorugave poput suhih grana, koje su već preko 60 godina prekrivene tvrdim radničkim žuljevima. Organizam ovih Podgoraca otporan je i čvrst poput onih otpornih krških stabala koja prkose i odolijevaju silovitim vjetrovima, žarkom suncu i pogubnoj suši. Ovdje život nije ništa drugo, nego zgoljna i teška borba za opstanak.

Ova područja predstavljaju carstvo sreće za divlje životinje. Srne su od t. zv. visoke divljači najbrojniji stanovnici, a iza njih po redu, sudeći po brojnim znakovima i tragovima, dolaze divlje svinje. Na određenim livadama uvečer i ujutro čovjek koji je vješt vrebanju sigurno će ugledati malo krdo srna koje u to doba oprezno izlaze iz šume na pašu. Prvi izlazi na livadu mužjak koji razgleda teren i obično se javlja nekim čudnim blejanjem, a zatim izlaze ženke nad kojima on bdije vjerno i odano sve dok se do sita ne napasu i povrate u šumu. Mi smo toga dana navečer pošli na jednu od zavižanskih livada koja se prostire kraj šume, a na koju srne redovno svake večeri izlaze. Dok smo još bili na dogledu Žeželjevog doma već smo ugledali jednu srnu koja je mirno pasla travu ispod smreka koje su rasle po livadi. Veće stado nismo ugledali, jer je naše društvo bilo previše bučno. Ipak je naš »vegetarijanski lov« uspio i svaki je od nas bio obogaćen jednim lijepim i nezaboravnim doživljajem.

Svanuo je peti dan našeg boravka na Zavižanu. Bio je ljepši od svih dosadašnjih, pa smo odlučili da ga iskoristimo za težu turu. Odmah ujutro krenuli smo preko Čemerikovog dočića na vrhunac Čepuraš preko kojega smo se spustili u duboke i jedinstvene divlje Smrčeve doline. Sa Čepuraša smo ponijeli nezaboravnu sliku blistave morske površine u tamne prašumske gudure Smrčevih dolina. Ove godine, još u mjesecu srpnju, zadržala se neobično velika količina snijega u provaliji gdje je Maras napravio ogroman iskop, t. j. pećinu u kojoj je tražio zakopano blago kralja Bele. Samu pećinu osvjetljavale su zrake slabog svjetla koje je prodiralo između debelih ledenih smugora, koji su visjeli sa stropova pećine. Zaista fantastična slika u sparnom mjesecu srpnju! Ogromne strme litice zatvorile su ovu dubodolinu sa tri strane, a pristup u nju moguć je samo sa zapadne strane. Gledajući jedinstveni smještaj i oblik ove doline i njezinu divlju iskonsku ljepotu nisam se ništa čudio tome, da je ona u fantaziji naroda kroz generacije predstavljala riznicu ukletog zakopanog blaga. Umorni sjeli smo pod gigantsku smrekiju visoku preko pedeset metara. Divni primjerici stabala jela i smreka ogromne visine i neobično pravilnih oblika krošnja i debala ispunjavaju čovjeka posebnim ushitom. Iznad gustih krošnja modri nebeski svod postaje beskrajno proziran, dalek i nenadmašivo lijep. Doštojanstvene krošnje stabala, kroz koje uvijek čarlija u nizini neprimjetni luhorić šume, lagano se povijaju, a taj blagi nadzemaljski šum sliva se u jedinstvenu glazbu dirljivu i fantastičnu, koju mogu slušati samo rijetki sretnici i iskreni poklonici velike planine.

Raznolika i vrstama prebogata vegetacija bujno se razvija po dolinama iz kojih se naglo i strmo dižu goli kameniti vrhunci. Na ulazu u provaliju u kojoj se navodno nalazi zakopano blago raste jedinstvena i slabo poznata biljka koju seljaci nazivaju divljim grožđem. Gusti grmovi nisko se granaju nad zemljom, a sliče na stabalca ribizla sa lišćem oblika vinove loze. Cvijet je grozdlat, a plođovi su grozdovi sa ukusnim crnim bobicama koje su jestive, te imaju kiseljkasti okus potpuno nezrelog grožđa. Ove godine urod toga grožđa je upravo

rekordan! Oprostili smo se i od ovih dolina, da poput nemirnih skitnica krenećemo dalje na slabo poznate skrovite staze po kojima danas rijetko kada gazi ljudska noga.

Naš slijedeći cilj bila je Rossijeva koliba. Svatko tko je posjeti divi se najviše njezinom izvanredno lijepom smještaju. Sagradena je na podnožju goleme strme litice, koja je štiti od žestokih sjeveroistočnih vjetrova. Pod njom se protegao zeleni Jerkov doćić, a na zapadu prema moru planina je otvorila između divljih vrhunaca veličanstveni »prozor« kroz koji se vidi djelić modrosmaragdne morske površine. Unutrašnjost ovog planinarskog skloništa vrlo je jednostavna i uglavnom pruža planinaru siguran krov nad glavom, kuhinjsku peć i pitku vodu. Jednostavnost koja odgovara ovom pustom dijelu Rožanskih Kukova. Poslije kraćeg odmora krenuli smo u povećoj grupi u Varnjaču. To je pećina i ujedno provalija koja se smjestila na jugu od Rossijeve kolibe među divljim kraškim stijenama i vrhuncima. Prilaz Varnjači koji je bio markiran i raščišćen prije rata, sada je potpuno zarašten klekovicom i visinskim borom. Naša planinarska drugarica Anka iz Venecije upala je u bujni grm visinskog bora do vrata, a na nju se istresla sa rascvjetanih grana kiša nekog žutog peluda, tako da je za čas bila formalno maskirana u pripadnika žute rase. Dobro se nije osjećao niti njezin sinčić Frančesko, jer on nikako ne voli medvjede, a ove provalije činile su mu se upravo idealnom nastambom za tu divlju životinju. Jedan korak naprijed, a dva natrag kretalo se naše društvo kroz bujnu klekovinu i preko opakih strmih litica. Konačno zaključak većine bio je da se ovaj put bez opreme ne spuštamo u Varnjaču. Dobro smo razgledali silovite provalije i gigantske klisure koje su se upravo nanizale oko Varnjače. Uz podnožje klisura i po škrapama koje su ispunjene zemljom bujno se razvija klekovina i visinski bor. Po divljim nepristupačnim vrhuncima između ispremiješanih kamenih gromada pogdjegdje se uzdižu zakržljale niske smreke na kojima se opažaju vidljivi tragovi žestoke borbe sa strašnim zimskim vijavicama, ledom i visokim snjegovima. One stoje poput mrtve straže na zadnjim šumskim izdanjcima koji se gube na visovima preko 1600 metara nadmorske visine. Vratili smo se natrag Premužičevom stazom do Jerkova doćića, da se primorskim nogostupom, koji vodi u Starograd preko Velikih Brisnica, spustimo u Cipala, zapuštenu gorsku livadu koja leži u dubodolini okružena bujnim crnogoričnim šumama.

Bivša košanica u Cipalima pretvorena je u »vrt« divljih životinja. Danas u njoj ruševine nekadašnjih pastirskih stanova raskapa mrki medvjed, koji tamо traži mrvljje ličinke. Srne u tolikoj mjeri posjećuju tu osamljenu gorskiju livadu, da su čestim dolaženjem na pašu utrle mnoge šumske stazice. Medvjedi su se čak potrudili, da maknu i preokrenu kamene medaše kojima je bilo omeđeno vlasništvo pojedinih seljaka. Divna pravilna jelova i smrekova stabla sve više se šire po velikoj livadi, a šumski mir i debela hladovina četinara počivaju nad ovim osamljenim pustim krajem. Na istočnoj strani livade nalazi se snježnica iz koje su nam Irena i Viki donijele pravog leda i snijega, koji nam je naročito dobro prijao na vrelom srpanjskom suncu, samo ga nismo smjeli mnogo lizati zbog prehlade grla koja znade biti vrlo opasna i dovodi do jake promuklosti. Kad su se sjene šumske hladovine produljile, a sunce nagnulo niže nad guste krošnje stabala, mi smo napustili nezaboravni predjel Cipala i krenuli natrag na Zavižan. Dok smo se penjali strmom uzbrdicom prema Rossijevoj kolibi, mnogostruka jeka vraćala je iz velikih daljina naše užvitke, pa smo imali dojam, da nas divne duboke šume i ponosni vrhunci na rastanku pozdravljaju i oprastaju se s nama, jer mnogi od nas vjerovatno ne će nikada više posjetiti ove osamljene šumske staze koje vode u divlja nepristupačna Cipala.

Približio se i dan našeg odlaska sa Zavižana. Tih nekoliko dana provedenih u ovim predjelima velike planine bit će u našem sjećanju lijepi i radosni poput bistrog vrutka koji će uvijek napajati našu fantaziju i duh bezbrojnim slikama i mislima na veličanstvenu i moćnu ljepotu potpuno divlje, djevičanske prirode.

Rano ujutro uprtili smo naše teške naprtnjače i krenuli na jug prema jiblanačkom Alanu. Opet smo na nezaboravnoj Premužićevoj stazi, a desno i lijevo mijenja se pred našim očima kaleidoskop slika zelenila, boja morskog smaragda, divlje krške goleti i raznolike vegetacije. Kad smo se počeli približavati Alanu, kamene gromade i provalije usječene u vapnencu počele su dobivati neke osebujne konture i boje. Ovdje je kamen nešto bjelji, a kamene gromade lijepo su formirane i ukrašene žlijebovima, draperijama i drugim prirodnim naktom. Na svakom koraku i pri svakom pogledu pred prolaznikom se mijenja slika. Prilično umorni stigli smo oko 9 sati prije podne na Alan. To su ogromne brdovite i neravne kraške livade na kojima uspijeva prilično bujna trava. Valovitu jednoličnost livada prekidaju mjestimično gusti bukovi šumarići i osamljene litice.

Pogled sa Alana prema sjeveroistoku na Rožanske Kukove upravo je jedinstven. Centralna skupina vrhunaca Hajdučkih i Rožanskih Kukova sliči na visoke neobične kule ukrašene gigantskim kruništima nad kojima se odmaraju niski oblaci. Teško je opisati i ispričati nezaboravni prizor koji čovjek ugleda kad baci pogled na taj dio Velebita sve do Zavižana. Mislim da su gledaocu pred očima svi pravilni i nepravilni oblici koji postoje, kao i sve moguće perspektive, tako je veličanstvena, raznolika i lijepa ta slika planinskog prostora. Lijep kontrast ovoj gorskoj slici daje intenzivno zelenilo beskrajnih kraških livada Alana. Iza svakog njihovog brežuljka ili udoline naslućuju se daljni vidici. Cesta Štirovača-Stinica dijeli sjeverni Velebit od srednjega. Prešli smo i tu cestu kroz planinski zaselak Alan koji se smjestio uz samu cestu. Zemljoradnja ovdje slabo uspijeva, jer je tlo tipično krško sa plitkom zemljom koja propušta vodu. Seljaci Podgorci borave ovdje samo po ljetu, a većinom se bave šumskim i cestovnim radovima. Prije prošlog rata ovi seljaci bavili su se stočarstvom u velikoj mjeri. Ogromna stada krava, ovaca i koza prehranjivala su se po ljetu na Alenu. U jesen su stada i ljudi selili sa planine u Primorje. Danas smo naišli na svega jedno manje stado ovaca i na nekoliko krava i konja.

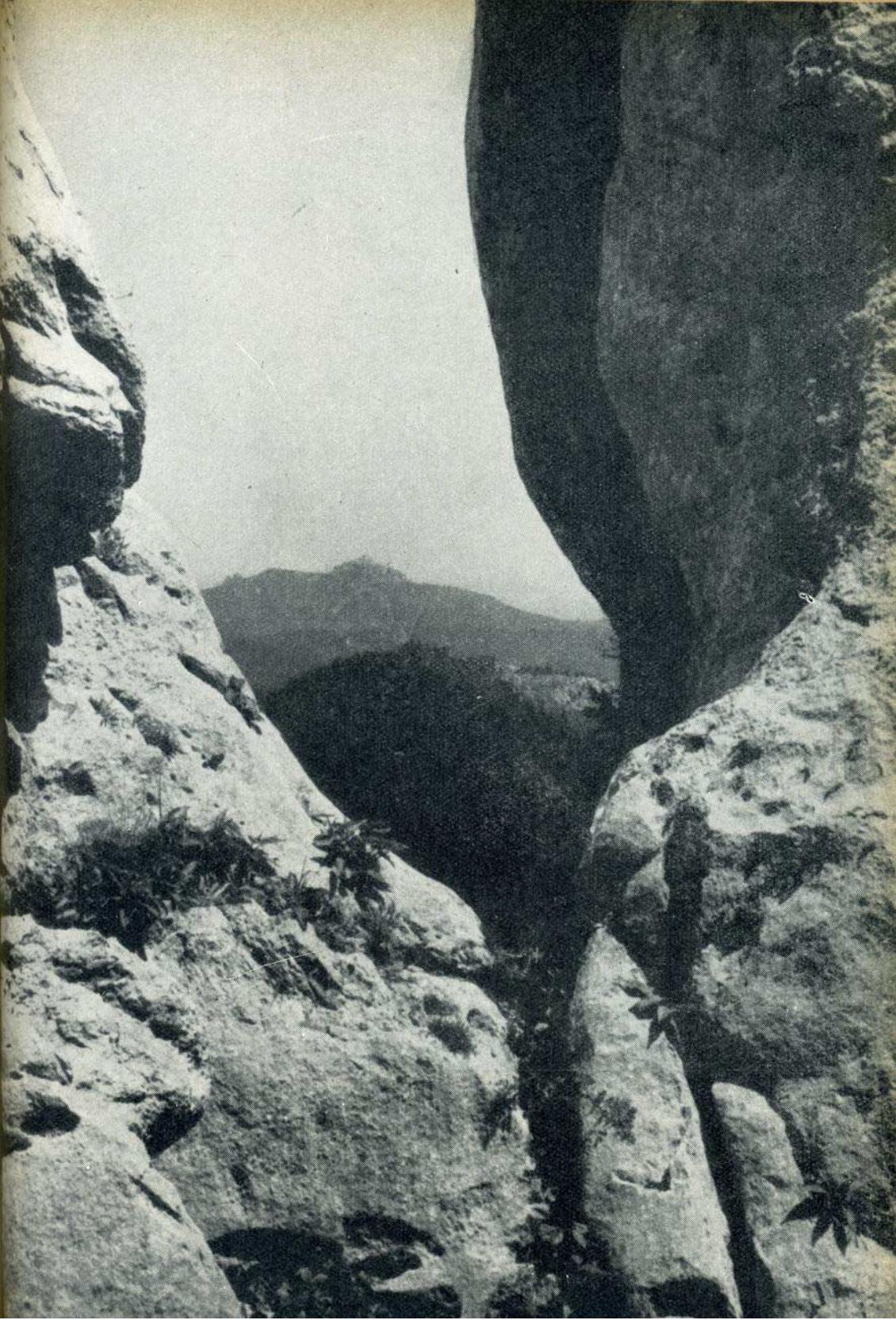
Od Alana kreće Premužićeva staza na jug po goloj primorskoj padini Velebita. Ona kroz srednji Velebit nije naročito dobro trasirana, jer većim dijelom otvara vidik samo prema moru i to na otoke Pag i Rab, a osim toga staza se ovdje nalazi u vrlo lošem stanju. Ovaj prilično neinteresantni dio puta od preko 6 km duljine kojeg smo prevalili po žarkom podnevnom suncu napravio je na nas dosta loš utisak. Naš cilj danas je bio Smokrović Katunište, gdje nas je očekivao moj prijatelj Mate, koji uvijek preko ljeta boravi u svom katuništu sve dok ne pokosi planinske livade i ne spremi sijeno za prehranu stoke po zimi. Kad nam je govorio o udaljenosti Smokrović Katuništa od Alana, on se je vjerojatno prevario mjereći udaljenost, jer smo po njegovom pričanju trebali za 1 sat stići, a mi smo pješačili dulje od dva sata, a da o tome Katuništu nismo ništa čuli niti mu našli traga. Konačno je i Premužićeva staza nad pravcem Jablanca skrenula sa gole krške strane u planinu. Umorni zavalili smo se u prvu hladovinu da prikupimo snage za dalje pješačenje. Počeli smo nailaziti na zrele jagode i njima blažiti žedu. Konačno u tri sata poslije podne stigli smo na veliku šumsku sječevinu koja se upravo crvenila od zrelih jagoda. Na njoj je dvoje djece bralo zrele crvene bobice. Kada smo ih upitali čiji su, odgo-

vorili su da su oni djeca Mate S. i da beru jagode za svoje goste, a sudeći po našem izgledu da smo to mi. Odbacili smo tegotne naprtnjače i odmah se onako umorni bacili na berbu jagoda. Zatim smo kod Mate u njegovoј čistoj planinskoj kućici gasili ljutu žedu sve do večeri čas divnom kiselinom, čas mlijekom (varenikom) i ugodnom hladnom vodom iz duboke cisterne. Nezaboravan je bio sunčani zapad te večeri koji nas je očarao crvenim ognjenim rumenilom, koje je palo poput grimiznog plašta na mirno more i na golemu kamenitu planinu

Rano ujutro slijedećeg dana oprostili smo se sa radišnim i dobrim domaćima i krenuli vrlo strmim nogostupom do jablanačke ceste, da se kojim šumskim kamionom prevezemo u Jablanac. Na cesti smo morali čekati skoro čitav dan, pa da nam se ipak smiluje neki šofer i primi nas na pretovareni kamion, koji se lagano spuštao po strmoj vijugavoj cesti u Stinicu.

U Jablancu smo se smjestili u Hirčevom domu, prvom planinarskom prihvatištu na morskoj obali, iz kojega se mogu poduzimati usponi na Velebit u svim smjerovima. Zgrada doma je arhitektonski jedinstvena, a smještena na vrlo povoljnem mjestu tako da se sa njezinih prozora pruža pogled na velebitski masiv Lisca (1500 m) i Alana, a prema moru na otoke Rab, Goli i Krk. Opjevane čari toplog juga okružuju Hirčev dom sa čijih se balkona čuje za ljetnih večeri ljudki šapat mora, a noći obasjane mjesecinom ne mogu se niti opisati. Čovjeku se čini fantastičnim prelaz iz visoke planine u ovaj čarobni pitomi kutak naše prekrasne Jadranske obale, gdje dah mora i miris primorskog cvijeća ostavljaju trajne uspomene u srcima svih posjetnika prekrasnog Hirčevog doma i nezaboravnog Velebita. U Jablancu je završio naš veliki planinarski pothvat i mi smo sa nekom sjetom u srcu ostavili vrletne i divlje vrhunce Velebita.

Jutro pod Klekom
Foto: Z. Suriak

Koji je najviši vrh Lipe?

U vodiču Branimira Gušića po Medvednici nalazimo o Lipi slijedeće riječi: »Sama gora Lipa koja već izdaleka iskače kao zasebna cjeлина, sa svojim najvišim vrhom Rog 709 m, zauzela je smjer od sz. prema ji., te se strmo ruši prema Čučerju. Puna je velikih planinskih košanica i pašnjaka, koji, radi svoje osobite flore i dalekih vidika, oduvijek mame planinare da ih posjećuju.

Mislim da i danas većina naših planinara koji posjećuju nedjeljom Medvednicu drže da je Rog zaista najviši vrh u masivu Lipe. To čak smatraju i oni malobrojni zagrebački planinari i ljubitelji tihoga kuta, koji ovaj kraj još danas pruža. Tako sam i ja smatrao donedavna — a konačno na prvi pogled tako govore i naše najtočnije karte.

Međutim situacija nije takva i Rog nije najviši vrh Lipe. Zato postoje brojni dokazi. Kada sam pred nekih godinu dana u društvu s jednim našim zagrebačkim planinarom — inače dobrim poznavaočem Medvednice — stajao na vrhu Roga, upalo mi je u oči da ne stojim na najvišem vrhu Lipe, već da je to niži susjed zapadnog vrha na Lipi, koji se prostim okom dao ocijeniti višim od Roga bar za 30 do 50 metara. Moja konstatacija zbulila je moga prijatelja, a i mene samoga. Zatim sam još svratio na Lipu da točnije utvrdim mjerjenjem — da li su moji utisci bili točni. Rezultati tih mojih opažanja dali su mi sigurne dokaze, da je zapadni vrh u masivu Lipe visok između 740 i 745 m — dakle preko 30 metara iznad visine Roga. Međutim nisam se smirio i zadovoljio samo mojim zapažanjima, već sam se dao malo u potragu za podacima iz raznih kartografskih materijala. Još uvijek sam sumnjaо — da li zaista Lipa kulminira sa vrhom Rog od 709 metara visine i je li ta visina sigurno točno utvrđena. Jugoslavenske specijalne karte najnovijih izdanja slažu se da je Lipa ime cijelog masiva sjeverno od Čučerja. Premjereni i trigonometrijski označen vrh zove se Rog i visok je 709 metara. Međutim na karti ne piše, ali jasno je označen horizontalom od 700 metara i drugi — zapadni vrh udaljen 650 metara od Roga na zapad. Tanjim horizontalama unutar 700 metara određen je taj vrh sa najmanje 740 metara. Dakle, moja opažanja su bila točna i radi se sigurno o najvišem vrhu Lipe. Trebalo je sada točno ustanoviti visinu toga vrha, a to nije bilo lako, jer udaljenost od Roga iznosi kako smo ranije spomenuli 650 metara. Kako ni jedno jugoslavensko specijalno ni generalno mjerilo nije označavalo ovaj vrh po visini, a ni imenu — morao sam se dakle dati ponovo u šetnju. Kontakt sa narodom odmah mi je razbistrio sve ono što je bilo maglovito i sumnjivo. Rog je po narodnom uvjerenju najviši vrh Lipe, a onaj zapadni vrh, kojega Dr. Gušić u vodiču spominje kao malenu obrastu glavicu sa livadom pod njom, odakle se vidi lijepo Rog — taj vrh narod zove Lipa, a to je i najviši vrh čitavog masiva. Ovo narodno uvjerenje izlazi iz samoga oblika Roga, koji se na oko doimlje lješti i viši, jer se strmo ruši prema istoku, sjeveru i jugu.

Iza ovih konstatacija zanimali su me još stari podaci. Tu sam odmah našao ono, što me je i zanimalo. U jednoj vrlo staroj ugarskoj karti (1:200.000) iz prošlog vijeka, začudo označena je Lipa imenom vrha Lipa 742 m, a istočno je štrigulacijom naznačen Rog, ali nije opisan. Dakle posve ispravna i točna tvrdnja, ne Rog, već Lipa predstavlja najvišu točku u masivu Lipe. Ostali podaci su

ustalili moje uvjerenje. I stara »k. u k.« specijalka jasno kaže: zapadni vrh visok je 742 m. Međutim u toj karti nalazi se čitavi uzrok spora. Rog je ovdje označen po visini točno (709 m), ali zato je krivo opisan imenom Lipa. Kada se je vršila reambulacija zagrebačke sekcije, držali su se vojni stručnjaci austrijske osnove u premjeru. — Ali ipak unijeli su pravo narodno ime za Rog. Zapadni vrh nisu premjerili, ali su znali da je viši i kao takvoga su ga samo naznačili sa horizontalama. Kako su nove karte potisle iz upotrebe stare to je brz i letimičan pogled na masiv Lipe dao i kriv rezultat.

Da zaključimo. Istočni dio Medvednice završava sa dva istaknutia vrha u smjeru zapad — istok, udaljena ni puni kilometar hoda po grebenu. Taj masiv Medvednice zove se Lipa, a sastoji se od zapadnog vrha, kojega narod u selu Čučerju pod samim vrhom zove Lipa, a visina mu kao i ime nije uneseno u jugoslavenskoj specijalnoj karti, već je samo naznačen horizontalama i određen sa preko 740 m. Taj vrh premjerio sam i utvrdio da je visok 742 metra. Na njemu je danas trošna trigonometrijska oznaka, a obrastao je sa svih strana gustom niskom vegetacijom. To je najviši vrh čitavog masiva Lipe, — i kao takvoga trebali bi ga mjerodavni i označiti na karti.

Istočni vrh Lipe zove se Rog i to je najistočniji vrh Medvednice u grupi Lipe, a visok je 709 m. Vrh je vrlo markantan i pomalo dobiva alpski karakter, iako uspon na njega sa sedla ne traje ni 5 minuta. Vrh je bio označen trigonometrom, koji je propao ali je ostao vidljiv podzemni signal. Sa sviju se strana naglo ruši u doline, a pruža odličan razgled na sve strane. U narodu se čuje riječ Strmina zaistočnu stranu Roga.

Dakle ispraviti nam valja samo to, da je na Lipi najviša kota Lipa (742 m), a ne Rog (709 m) kako se je to dosada u planinarskim krugovima držalo.

Moja planina

Smijem li da je nazovem tako?

Pa to je moj stari, divni, tako davno željeni Špik!

Bila sam jednom mala i nisam poznala planine. Bila sam nalenja i bolesna i došla u Gozd Martuljk. Padala je dugo kiša. A onda su se digli oblaci i otkrili veličanstvenu piramidu Špika.

Otkud je izrasla i kako živi ova velika, velika piramida Špika?

Bila sam mnogo sretna, što mogu da gledam to veliko čudo, i ponosna na to, što ono postoji i što ja znam za njega.

I kasnije, kod kuće, u gradu, gledala sam njegovu sliku, i bila sam mala djevojčica, sretna što može pokazati sliku prijateljicama i reći: »On stvarno postoji, ja sam ga vidjela!«

A onda kasnije... Da li se netko već popeo gore?

Prošle su godine i popela sam se na Špik s druge strane (tamo je lako). Bila sam na vrhu i začudo nisam se bojala. A prije sam uvijek zamišljala, kako će ta brda gledana s visine i sa strane smesti moju glavu i kako će biti kao da se ljudjam na visokim vrhuncima prividjenja.

A sjeverna stijena stajala je uspravno i dostojanstveno, i ja sam je gledala zadivljeno i bila sitna, ijadna, i mala, i previše ništavna da mi taj velikan učini pristupačnom svojoj stijenu.

I tek ovoga ljeta, ravno, pravo gore preko ove stijene! Bila sam uzbudjena više nego ikada ranije. U jutarnjem polumraku izgledala je kao nestvarna sjena.

Počeo je uspon. Kako nas je dočekao Špik! Što bliže k njoj, stijena je pokazivala sve više svojih vijuga, krivina i bora. Otkrivala je prolaze, koji su izgledali sve lakši i pristupačniji.

Uspinjali smo se: sjeverno grebenje susjednih vrhova prelazeći dolje u šumu tako je simetrično obavijalo dolinu pod Špikom; kao Špik da je raširio ruke i obgrlio tu dolinu i sad nas privija k sebi sve bliže svome srcu. Uvijek će mu biti zahvalna, što nas je primio tako prijateljski.

A onda nas je počeo pripremati na svoje visine. Stijena se izravnala sve više i više; lakoće i udobnosti pomalo je nestajalo a prvi blaži i položeniji dijelovi izgledali su sada kao prilaz ili tek predvorje te velike kule — pristup koji vodi nekuda unutra u njegove tajne dubine. A mi smo se uspinjali visoko — visoko tornjem njegove kule i osjećali smo kako se izvija i sužava prema vrhu.

Susjedni vrhovi postajali su niži, a dolina se gubila tamo negdje daleko i duboko ...

Ne! To više nije bila planina, ni kula, ni piramida, ni vrh! To više nije bilo nešto što je izdiglo se iz zemlje.

Mi nismo stajali; lebdjeli smo u nečem što je visina i prostor.

Špik — to su bila naša bijela i kamena krila, koja su nas nosila u beskonačnost ...

Špik... pružio mi je tako mnogo; toliko mnogo, koliko sam mogla da primim.

Mora da je lijepo biti divokozna što živi u njegovom kraju, što se vere uz njegove sipine, i stijenje ruši do ariša i klekovina; živi u suncu i maglama i uvijek je tamo, a da nikada ne sazna, da je kraj u kome živi — taj Špik.

S. D.

Pećine i ponori na zagorskoj strani Medvednice

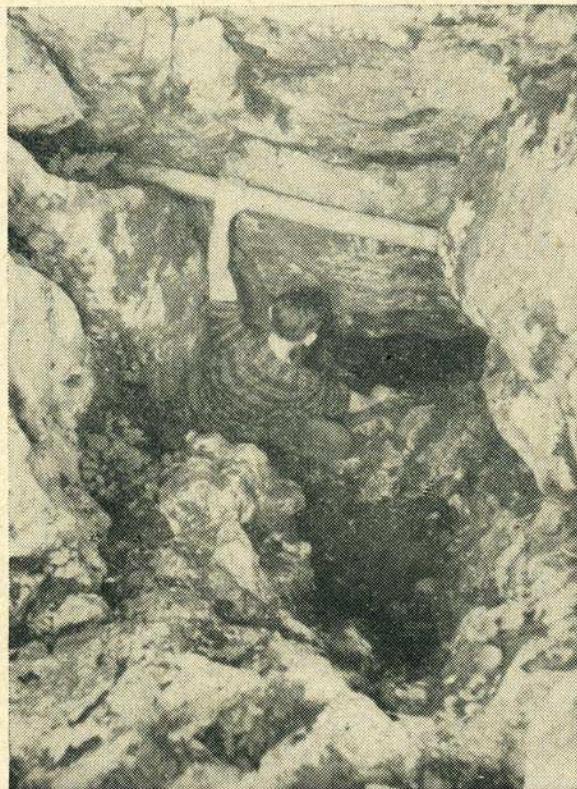
Na zagorskoj strani Medvednice, dvadesetak minuta od bivše Rauhove lugarnice, dolazi se plavo-bijelom markacijom u kameni predio, koji je nazvan »Horvatovih 500 stuba«. Prolazeći livadom i šumom Poljoprivredno-šumarskog fakulteta nitko ne će niti slutiti, da nas ova staza vodi do golog vapnenačkog kamenja. Kada pređemo preko šumske ceste na kraj livade na lijevu stranu, kao da ulazimo u neki zeleni tunel od drveća i granja, koje se nadvilo nad stazu. Ovom je stazom nakon Prvog svjetskog rata vodila šumska željeznica. U to se vrijeme eksplorirala šuma sa ovih predjela i odvozila željeznicom u Gornju Stubicu. Na mjestu, gdje trasa napuštene željeznice skreće desno, produžujemo ravno i uskoro smo kod prve stepenice od njih pet stotina.

Prema dr. Poljaku ovdje se radi o dvije terase. »Prva (od lugarnice do liva-
da) je znatno prostranija od druge i nalazi se u području karbonskih škriljeva i krednog fliša, dok je druga znatno uža i sastavljena od krednog rudističkog jedrog vapnenca, koji je ovdje razvijen u obliku grebenskog vapnenca.« Na vrlo malenom prostoru ovdje je dobro razvijen krš sa svojim osobinama: škrapama, pećinama i ponorima. Na ovom kamenu raste i kržljava flora, od koje naročito upada: u oči *Taxus baccata*-tisovina, danas dosta rijetka na našoj Medvednici. Uz nju na stubištu raste desetak stabala lipe, nekoliko hrastova, bukve, lijske, a na kraju stuba u području t. zv. »Kon-Tikija« bijela loza (*Clematis vitalba*), dobro poznata kao lijana. Umjetno je zasađena srebrna jela kod dubokih škrapa, koja se dobro primila i jedna breza pred ulazom u Malu pećinu. Nagnuta i na nekim mjestima vrlo strma kamera površina spušta se prema potoku Bistri jarek, koji protiče na dnu klanca, izvirući u predjelu karbonskih škriljeva i krednog fliša, ispod Vrbanovog brijege, i vrha Puntijarke.

Pred petnaest godina rijetki su posjetiocima zalazili na ovo mjesto. Oštro trnje i kamenje, te povaljena stabla otežavala su prolazanje tim predjelom. Uz potok su jedino prolazili zvjerokradice da love srne i »škafari«, da posijeku koje crnogorično drvo i isteu užice za škafove. Sivo kamenje, grmlje i povaljena stabla skrivala su u tom kraju ponor (nazvan Tisin) i pećinu (nazvanu Medvednica), a u dnu klanca potok, koji je ponirao na jednom mjestu ispod pećine i nakon 150 m izlazio opet na površinu. Seljaci su znali za ovu pećinu, ali su je nazivali »Udmanićevo pećinu« po razbojniku Joci Udmaniću koji je oko 1860-tih godina pljačkao bogate popove i tada se skrivao pred potjerama žandara. Seljaci su mislili, da je on zalazio i u ovu pećinu, ali za život čovjeka ona bi bila vrlo nepodesna, jer imade tri otvora, kroz koje stalno struji zrak. Dublji dio pećine vrlo je uzak, nagnut, a iza kišnih dana pun blata i vrlo vlažan. Pećinu je 1933. god. dr. Poljak nazvao »Medvednica« i to ime ima i danas.

Među rijetkim posjetiocima ovog kraja bio je i planinar Vladimir Horvat. Kako je često sa starim planinarima dolazio u bivšu Rauhovu lugarnicu, tada-nji mu je opskrbnik Miško Pilski pričao o Udmanićevoj pećini i tako je Horvat jednog dana krenuo i u taj predio. Kako se teško prodiralo preko kamenih gromada, odlučio je da to uredi. On sam kaže: »Da bi taj predio postao što pristupačnijim, došao sam na zamisao da njime provedem put do same spilje Medvednice.« I tako danas nakon deset godina, kao plod strpljivog rada je ovih »500 stuba«. Visinska razlika od prve do posljednje stube iznosi 117 m, u dužini od oko 300 m. Na početku stube se pružaju prema SSZ, zatim skreću prema

Z, i uz malo variranja tako idu do Tisinog ponora. Odavde skreću na J, ponovno na SZ, da iza 400-te stube zadrže pravac prema J. Na kraju skreću prema JZ i završe pred potokom (Vidi crtež 1). Stube omogućuju lagan pristup do uređenog potoka u dnu klanca, do odmarališta »Srncec«, ili »Kon-Tiki«, uz Tisin veliki i mali ponor i uz pećinu Medvednicu. Ovaj je kraj za posljednjih nekoliko godina postao omiljelo planinarsko i turističko izletište.

Pogled na grotlo Tisina ponora

Foto: Cajzek

Spomenuo sam, da ovaj krš obiluje i pećinama i ponorima. Rekao sam, da je dr. Poljaku bila poznata pećina, kojoj je dao ime »Medvednica« i ponor, kog je nazvao »Tisov ponor«. Kako je prošlo od članka dr. Poljaka već preko dvadeset godina, htio bih opisati novootkrivene ponore i pećinu, te ispraviti stari nacrt pećine Medvednice.

Spuštajući se stubama prema potoku iza dubokih škrapa i 290. stube, 60 m niže od prve stube dolazi »Tisin ponor«. S lijeve strane puta nalazi se dva metra duga, i oko metar i po široka udubina, u koju se može lagano spustiti tri metra. Tu se sada nalazi vrlo uzak otvor samog ponora. (Fotograf. 1.) Otvor je nekada bio veći, dok ga sada zatvara veliki kameni blok. Ponor je nastao na sjecištu nekoliko tektonskih pukotina, koje uvjetuju njegov postanak. Jedna se pukotina pruža od ovog ponora sve do pećine Medvednice, od koje zahvaća njen zadnji dio. (Linija x-x na crtežu 1.) »U vrijeme, kada je kroz Medvednicu —

piše dr. Poljak — protjecala voda, bio je i taj ponor u funkciji primajući vodu sa površine platoa, danas je on posve suh i bez te funkcije.« Prema svojoj dužnosti, koja iznosi danas 12 m (od razine puta do najnižeg dijela u ponoru), on se proširuje u obliku zvona. Nad ŠI dijelom u ponoru nalazi se pukotina i udubina, iz koje kaplje voda. Dno ponora zatrpano je kamenjem, koje su ovamo ubacili neozbiljni posjetioci stubišta. Dubina ponora bila bi i veća, jer oblik stijena

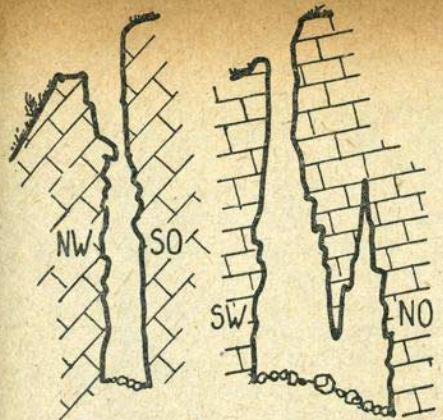

Kosa pukotina na terasi pred pećinom Medvednicom

Foto: Vl. Horvat

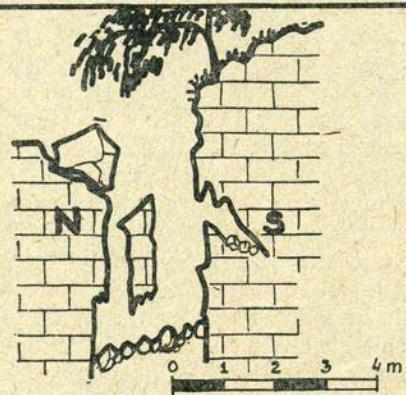
pokazuje da ponor seže još dublje. Stijene u ponoru prekrivene su mahovinom i vlažne od vode. Na dno dopire i svjetlost kroz okomiti ulaz. Temperatura u ponoru 9°C (16. X. 1955.).

Deset metara od Tisinog ponora prema istoku nalazi se *II. ponor*. On do g. 1948. nije bio vidljiv i Vl. Horvat ovako opisuje njegovo otkriće: »U potrazi za kamenom građom naišao sam godine 1948. na nov ponor. Bio je to susjed »Tisina ponora«. Odvalivši neki kamen primjetih tutanj. Spazivši u vapnencu nekoliko izdubenih žljebića, stadoh batom razbijati pećinu i za pola sata mogao sam ustanoviti, da se podamnom zaista nalazi ponor.« Dubina tog ponora iznosi oko četiri metra. Dno je nabacano kamenjem, a ponor gledan u profilu ZI izgleda kao da je pregrađen nekim mostom. Stijene ponora spuštaju se prema Z, prema

**TISIN
PONOR**

0 1 2 3 4 5 m

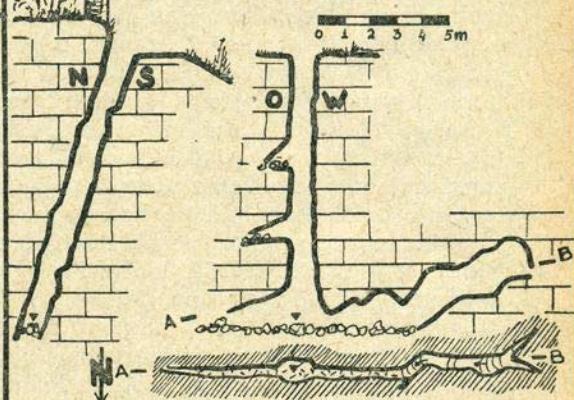
**II.
PONOR**

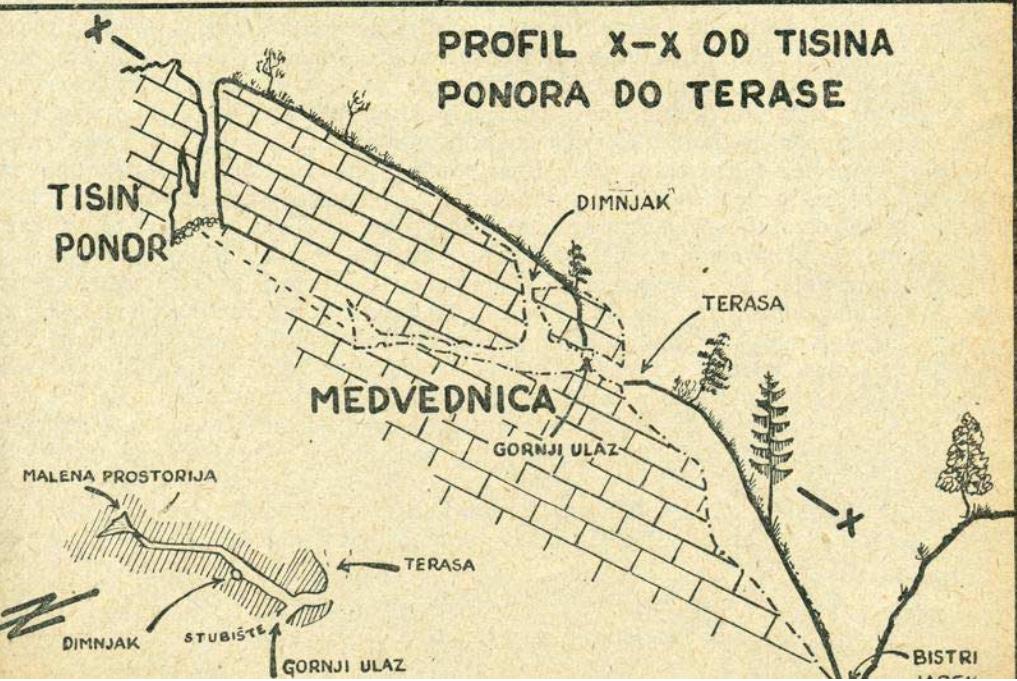
**MALA
PEĆINA**

0 1 2 3 4 5 m

III. PONOR

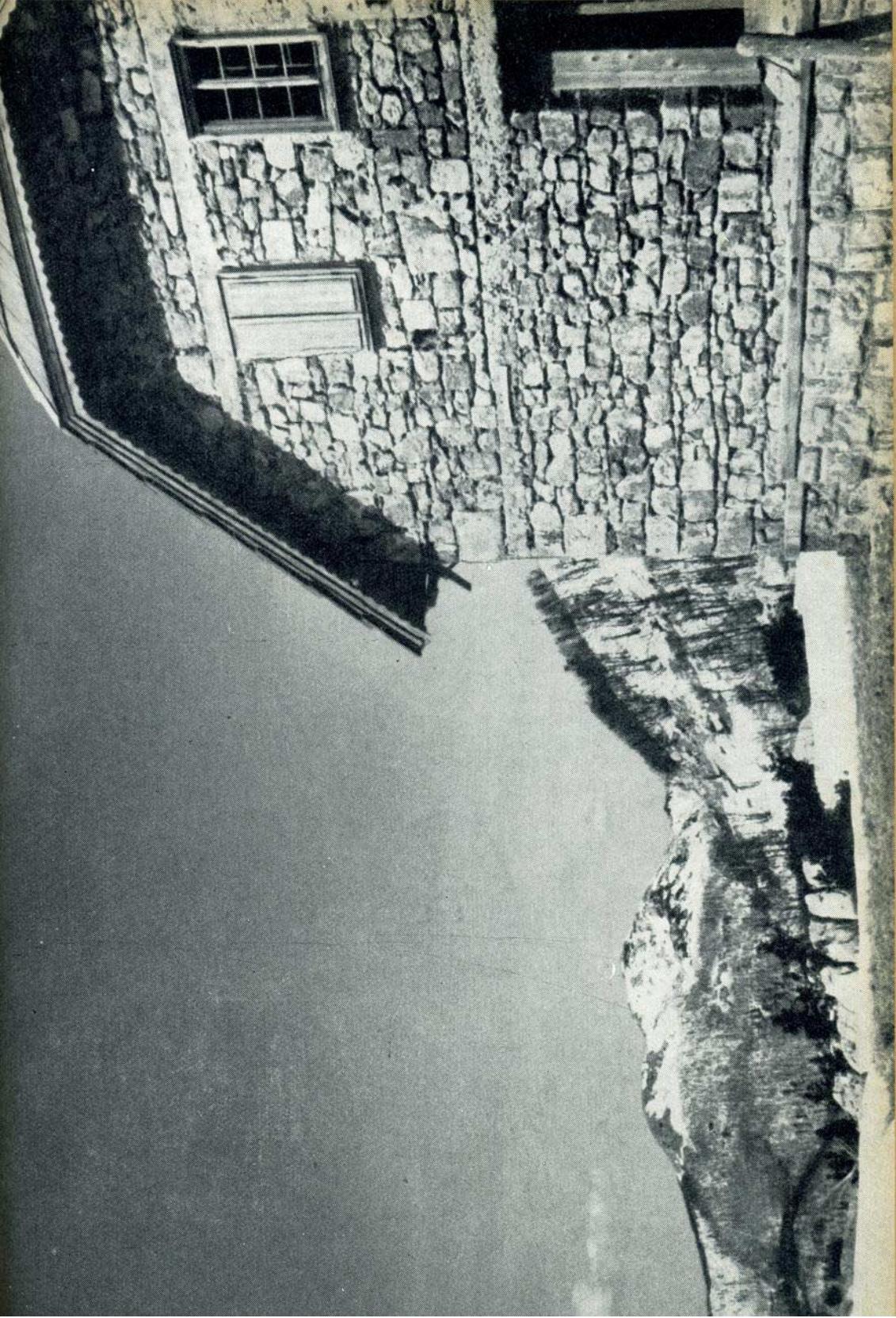

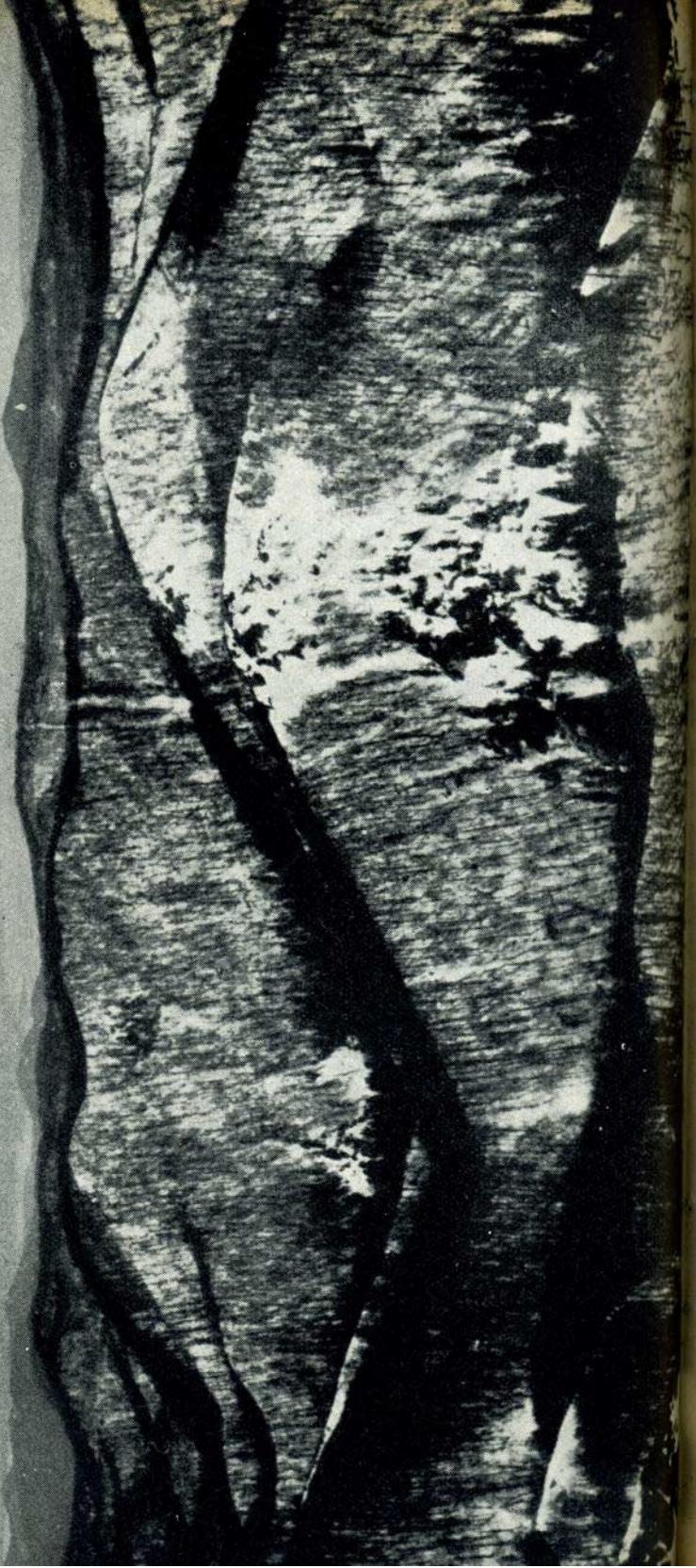
**PROFIL X-X OD TISINA
PONORA DO TERASE**

Tisinom ponoru. Temperatura u ponoru 11°C , a pred ponorom 12.5°C (15. X. 1955). U ponoru su nađeni šišmiši. Pri dnu imade nešto manjih zavjesa, bubrežastih tvorevina i siga nastalih od nekadanjeg obilnog dotjecanja vode.

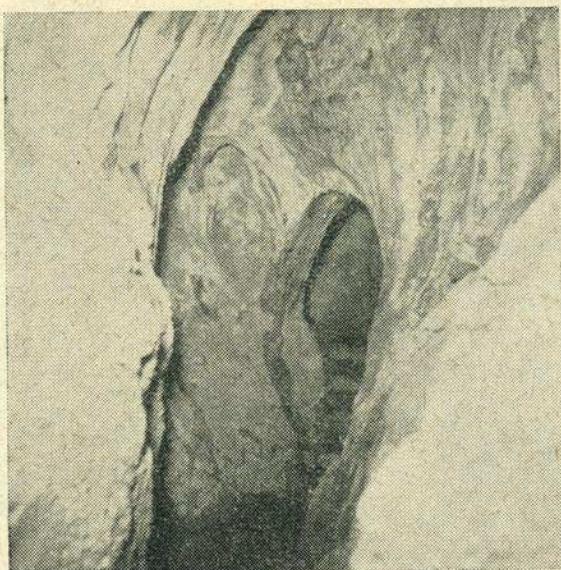
Spuštajući se dalje stepenicama prema potoku dolazimo na veliku strminu. Par metara iza tise na jednom zavoju, s lijeve strane stepenica nalazi se otvor jednog ponora. Tu se zapravo radi o dimnjaku. Siđemo li još pedest stepenica, dolazimo do okruglog otvora, gornjeg ulaza Pećine Medvednice. Metar od tog ulaza, pećina se nastavlja ulijevo kao kanal, a nadesno se kroz ovalni otvor spušta na terasu pred pećinom (fotograf. 2). U lijevom kanalu nakon šest metara dođe se ispod dimnjaka, čiji nam se otvor izvana pričinio kao ponor. Visina od razine hodnika do vrha dimnjaka iznosi danas osam metara. Širina dimnjaka u donjem dijelu iznosi oko tri metra, dok njegov otvor mjeri oko jedan metar. Isprekidana linija na profilu pećine pokazuje, koliko je bilo zemlje prije nekoliko godina kada se moralo provlačiti do dimnjaka. Nakon što je Vl. Horvat izvukao oko pet tona zemlje iz ove pećine, pristup u nju postao je mnogo lakši i ugodniji. Smjer lijevog kanala je prema SI, a nakon 12 metara pomalo zaokreće prema S, a na 19. metru ponovno ide u smjeru SI. Sada se mora provući kroz uzak i nizak otvor. Završetak čini malena prostorija, zapravo proširena nagnuta pukotina sa padom od Z prema I, visoka oko četiri metra. Dno ove prostorije prekriveno je žutom zemljom, koju su neki već pokušavali kopati. Ukupna dužina ove pećine od donjeg ulaza kod terase do kraja ove prostorije iznosi 25 m. Kanal je vrlo uzak, visina mu varira od 75 cm do metar i po, uži je pri dnu, širi se prema stropu, a nagnut je prema Z pod kutem od 50° . Za vrijeme kišnih dana kanal se ispuni lokvicama vode i stijene su tada jako vlažne. U pećini se zadržavaju šišmiši, koji lete po kanalu i nestaju u pukotini prostorije. Kako je pukotina uska, ne može se vidjeti njezin završetak. Temperatura vode u hodniku bila je 10.5°C (16. X. 1955.). Kad gledamo stijene u toj pećini, vidimo da su one zaobljene i izglačane. (Fotogr. 3). Već je dr. Poljak rekao: »Na postranim stijenama hodnika, kao i na podu zapažaju se jasni tragovi erozije i korozije protjećućih voda, koje su izbrusile i uglačale stijene i pod tako, da je hodnik uslijed toga zadobio ovalni oblik. Prije spomenuti dimnjak pokazuje također posve slične tragove djelovanja protjećućih voda što više on nam svojim stijenama jasno pokazuje kako su te vode svojim kruženjem brusile taj slojni kompleks i stvorile dimnjak. Kako je za ovakvu erozionu snagu vode potreban konstantan i obilan kvantum oborinskih voda, to moramo pretpostaviti, da je za vrijeme postanka pećine bilo i sabirno područje tekućih voda znatno veće površine no što je danas. Ta veća površina platoa bila je kasnije, t. j. nakon postanka pećine tektonskim procesima (pomicanjem zemljine kore) razlomljena i od oborinskih voda postepeno odnešena, a od nje je samo zaostao vapnenički plato kao ostatak nekadašnjeg znatno većeg platoa.« Kada se uđe u nagnuti kanal pećine, ne primjećuje se više zaobljenost stijena od vode. Na samoj terasi pred pećinom nalazi se kosa pukotina, nagnuta od Z prema I, koja se proteže prema Tisinom ponoru. Izgleda da je pećina Medvednica u svom zadnjem dijelu zahvaćena ovom pukotinom o čemu govori nagnuti hodnik i zadnja prostorija. Ta je pukotina postala aktivan odvodnik vode mnogo kasnije nego što je prestala funkcija dimnjaka. Voda, koja se skupljala u toj pukotini, protjecala je njome, neznatno ju proširila i počela zatravljati predio ispod dimnjaka. I danas iz obilnih kiša voda teče niz pukotinu i ispod dimnjaka napuni sve udubine. U ovom kosom kanalu od stalnog doticanja vode kroz pukotinu došlo je do stvaranja siga i sigastih prevlaka na stropu i stijenama hodnika. Voda se u početku nije iz ove pukotine izlijevala kroz otvor na terasi, već je izdubila danas zatr-

pani kanal na dnu hodnika i otjecala prema potoku. Dno Tisinog ponora od vrha malene prostorije u pećini Medvednice nalazi se oko 7 m više, a dužinska razlika je oko 12 m. Mislim, da pukotina, koja se vidi na terasi i u Tisinom ponoru, omogućuje vezu između ta dva objekta. Bilo bi zanimljivo pokušati odstraniti kamenje iz Tisinog ponora, da se vidi kuda on zapravo vodi (vidi crtež 2.). Na tlocrtu pećine Medvednice od dr. Poljaka naznačen je i desni odvojak, osam metara od ulaza sa terase. On međutim nije uopće vidljiv.

Na mjestu, gdje se spuštamo u gornji ulaz pećine Medvednice, sa desne strane stubišta nalazi se u kamenu uklesan nogostup. Krenemo li ovim putem desetak metara, dolazimo do otvora pećine nazvane »Mala pećina«. Pred neko-

Stijene ispred dimnjaka u pećini Medvednici zaobljene vodom

Foto: Cajzek

liko godina to nije bila pećina već samo udubina zasipana na dnu zemljom. Isprekidana crta na profilu te pećine pokazuje kako je to izgledalo. Pošto se strop pukotine spuštao prema dolje, Vl. Horvat je počeo kopati i iznositi zemlju. Nakon nekoliko tona iznesene zemlje prodro je oko četiri metra u dubinu i iskopao kanal, koji ima otvor okrenut na SZ i nakon šest metara skreće na SI. Oblik stijene pokazuje, da se kanal proteže još dalje samo što se sada kopa sve teže zbog slijepljene naslage šljunka i sigovine, koja je nekada kapala iz pukotine na stropu iznad tog mjesta. Ta je pećina izgleda isto ostatak nekad aktivnog kanala, koji je odvodio vodu iz višeg platoa.

Zanimljivo je promotriti sve spomenute objekte i pomisliti na njihovu zajedničku vezu. Sige nisu nađene u većim oblicima niti u jednom od ovih ponora i pećina, već je Vl. Horvat prilikom gradnje stuba našao oveće komade u blizini Tisina ponora. Ako uzmemo kao pretpostavku, da je cijeli ovaj plato bio viši, i da su izlokane stijene pećine Medvednice i oblik Male pećine, te Tisin II. ponor ostatak nekadanjeg toka vode, tada su ove nađene sige ostatak pećine,

koja je bila iznad sviju ovih objekata, ali je zbog tektonskih pokreta i djelovanjem oborinskih voda razorena.

Na suprotnoj strani stubišta, u šumi, dolazi se markiranim putem do III. ponora. Otvor mu se nalazi tik ispod borovog stabla, a dimenziije otvora su 60×70 cm. (Fotogr. 4.). Nagnut je pod kutem od 70° prema S. Dubok je 10.5 m, dno je zatrpano kamenjem, ali se vidi da ide još dublje. Na dnu ponora pre-

Detalj sa stubišta

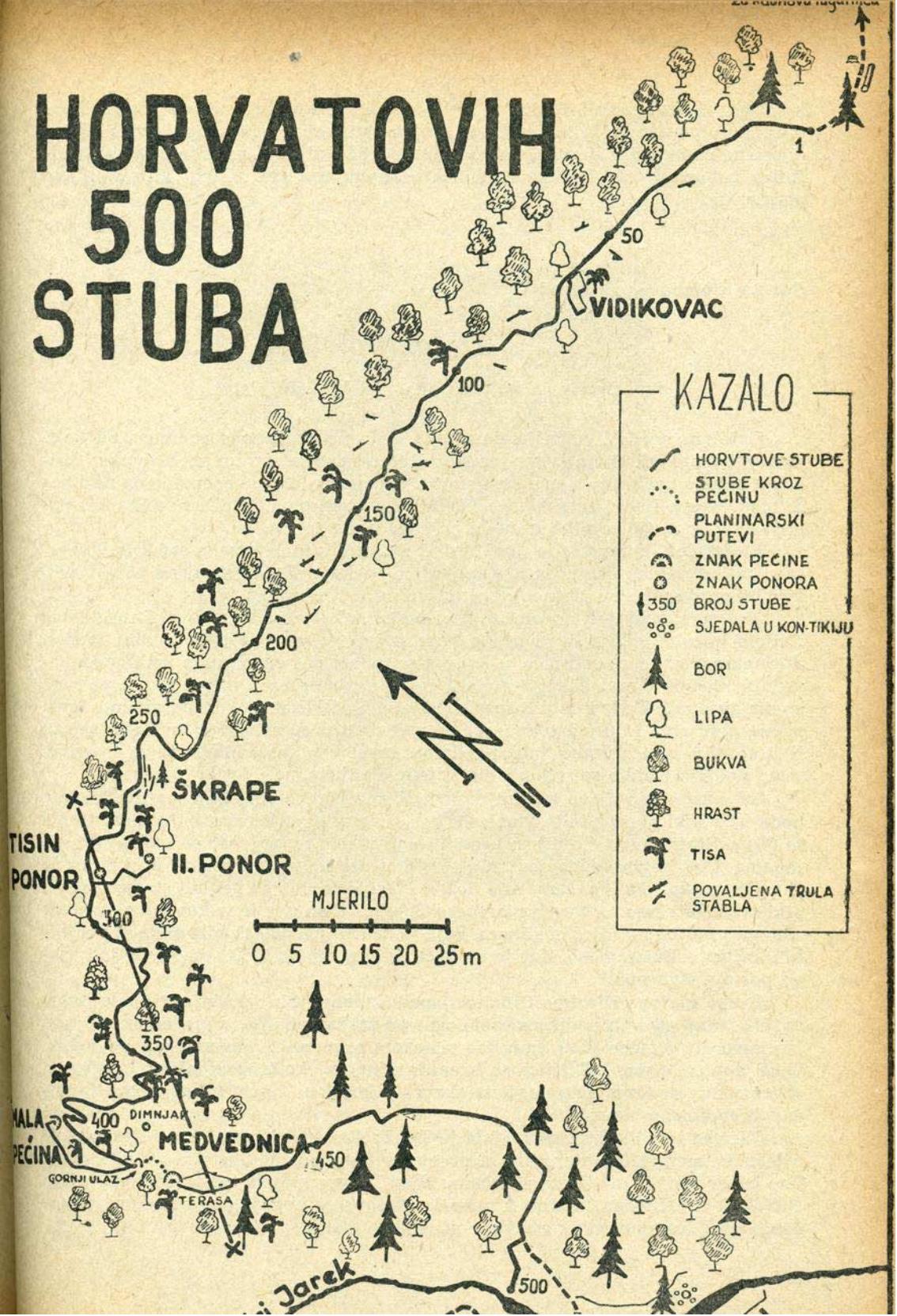
Foto: Vl. Horvat

ma I i Z nastavlja se vrlo uska pukotina, od koje je ona strana prema W nešto šira. U nju se može uvući jedino puzajući postrance na boku. Tek nakon par metara može se malo uspraviti. Sada opet pukotina postaje sve uža i nakon desetak metara svako provlačenje je nemoguće.

Ponor u potoku, kog spominje dr. Poljak, danas više nije vidljiv. Voda ga je zasipala šljunkom i danas teče na ovom dijelu po površini. Tek nakon velikih kiša voda odnese šljunak i počinje ponirati. Kad voda postaje slabija šljunak ponovno zatvori otvor.

Ali desetak minuta od »Kon-Tikija« uz markirani put za Puntijarku i Piramidu u zadnje je vrijeme pronađen i ponovno oživljen u potoku oveći ponor u kog sada ulazi voda.

HORVATOVIH 500 STUBA

Evo, »Horvatovih 500 stuba« i njihova okolina obiluje raznolikim osobinama i ljepotama krša. Horvat nam je svojim »stubama« omogućio da vrlo lagano dopremo do svih tih ljepota, da kao planinari i ljubitelji prirode uživamo u tišini i žuboru potoka i da kao speleolozi istražujemo ovo maleno ali zanimljivo podzemlje.

Rastko Stojanović, Beograd

Dolomiti

Crtice sa pohoda beogradskih alpinista

Osjećam neodoljivu želju da pišem. Nije prošlo mnogo vremena od kako smo bili тамо, ali ritam svakodnevnog života sa svim svojim problemima i brigama polako potiskuje skoru stvarnost u uspomene, a sve uspomene na najljepše momente, blijede. To nikako ne želim. I zato moram da pišem: neka bar parir sačuva ono što se plašim da će jednoga dana zaboraviti.

Električna kompozicija juri brzinom od sto kilometara na sat kroz živopisnu dolinu rijeke Isaco. Sa nestrljenjem očekujemo da se najzad pojavi neki vrh Dolomita, ali kao za inat sa pruge se ne vidi ni jedan.

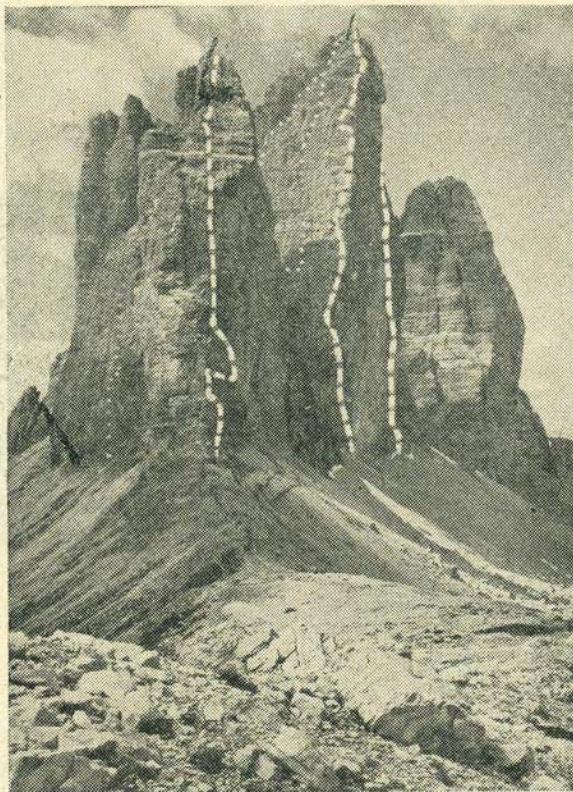
Najzad smo stupili nogom na tlo Dolomita. Željeznička stanica Landro, kao i cijelo mjesto, koliko se sa pruge vidi, sastoji se samo iz jedne jedine kuće. Spremamo teške naprtnjače, u kojima se nalazi naš cjelokupan komfor za nadnih tjedan dana. Tisuću metara iznad nas su oblaci, mutni i crni, pa nam onemogućavaju da iz i onako duboko usječene doline makar nešto vidimo. Ipak, svima nam srca biju uzbudeno, jer se nalazimo pred ostvarenjem naših snova. U trenutku sam viknuo koliko god sam mogao: »Cine!« Magla se za trenutak malo podigla i video sam donji dio stijene Velike Cine.

Sa našim kao olovo teškim naprtnjačama lagano smo izišli poslije tri sata hoda na veliki plato Monte Piano tik pod sjevernim stijenama triju Cina. Magla se digla. Stajao sam kao nijem pred njima i u sebi razgovarao — baš sa tim stijenama i njihovim vrhovima. Osjećaj koji se ne može opisati i koji ne može shvatiti nitko tko ga sam nije doživio. Još dok smo se penjali stazom prema platou gledali smo na tornjeviti Torre Toblino. I on nas je vukao, ali zaboravili smo ga pred impozantnom slikom, koja je za nas još uvijek bila slika iz penjačkih knjiga o Dolomitima. Zar je moguće da sam tu, da svijet mašte, želja i snova postaje stvarnost?

Preko platoa prilazimo Cinama. Ispod Zapadne Cine postoje tri mala jezera. Uz jedno od njih podižemo naš logor od tri šatora i često gledamo u stijene. Upijamo ih u sebe. Svi smo kao u nekom zanosu. Iz Sjeverne stijene Velike Cine dopiru glasovi. Dvojica su krenula u tu, daleko čuvenu i često opisivanu, stijenu koja je Commiciu donijela slavu i u kojoj su mnogi zvani alpinisti okušavali svoje sposobnosti.

Nijema i veličanstvena, stajala je Velika Cina pred nama. Crna i žuta, nadnjela je svoj 220 metara visoki previs prijeteci nad sipine pod njom. Izgleda kao isklesana i blanjalicom uglačana. Njen lijevi rub, nazvan po Dibonu, naš je sutrašnji cilj. Stremi taj rub u nebo i završava se negdje pod oblacima, odsječen, strm, dostojan rub gorostasne stijene.

Jutro je. Brzo se spremamo i evo nas već na ulazu u smjer. Pred nama je jedan navez. Talijani. — Obore po neki kamen, koji niz vertikalnu stijenu pada ravno na sipinu. Žurimo da uđemo u stijenu što prije da bi se zaštitili od kame-na. Zvone penje prvi. Ja sam uzbuden: prvi dodir sa stijenom Dolomita. Sve mi izgleda čudno i strano. Sada više ne vidim da je stijena žuta i crna. Tražim oprimke, a dubina postepeno raste poda mnom. Ispenjali smo tri dužine užeta.

Smjerovi u stijenama Tre cime:

1 — Gelbe Kante	3 — Preussriss
2 — Punta di Frida (Comici)	4 — Dibona Kante
5 — Cima grande — sjev. stijena	

Osiguravam Zvonu, koji je pošao u prečnicu. Mali minijaturni oprimci, a stijena je glatka i okomita i na dolje i na gore. Zvone me pita da li da nastavimo, ili bih želio da se vratimo. »Samo penji dalje«, odgovaram mu. Penje on dalje, ja ga osiguravam, ali mi se sve to skupa sada ne dopada. Sjećam se kako sam prošloga ljeta na mnogo naivnijem mjestu uslijed samo jednog nedovoljno pažljivog pokreta odletio i ostao visjeti na užetu. Dovikujem: možda bi ipak bilo bolje da se vratimo? Ali, sada je već za to kasno. Poslije smo se obojica smijali toj mojoj trenutnoj malodušnosti.

Polako napredujemo i dubina pod nama raste. Sasvim uobičajeni dozivi i odgovori: »osiguravaj«, »napni«, »penji«, »koliko još ima«, »idem«, koji naru-

šavaju tišinu i po neki put zvuk klina koji se zabija ili izbija na osiguravalištu. Već smo skoro na visini Male Cine. Ali, tu se sada zatvaraju oblaci i počinje kiša. Zabijamo dva klina u stijenu, vezujemo se i zavlačimo u našu »bivak vreću« od polivinila. Kišu zamjenjuje solika i onda se oblaci razilaze. Mala Cina probija se kroz maglu i na grebenu pod tornjem vidimo jednog čovjeka. Dovikujemo se s njime i Zvone ga slika. To je jedna od najljepših slika u našim albumima. Idemo dalje, ali nas opet zaustavlja kiša i solika. Opet čekamo da kiša prestane. Nismo više daleko do vrha.

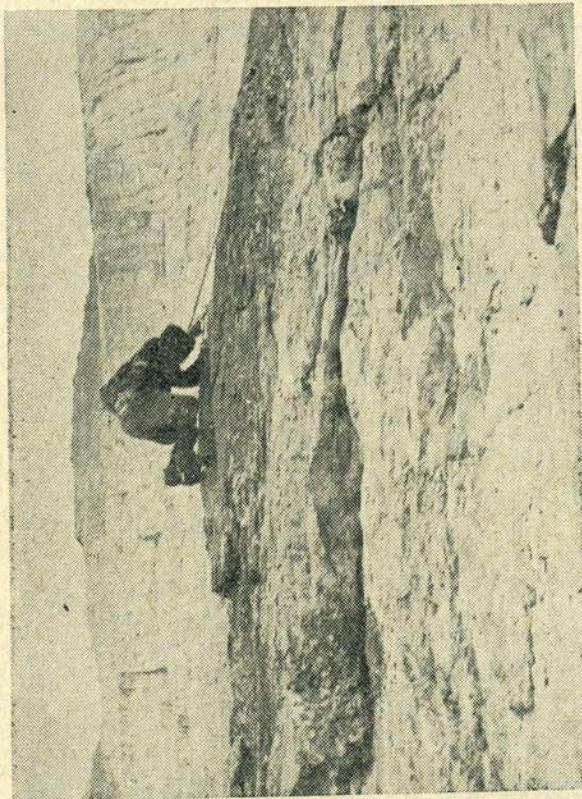
Cima Grande — sjeverna stijena

I po treći put nas kiša zaustavlja. Sa južne strane duva vjetar. Odlučujemo da tu bivakiramo, jer smo zakljonjeni od vjetra. Već smo na visini većoj od Triglava. Po prvi put u životu! Zadovoljni smo. Cina je već praktično pod nama. Još samo oko pedesetak metara do vrha, ali ne znamo put za dolje, koji vodi po južnoj stijeni i nema smisla da ga po noći, kiši i magli tražimo. Malo hrane što smo imali podijelili smo na dva dijela neka bude i za sutra.

Skoro cijele noći padala je kiša sa solikom po našem »vinilcu«. Povremeno je i vjetar duvao, a Zvone pjevao da razbije dosadu i zimu. Ipak, nešto smo odrijemali i dočekali jutro. Magle su se digle, pa smo doživjeli prizore, koji su nam bogato nadoknadili muke neprospavane noći. Dolomiti su bili pred nama sa svim svojim fantastičnim oblicima. Zubi, tornjevi, stupovi, veliki i masivni vrhovi i duboke doline pod njima. Na Marmolati se blistao snijeg, a bezbroj oštrenih vrhova kupao se u svim mogućim i nemogućim bojama na prvim jutarnjim zrakama sunca.

Na vrhu smo bili u osam sati ujutro. Bila je nedjelja. Napravili smo bezbroj fotografija i dobili društvo: Po južnoj stijeni, po t. zv. »via normale« popela se jedna grupa Nijemaca. Opisali su nam smjer u dolinu i pomogli nam da napravimo živu piramidu, sa koje slikamo sam vrh.

Spuštamo se i na pedeset metara od vrha nailazimo na iznenađenje. Sa naše desne strane pojavljuju se četiri čovjeka. Svi su invalidi, bez prstiju na rukama ili nogama. Francuzi. Prepenjali su Commicijev smjer u Sjevernoj stijeni. Razgovaramo i u glas psujemo južnu stijenu Cine i »via normale«, koji nam poslije jednog uspona prema gore traži da se sa poštovanjem odnosimo i prema smjeru dolje. Dugačka je kao Slovenski smjer u Triglavu, a tehnički još i malo

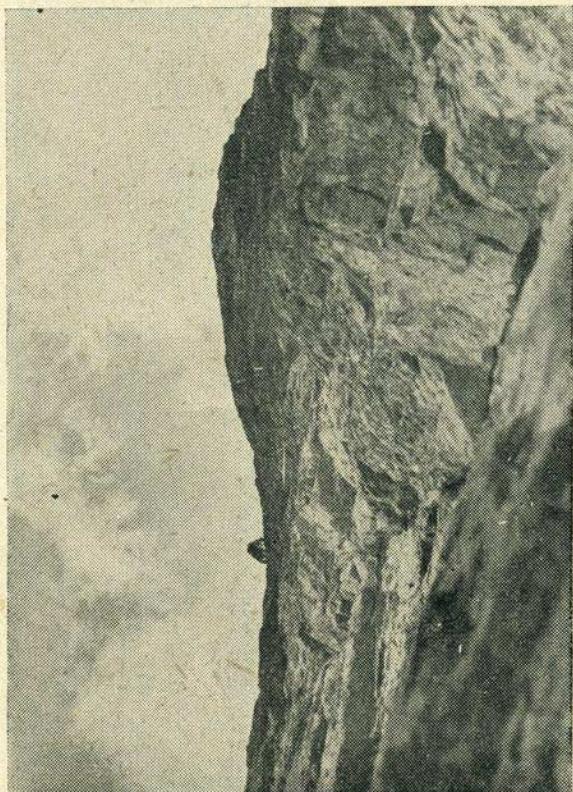
Drugi na užetu u Sjev. stijeni Cima grande

teži. Iz kamina u kamin i tako niz cijelu stijenu. Idemo zajedno s Francuzima. Upoznajemo se s njima. Postali su invalidi na jednom od najsmjelijih uspona poslijeratne alpinističke generacije: u južnoj stijeni Aconcague.

Na »via normale« je prava procesija. Navez za navezom ide gore. Čuju se svi mogući svjetski jezici, pa im se pridružio i naš. Ne zna se tko će prvi proći kroz kamin, mi odozgo, ili oni odozdo. Ali, sve se svršava sretno i složno, mi malo pričekamo njih, oni malo pričekaju nas i sve biva dobro.

Na izlasku iz stijene slikali smo se sa Francuzima. Slikali su nas dva Italijana. Ponudili su nam svima po čašicu vina iz svoje čuture. Ni Zvoni ni meni nije u životu čaša vina tako prijala kao tada. Sutradan je padala kiša i odmarali smo se, a onda je Zvone sa Sinišom otišao u Preussov pukotinu u Maloj Cini, a ja sa Anicom na Torre Toblimo, tornjeve koji su me privlačili od prvog momenta kad sam ih ugledao. Bio je lijep dan i sve je prošlo — bez bivaka.

Zvone za večerom javlja značajnu novost: Dogovorio se sa jednim mladim Bečlijom da sutra idu u Sjevernu stijenu Velike Cine. Sretan sam kao da ja idem. Netko će od naših penjača, naših, jugoslavenskih, beogradskih, da ostavi svoje ime u toj čuvenoj stijeni. To je uspjeh, uspjeh cijele naše ekipe. Nije više bitno da li je to ovaj ili onaj član ekipe, bitno je da je to jedan od naših. To su prošle godine uradili Cie i Nađa.

»Mušica« na zidu (Sjever. stijena Cima grande)

Rajmund je došao po mraku, a po mraku su, u zoru, on i Zvone već napustili naš mali logor. Poželjeli smo im sreću, iskreno i toplo, i nastavili spavati.

Tog dana smo Vera, Anica i ja išli na neke tornjiće, tu blizu, i vratili smo se u logor rano popodne. Pretraživali smo stijenu pogledom da vidimo gdje su naši. Tek predveče smo ih našli. Na jednoj bjeličastoj pruzi koja siječe cijelu stijenu Cine, između dvije crne mrlje. Čak smo malo i »razgovarali«. Počela je zatim kiša i grom je udario u stijenu. Brinuli smo se za onu dvojicu. Grom je udario negdje iznad njih, ali su prošli dobro. Moraju da bivakiraju.

Ujutro je opet bilo lijepo. Pratili smo napredovanje naveza u Cini sve dok nisu zašli u crni dio stijene. Jodlanje sa vrha objavilo nam je radosnu vjest: Prepenjali su stijenu. Mislim da smo mi u logoru bili isto toliko sretni koliko i oni gore.

Najzad je došao dan odlaska iz Dolomita. Nerado smo se pakovali i dugo, dugo gledali u Tre Cime i oprštali se sa njima. Zatim smo zašli u rub platoa i izgubili ih iz vida. U jednoj lijepoj bajtici u okrilju Dolomita proveli smo za ovo ljetu našu posljednju noć. Bilo nam je lijepo i žalosno. Lijepo zato što smo imali još planova pred sobom, žalosno zato što su nas Dolomiti osvojili, a već moramo da ih napustimo. I onda smo otišli u Zapadne Alpe. Htjeli smo na Matterhorn i Mont Blanc. Vjetar i ružno vrijeme nisu nam dali. Ipak, popeli smo se na Breithorn. Divne su Zapadne Alpe, impozantni su njihovi vrhovi i stijene, veličanstven je pogled na njih. Svijsni smo sile kojom nas privlače da se popnemo na njihove vrhove i prepenjemo njihove stijene, ali Dolomiti su nam ostali najdublje urezani u srcima.

Radostan je bio trenutak kada smo, poslije dvadeset dana, ponovo čuli naš jezik, kada smo se opet našli u našoj zemlji, među našim ljudima, među našim drugovima da sa njima podijelimo zadovoljstva i radosti velikih doživljaja u planinama. Ali, vrijeme odmiče i svakodnevni život potiskuje u uspomene sve što je bilo. Sa snagom koju smo u planinama nagomilali pregnuli smo na svoje dužnosti, a slike koje smo donijeli stalno nas podsjećaju na pojedine momente, koje ne želimo da zaboravimo. Pa neka i ovaj papir pomogne da sve to ne zaboravimo dok opet ne dode vrijeme da krenemo u visoke planine, u kojima kroz opasnosti i iskušenja učimo da volimo život i u kojima crpimo snagu i energiju za svakodnevni rad i dužnosti.

H. Čaušević, Sarajevo

Kapa Moračka

Po prvobitnom programu naše prošlogodišnje planinarske ture Prokletije-Treskavica mi smo sa Komova trebali saći u Kolašin a odatle krenuti — nakon popunjavanja naših prilično iscrpljenih rezervi hrane — preko Sinjajevine na Durmitor, a zatim dalje prema Treskavici. Međutim, na vrhovima Komova bili smo prinuđeni izvršiti izmjenu ovog dijela našeg puta, izmjenu, koju ne ću nikada požaliti.

Već je u literaturi poznata ljepota vidika, koji se sa svakog od dva komska vrha pruža na veličanstvenu rezbariju naših i albanskih Prokletija. Taj vidik potpuno zaokuplja promatrača, da gotovo zaboravlja na ostale planine, koje se isto tako plastično vide. I zaista, s Komova nije moguće promatrati Prokletije bez udivljenja. Tek odavde, iz jedne dalje perspektive, vidi se gotovo sva ljepota ogromnog prokletijskog masiva. Tek na Komovima, rekao bih, čovjek potpuno uviđa zašto su Prokletije dobine ovakvo ime. Nije stoga čudo što sam i ja jedva odlijepio pogled od ovih dragih i vječno željenih planina, da gotovo po službenoj dužnosti pogledam i prema sjeverozapadu kamo je trebalo dalje ići. Ali i tamo je čekalo iznenađenje.

Na ljetnom suncu ljeskao se sivi glomazni masiv Sinjajevine, a nešto južnije od nje dizala se izrazita planinska visoravan sa mnogo vrhova raznolikog oblika, koji privukoše moju pažnju. Imao sam dojam da gledam stari gotski dvorac sa bezbroj tornjeva i kupola. I nehotice se sjetih slike Prenja i Bioča. Ovoliko ljepote, sklada i elegancije nisam očekivao od Kape Moračke, o kojoj u našoj planinarskoj literaturi nema baš mnogo podataka.

Pod utiskom neočekivane slike odluku o smjeru puta nije bilo teško izmjeniti. Umjesto kroz Sinjajevinu ići ćemo na Durmitor preko Kape Moračke. Neka mi oprosti stara, siva i vječno željna vode Sinjajevina, zaobišao sam ove godine njena kamena prostranstva i siromašne »savardake« njenih katanara, kojima je smrdljiva snježna otopina najskupocjeniji artikl, jer je Kapa Moračka obećavala više: raznolike i raznobojne vrhove, svjetlozelene pašnjake, duboko izjedene krasne kanjone i dva tajanstvena jezera.

Na prostoru, — koji je sa istoka ograničen kanjonom rijeke Morače, sa zapada cestom Nikšić-Šavnik-Žabljak, sa juga cestom Nikšić-G. Morakovo, a sa sjevera i sjeveroistoka Moračom, masivom Sinjajevine i dolinama potoka Bijele i Tušnine, — uzdiže se Kapa Moračka, kojoj bi, čini mi se, bolje odgovarao naziv Zapadno-moračke planine. Ovaj planinski masiv izjeden je brojnim dolinama, pukotinama i kanjonima, tako da već na prvi pogled na njemu možemo razlikovati dvije planinske skupine: južnu skupinu Maganika i sjevernu Kape Moračke sa Lolum, kojima se u širem smislu može dati naziv samostalnih planina.

U sjevernoj skupini, koja je prostorno veća, nalazimo nekoliko velikih pašnjaka platoa i visokih vrhova preko 2.000 m, među kojima Kapa Moračka predstavlja glavni i najviši vrh čitavog masiva (2.227 m), te se stoga i čitav planinski kompleks naziva imenom ovog vrha. Kapa Moračka je ustvari duga i prilično uska greda, koja se proteže od istoka (kota 2.216) prema zapadu, gdje se nalazi njen najviši vrh, pa se onda lomi u pravcu S-Z i gubi u plodnim pašnjacima Lole. Skupina Kape Moračke predstavlja mješavinu golog krša i bogatih bujnih pašnjaka. Pašnjačko zelenilo ipak prevladava. Osobito lijepo pojava krša nalazimo u neposrednoj blizini grede glavnog vrha (na pr. prijevoju Utlice, doline Ivanbegov Katun i sl.). Međutim gotovo svi vrhovi ove skupine, pa i sam glavni vrh (Kapa Moračka, Vojnovac 2.050 m, Tali 2.064 m, Stožac 2.140 m, Žurim 2.034 m, Brnik i sl.) prekriveni su sasvim ili djelomično gustom travom. Zelenilo bogatih pašnjaka posebno dolazi do izražaja na Loli, koja predstavlja prvorazredno ispašište, jedno od najpoznatijih u Crnoj Gori i koju tamošnji ljudi smatraju čak i posebnom planinom.

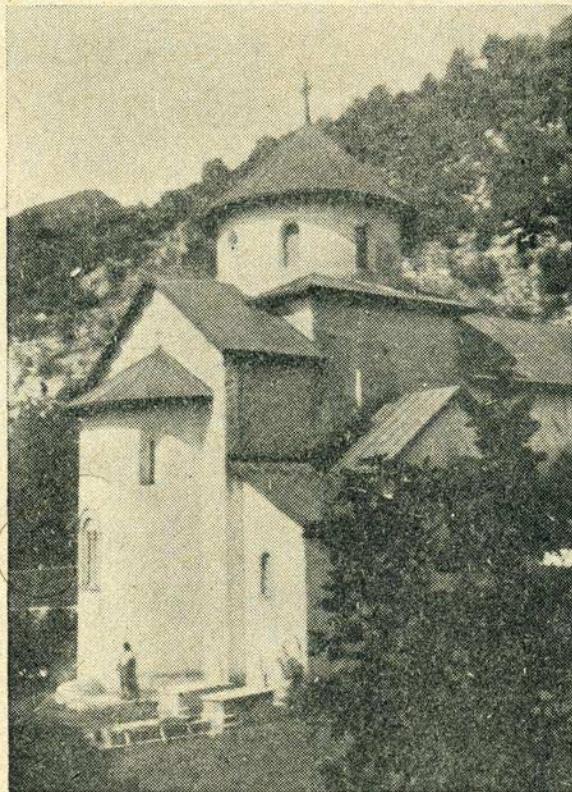
Maganikova skupina je pravi kontrast sjevernoj skupini. Ovdje glavni vrhovi predstavljaju ljuti krš sa Međedim Vrhom 2.139 m, Petrovim Vrhom — Kurozebom 2.123 m, Kokotovim Vrhom 2.000 m, Kablom 1.960 m. Odvojene najvećim dijelom od Kape Moračke dubokim kanjonom rječice Mrvice i dolinom — pukotinom, u kojoj se smjestilo selo Velje Duboko, a koje nas donekle podsjeća na škrčku pukotinu na Durmitoru, Maganikova skupina se ukazuje kao najimpozantnija i najprivlačljivija točka u čitavom zapadnomoračkom planinskem prostoru.

Najpogodniji pristup Kapi Moračkoj je iz Šavnika, malog mjesta na cesti Nikšić-Žabljak, ili iz Kolašina, tog svakako najmarkantnijeg planinarskog centra u Crnoj Gori. (Kolašin je polazna točka za Sinjajevinu, Bjelasicu-Biogradsко jezero i Kapu Moračku!) Kod nogometnog igrališta u Kolašinu treba ostaviti glavnu cestu i preći na dobar seoski kolski drum, koji vodi kroz bukovu šumu lagano uz brdo do groblja na Crkvini (1,45 sati). Odатle se put spušta serpentinama u dolinu Morače. Koristeći kratice može se odavde za 2 sata stići do Manastira Moračkog.

Manastir Morački je općinsko mjestance, koje je svoje ime dobilo po lije-
pom srednjovjekovnom manastiru. U mjestu postoji hotel sa desetak kreveta.
Zbog veoma loših komunikacija hotel kao i mjesna trgovina veoma su slabo
snabdjeveni čak i najnužnijim artiklima. Pri polasku iz Kolašina (1954. godi-

na!) uvjeravali su nas da se u Manastiru Morčkom možemo potpuno opskrbiti hranom za daljnji put. Povjerovali smo i to nam se gorko osvetilo. U zadružnoj trgovini smo mogli kupiti doduše kišobran, ali ne i šećera, koji nam je mnogo više trebao.

Osamljeni manastir zadivljuje svojom ljepotom i historijom. Prolazeći jednog kišnog ljetnog predvečerja kroz manastirske dvorište imao sam osjećaj da

Morački manastir

Foto: Ing. V. Jurić

idem ne samo prostorno, nego i vremenski kroz Srednji vijek. Manastirska crkva iz XIII. stoljeća je najprivlačnija točka u ovom dalekom, *srednjovjekovnom ambijentu*. Svi njeni unutarnji zidovi prekriveni su freskama iz XVI. stoljeća, koje na sebi jasno nose pečat dekadanske nekad slavne srpske slikarske škole. Ranije su te iste zidove ukrašavale divne freske iz XIII. st., ali ih je burni tok vjekova nesmiljeno uništio. Preostalo je svega nekoliko fragmenata u jednoj sporednoj prostoriji sa očuvanom freskom Sv. Ilike, koja i danas živo govori o vanrednoj nadarenosti svoga neznanog autra.

I XIX. stoljeće ostavilo je svoj pečat na manastirskim freskama, na kojima je nevješta ruka polupismenih kaluđera, serdara, ratnika i putnika urezala mnoge važne i nevažne datume iz burne crnogorske historije. »Neka se zna da je godine...« — tako počinju gotovo svi ti zapisi, urezani oštrim predmetom na

glatkoj, patinom stoljeća prekrivenoj površini freski ovog manastira, u kojem je skovana zavjera i protiv čuvenog Smail-age. Čitajući danas ovu jedinstvenu »kroniku«, u kojoj se spominju mnoge bitke, paljevine, pobjede i porazi, skloni smo gotovo opravdati primitivne »kroničare« zbog oskvrtvanih zidova, čiji su svježi malter možda nekada pretvarali u žive likove čak i slavni mileševski slikari Georgije, Rast i Dimitrije.

Kapetanovo jezero

Foto: Ing. V. Jurić

U neposrednoj blizini manastira nalazi se novo groblje, pored kojeg vodi seoski put, spočetka usječen u stijenu, prema selu Jasenova, koje se nalazi na brdu iznad samog manastira. Odavde se put naglo penje do groblja, pa zatim do novopodignute seoske škole, u čijoj se blizini nalazi hladan izvor. Od škole treba izaći na prevoj pod Jasenovim Brdom, pa odатle seoskim gotovo ravnim putem iznad doline potoka Ibrištice do sela Ocka Gora. Na prevoju je potrebno poći lijevim putem, koji je prosječen kroz mladu hrastovu šumu, pošto desni put vodi prema istočnim vrhovima Kape Moračke (Tali i Lukanje Čelo). Na putu do Ocke Gore nalaze se dva do tri manja izvora. Iznad sela, u kojem je mnogo stabala šljiva, jabuka i krušaka, put zaobilazi izvor Ibrištice i sada ide niz potok, prolazeći ispod imozantnog vrha Lukanje Čelo kroz lijepu bukovu

i hrastovu šumu, da nas nakon blagog prelaza kose uvede u veliko selo Liješnje (3 sata hoda). Iz sela put ide prema zapadu. Upravo nad interesantnom dolinom-pukotinom, u kojoj se smjestilo selo Velje Duboko, put se razdvaja. Lijevi se spušta u selo, a odavde iznad doline potoka Riječica ide do katuna Djedov Do, pa zatim preko dosta uske prevlake na Kokotov Vrh, a onda po veoma teškom terenu i gotovo bespuću na Međedi Vrh, najmarkantniju točku Máganika. Desni put se penje prema sjeveru do sela Višnje, koje leži pod Brnikom na jednom od izvora potoka Mrvice. Iznad izvora put vodi kroz bukovu šumu dobro izvedenim serpentinama na Brnik, na kojem se nalazi istoimeni katun i izvor.

Karakteristična konfiguracija masiva Kape Moračke (pogled s vrha)

Foto: Ing. V. Jurić

Prije uspona na Brnik treba zaći s puta desno u dolinu suhog potoka, kojom se za desetak minuta stiže do pod stijenu zvanu Pavlovac. U stijeni je uska rupa, koja predstavlja ulaz u dosta široku pećinu dugu oko 25 m. Pećinu zatvara malo jezero veličine 20—25 m², a dubine cca 1—2 m. Na desnoj strani jezera nalazi se uzak hodnik pun tamne vode. Postoji mogućnost da se jezero na tom mjestu produžuje. Jezero je sigurno nekada bilo izvor potoka, zapravo se opravданo može pretpostaviti da je to jedan od pravih izvora Mrvice. Seljaci pričaju da se do zadnjeg rata ništa nije znalo o ovom jezeru. Otkrili su ga borce, koji su u pećini tražili sklonište. Stari seljak Šćepanović Miko navodi da je prije kojih 50 godina došlo do izljeva jezerske vode, koja se dolinom presušenog potoka sručila u selo. Od Brničkog katuna vodi dosta slab puteljak preko pašnjaka do Mahnitog ili Brničkog jezera. Jezero je u uvali, tako da se vidi tek iz neposredne blizine. Leži jugozapadno od grede Stožac. Srednje je veličine, po svoj prilici dosta duboko, zatvoreno zelene boje i bubrežastog oblika. Podsjeća donekle na jezera pod Derovicom. Mirno je i tiho. Neshvatljivo je zašto mu je narod dao naziv Mahnito (ludo) jezero. Legenda priča da se na njemu »prikazuju« utvare

u obliku raznih životinja. Od sela Višnje do jezera ima oko 1,30 sati hoda. Ne-punih 25 minuta treba da se od jezera spustimo prema jugozapadu puteljkom usječenim u stijenu, na Trebiješke livade, gdje leži veliko Kapetanovo jezero, koje se već vidi sa stijene. Sa sjeverozapadne strane okružuju ga krševite padine Nikolinog i Četkovog Vrha, dok se sa južne i zapadne strane u jezero spuštaju Trebiješke livade. Uz samu obalu jezera nalazi se oko 40 katuna Pipera i seljaka iz obližnjeg sela Velje Duboko. Zbog svoje raznolike okolice i tamnozelene vode, koja tako odudara od otvoreno zelenih livada i sivih krečnjačkih stijena, jezero ostavlja nezaboravan utisak, iako na njemu uslijed blizine brojnih katu-

Istočni dio grede Kape Moračke

Foto: Ing. V. Jurić

na nema onog veličanstvenog i jezivog mira, koji vlada na dalekim planinskim jezerima. Jezero je četvrtastog oblika i prilične veličine (oko 280×70 m). Od juga prema sjeveroistoku povećava mu se dubina. Po predaji nastanak jezera je vezan za jednu užasnu tragediju. Nekada su na mjestu gdje je sada voda — tako priča legenda — stajali katuni, iznad kojih se u kršu nalazio jaki izvor. Izvor se mogao zatvarati da voda ne prodire u dolinu. Jedne noći kapetan Mušović, koji je prodro s vojskom do Trebijeških livada, propusti da zasuni izvor, te voda potopio dolinu, katune i sve živo što se u katunima nalazilo. Tako je prema legendi nastalo Kapetanovo jezero*, koje nas po svome položaju tako mnogo podsjeća na Prokoško jezero na Vranici.

Glavni vrh Kape Moračke udaljen je od Kapetanovog jezera oko 2 sata. Čobanski put, koji prelazi preko zaravni Radojeva Prodo i prevoja Krstac, povezuje jezero sa gredom Kape Moračke. Uspon na sam vrh nije odviše naporan.

* Slična legenda kruži i o Blidinjskom jezeru pod Čvrsnicom i Vran pl. Prema ovoj legendi ostaci izgorjelih stabala i kamenje sa Vrana začepili su grotla u Masnoj Luci i tako je nastalo najveće jezero u Bosni i Hercegovini, Blidinjsko.

Pogled sa vrha je izvanredan. Samo još sa Maganika ili sa Talija pogled je impresivniji i širi. Mještani tvrde da se sa Talije može u ranim jutarnjim satima vidjeti Skadarsko jezero, što nije nevjerojatno. Naročito je interesantno promatrati sa vrha čudnu i šaroliku konfiguraciju Kape Moračke. Prema jugu se pružaju bez ikakvog sistema razbacani vrhovi raznih oblika, među kojima posebno na sebe skreću pažnju Tali, Vojnovac i sivi kameni Maganik. Uopće čitav masiv je jedna naborana površina, išarana kotlinama, dolinama, vrtačama, pukotinama i kanjonima. Tek prema zapadu ovo uzburkano sivo-zeleno more lagano se smiruje. Impozantni vrhovi Komova izgledaju na suncu kao dva ogledana ogromna kostura. Silhueta Prokletija nije sasvim jasna. Uvijena je u plavičastu maglicu ljetnog dana. Bobotov Kuk na Durmitoru je gotovo na dohvatu ruke. Pogled na ogromni, pusti masiv Sinjajevine ispunjava užasom i jezom. Nezaboravna je slika tog bezvodnog, okamenjenog prokletstva.

Sa vrha Kape Moračke treba se spustiti grebenom prema zapadu u kršku dolinu Ivanbegov Katun, odakle vodi pastirski put preko Štirnog Dola (bezvoden kraj!) prema sjeveru u dolinu potoka Bijela, pa preko sela Donja i Gornja Bijela u Šavnik (6 sati hoda). Međutim, mnogo interesantniji je put preko pašnjaka Lole na Boan, a odavde drumom u Žabljak, ili pak istočno na Sinjajevinu.

Moje vrijeme je bilo i previše kratko, a put kojeg je trebalo još preći do Treskavice i odviše dalek, da bih se mogao preko predviđenog programa zadržati na Kapi Moračkoj. Ostavio sam, prepun utisaka, ovu planinu sa tugom u srcu i sa čvrstom odlukom da je opet pohodim. Na svakoj planini, preko koje sam kasnije prelazio, gotovo nehotično sam tražio neku sličnost sa Kapom Moračkom. Na Durmitoru, Pivskoj Planini i Magliću to nije bilo lako naći, ali sam se zato kao dijete radovao na Zelengori kada mi je pošlo za rukom da napravim po koju uspjelu uporedbu između ove legendarne planine i Kape Moračke. Pa i zelengorski stočari, koji također nisu mogli pojmiti da hodam po planinama bez ikakve plaće i nagrade, podsjećali su me živo na dobroćudne moračke gorskake, a Kotleničko jezero, na čijoj sam obali proveo potpuno sâm čitave sate, budilo je u meni sjećanje na čudesne priče o utvarama, koje se kupaju u tmosto zelenoj vodi jezera Mahnitog.

Ljubišnja

Na tromeđi Sandžaka, stare Crne Gore i Bosne diže se Ljubišnja, ogromna, nepoznata i zabačena planina, obrasla crnogoričnim prašumama, a nastavana medvjedima, veprovima i drugom sitnjom divljači.

Njezin golemi masiv ogradio se dubokim, mračnim ponorima kanjona Tare i Čehotine, kao da ovim strašnim prirodnim preprekama želi u začetku ugušiti svaku misao i slomiti volju možebitnih osvajača. Kao da želi čim dalje odgoditi konačno ipak neizbjegivi prodor nezadržive i gramzljive civilizacije do bogatstva svojih šuma i ruda.

No i Ljubišnju postepeno stiže neminovna sudbina koja je prije ili kasnije stigla i ostale dinarske gorostase. Marljiva ruka čovječja uhvatila se u koštač s njenom grubom, negostoljubivom prirodom i isprela oko nje posljednjih godina čitavu mrežu novih cesta, putova i žičara.

Ipak, Ljubišnja je još i danas najzabitniji zakutak Sandžaka, nekadašnje jugoslavenske Sibirije. Ona je najviši vrh tog čudnog ambijenta, koji još ni danas ne zna što je željeznička pruga, koji još i danas nosi ne samo ime nego i mnoga obilježja nekadašnje turske administrativne jedinice Sandžaka. Ne može se govoriti o Ljubišnji a da se nešto ne kaže i o Sandžaku.

Nekada je to bio centar jedne cvatuće srednjovjekovne države. Brojni historijski spomenici, manastiri, zadužbine i zamkovi još i danas se nalaze posijani širom Sandžaka, a mnoga geografska imena, tamo gdje nije ništa preostalo nakon stoljetnih ratnih pustošenja, svjedoče o prastarim naseljima (na pr. romanski Sutivan, predrimске Mataruge). Dok su u ostalim krajevima srednjovjekovni gradovi i manastiri većinom opustjeli ili ostali na periferiji, zanimljivo je da su ovdje današnji životni centri isti oni koji su kao žarište političkog ili kulturnog života tijekom čitav niz vjekova.

Spomenimo samo manastir Sopoćane kod Novog Pazara, nenadmašivi i naš najvredniji kulturni spomenik Srednjega vijeka, zatim Studenicu pod Golijom planinom, Đurđeve Stupove kod Ivanograda, Mileševu pod Zlatarom, Sv. Trojicu kod Pljevalja, Sv. Nikolu u Nikoljpašaru, Sv. Petra u Bijelom Polju.

Od mnogobrojnih starih gradova da spomenemo samo Hisardžik, srednjovjekovni zamak sličan Oštarcu, koji je gospodario važnim historijskim »Bosanskim« putem na mjestu gdje je on prelazio iz Polimlja na Sjeničko-peštersku površ. Promjenjen je mnoge gospodare. Izmjenjivali su se tokom povijesti kralj Tvrtko, pa Sandalj Hranić, herceg Stjepan i na kraju Turci, koji su tu ostali preko četiri stoljeća. Hisardžik (slavensko mu je ime Mileševac) je i u prošlom ratu odigrao ulogu kao jazbina jedne germanofilske grupacije Muslimana. Moderna današnjica dala je također svoj prilog historijskom kontinuitetu važnosti tog mjesta. Pod samim Hisardžikom upravo se probija tunel nove ceste Prijepolje—Sjenica.

Danas se na ovoj osiromašenoj, krvlju natopljenoj zemlji prepliće zamršeni konglomerat raznih nacija. Ovdje zajedno žive Srbi, Crnogorci, Turci, Šiptari, Hrvati, no većinu čine pravi Sandžaklije, Muslimani, koji su većinom nacionalno još neopredijeljeni. Oni doduše vole kad ih se poistovjećuje sa Turcima, koji su se odavde morali povući još prije pedeset godina, no uzalud im brižljivo podržavanje veza sa rođbinom koja je tada emigrirala u Tursku, uzalud

nostalgični uzdasi sandžačkih staraca za »dobrim, starim turskim vremenima«. Svoje slavensko porijeklo, materinski jezik, nikad ne će moći zanijekati.

Ali ima jedna istina koja se ne može pobiti. Padom turske moći skrenuli su trgovački putevi drugim pravcima i Sandžak je počeо ekonomski propadati. To se dalo naročito uočiti u Pljevljima, glavnem gradu zapadne polovine Sandžaka koji je pripao Crnoj Gori, a isto tako i u Novom Pazaru, glavnoj varoši srpskog dijela. Nakon odlaska Turaka Pljevlja su osiromašila, broj stanovnika spao je gotovo na polovicu, a kuće su postale ruševne jer se nisu popravljale. A kad je potrošen i posljednji dukat iz vremena trgovackog prosperiteta, kasaba osuđena na postepeno izumiranje samo je bijedno životarila.

Restaurirani »Đurđevi Stupovi« kod Ivangrada

Foto: Dr. Z. Poljak

No nije samo historija i mentalitet naroda ono što daje specifičnost Sandžaku. On je i u ekonomskom pogledu jedna velika oaza u Jugoslaviji.

Stotinu kilometara uzduž i poprijeko uzalud ćemo tražiti željezničku prugu. Karavana i kiridžija doduše nema više, ali su samar i sedlo još danas glavno transportno sredstvo širokih masa. Čak i obična kola sa zapregom rijetko se ovdje viđaju, a ako kad koja sretnemo vidjet ćemo da na njima često nema ni jednog jedinog metalnog djelića. I osovine su od drveta.

Obradive površine u Sandžaku ima vrlo malo, uglavnom u Polimlju. To je uski zeleni pojas duž rijeke Lima, koji dijeli Sandžak na dvije približno jednake polovine. Taj plodni pojas naseljen je ponajviše muslimanskim življem. Njihov životni standard neočekivano je nizak. Bio je to još prije dvije generacije vladajući sloj, no gubitkom privilegija i nenaviknut na zemljoradnju i naporan posao, morao je materijalno propasti.

Unatoč ogromnog napretka posljednjih godina u čitavoj našoj zemlji, ostaci primitivizma u Sandžaku vrlo su brojni. Radeći preko godine dana u tim krajevinama na saniranju zdravstvenih prilika, imao sam mogućnosti vidjeti veliku za-

puštenost, naročito muslimanskih pešterskih i sjeničkih naselja. U primitivnim kolibama od blata i pletera nalazimo ne samo ljude nego i ljude sa stokom zajedno. Nije ni čudo rekordan broj duševno i tjelesno zaostalih, gušavih i kretena, tinjajućih žarišta najgorih zaraznih bolesti, dapače i gube. Velika neprosvijećenost a ponegdje i konzervativni otpor našim nastojanjima često ne daje mnogo nađe u uspjeh osobito kod starije generacije. Trajno višestoljetno porobljivanje, siromašenje i istočnjačko primitiviziranje, koje je nastupilo nakon propasti cvarućih srednjovjekovnih slavenskih država, ostavilo je svoje posljedice. Baštinu koju su nam Osmanlije ostavili dugo ćemo još ispaštati.

U Sandžaku: Naprednije transportno sredstvo, koje još dugo ne će zamijeniti sanar
Foto: Dr. Z. Poljak

Znajući sve to lako ćemo shvatiti što znači Ljubišnja i kako je ona odjednom postala cijenjenom i poznatom planinom. Nakon posljednjeg rata došli su novi događaji koji su iznenada donijeli preporod ovome kraju a Ljubišnju učinili glavnim faktorom novog razdoblja.

Počelo je sa otvaranjem rudnika: rudnik barita, rudnik cinka i olova, ugljenokopi. Šuplja stijena u Ljubišnji, gdje se vadi cink i olovo, postala je simbol napretka u ovom dijelu Jugoslavije. Šumsko i rudno blago koje je donedavna bilo samo predmet nagađanja i diskusija postaje danas novi izvor bogatstva nekad tako pasivnog Sandžaka. Stanovništvo raštrkano po planinskim visoravnima shvatilo je nove mogućnosti i počelo prihvataći nove načine privređivanja napuštajući patrijarhalni način života planinskih stočara.

Planinari koji su prije rata proputovali kroz Pljevlja na putu za Durmitor danas bi taj grad jedva prepoznali. Umjesto prijašnjih hanova novi, moderni hotel, mjesto čepenaka čiste prodavaonice sa fluorescentnom rasvjetom, mjesto blatne ili prašne čaršije asfaltirani korzo. Paralelno sa ekonomskim počeo je i kulturni preporod. Nestaju visoke ograde oko kuća, ruše se stare i grade nove

moderne stambene zgrade. Pljevlja sa svojih 7.500 stanovnika jedan je od najmanjih gradova u Jugoslaviji koji ima moderno kazalište sa profesionalnim ansamblom, muzičku školu, bogatu gradsku knjižnicu i t. d. Zaostala kasaba, gdje se još prije desetak godina pljuvalo na ženu koja bi se pojavila otkrivenog lica, danas postaje simpatični provinčijski gradić.

Ostale su džamije koje još uvijek daju jedno orijentalno obilježje i periferija sa starinskim turskim kućama. Još uvijek se odupire zuba vremena rezidencija paše Selmanovića, par stotina godina stara, danas već ruševna palača. Sve to čini Pljevlja privlačivim turističkim mjestom. I da na kraju spomenemo i najinteresantnije, drevni manastir Sv. Trojice, podignut prije 6—7 vjekova.

Sandžak: Muslimanska kuća u Polimlju

Foto: Dr. Z. Poljak

Ugrađen je na jedinstveni način u stijene jedne pošumljene klisure. Crkva mu je još i danas vrlo dobro sačuvana, a konak koji je restauriran 1954. godine jedan je od najljepših u Jugoslaviji. Predmeti iz njegove riznice i interesantni arhivski materijal osnova su muzeja koji se tu danas osniva pod zaštitom države.

To je današnja slika Pljevalja,* polazne točke za pohod na Ljubišnju.

Malo je ljudi koji bi znali kazati gdje se Ljubišnja nalazi a još je manje planinara koji su bili na njoj. Boraveći u Sandžaku dulje vremena pružila mi se prilika da ju posjetim. Ustvari, pohodi u Ljubišnju spadali su u moju službenu dužnost, a mnogobrojne nove ceste olakšale su mi pristup i kretanje. No iako sam desetak puta pohodio razne predjele ove prostrane planine i upoznao njena raštrkana selišta, dugo mi se nije pružila prilika za uspon na njen naj-

* Pljevlja se nalaze 52 km od ž. st. Rudo na pruzi Sarajevo—Priboj. Povezana su redovnom autobusnom linijom sa Rudom, Durmitorom i Bijelim Poljem. Posjetioci se mogu obratiti na FD »Ljubišnja«.

viši vrh Dernjačište. Njegova osamljena, strma, kamenita gromada izazovno se bijelila iznad mračnih prašuma.

I tada sam jednog dana prvi put čuo za Bobovo. Ime koje sa strepnjom izgovara svaki terenski službenik raznih kotarskih ustanova, ime jednog od najzabitnijih krajeva Jugoslavije. Ovu nepristupačnu visoravan što se stisnula iza Ljubišnje, visoko iznad kanjona Tare, udaljenu gotovo dva dana hoda, trebao sam po službenoj dužnosti i ja jednom obići. Da bi spojio korisno sa ugodnim odlučio sam taj put kombinirati sa prelazom preko Ljubišnje i tom prilikom uspeti se na Dernjačište.

Iste nedjelje, ljeta 1954. godine, spremali su se na uspon i planinari iz pljevaljskog P D »Ljubišnja«. Oni su namjeravali na vrh kraćim putem, kamionom do Meljačke visoravni i odavde kroz Provaliju, dok sam se ja odlučio preko Šuplje stijene u namjeri, da razgledam to sudbonosno mjesto u ekonomskoj historiji Sandžaka.

Krenuo sam već u subotu. Možda je plan mog puta bio nešto presmion. Makar sam imao na raspolaganju automobil, čekalo me i obilno pješačenje i velika nepoznanica na drugoj strani Ljubišnje. Ukrcale smo se u mala terenska kola, a šofer Hajro, dobroćudni, gorostasni Sandžaklija potjerao je prema Boljanićima upravo paklenim tempom, pjevuckajući putem svoje omiljene sevdalinke. Kola su očajno poskakivala po neravnoj cesti, no Hajro se na to uopće nije obazirao. Pjevao je sve glasnije, a vozio sve brže ne mareći za mnogobrojne oštре zavoje, svladavajući ih svojom sigurnom rukom a dobrim dijelom i težinom svog ogromnog tijela. Sa velikim oblakom prašine projurili smo mimo Boljanića i uletjeli u novo rudarsko naselje Gradac.*

U Gracu se nalazi impozantno postrojenje flotacije vezano žičarom za Šuplu stijenu, novi lijepi hotel, općina, škola, ambulanta, pošta i trgovina. Gradac posjeduje sve faktore, koji su preduvjet za razvoj jednog novog ekonomskog centra sa jakom industrijskom osnovom, mjesto kakvih još do danas u Sandžaku nema.

Od Graca se penje nova šumska cesta na jug u Ljubišnju. Muslimanska sela ostaju pod nama i kao što je to u svim našim krajevima, što se više penjemo i što više ulazimo u divlju planinsku prirodu, sve češće nailazimo na crnogorski ili hercegovački živalj. Potomci su to nekadašnje raje i bivših hajduka, što su se pred turškim zulmom povukli u nepristupačne predjеле, ostajući do dana današnjega na toj oskudnoj zemlji iskrčenoj tokom stoljeća, znojem generacija. Danas nema više sukoba. Mir je zavladao između dva tabora, a zajedničke nevolje sve ih više približuju. Nema tu više mržnje ni nekadašnjeg šovinizma, ali razlika i odstojanje još uvijek postoji. Dobri susjedski odnosi, ali ništa više.

Nakon deset kilometara stižemo do Popovog dola na Meljačkoj visoravni, i nastavljamo uspon novom cestom sve do mračne klisure Provalije. Iz nje se diže strma šumska staza prema Vjetreniku kojom će se sutra uspeti pljevaljski planinari na Ljubišnju (oko 4 sata hoda). Cesta pred Provalijom skreće desno i podnožjem Ljubišnje nastavlja na sjever prema Šupljoj stijeni.

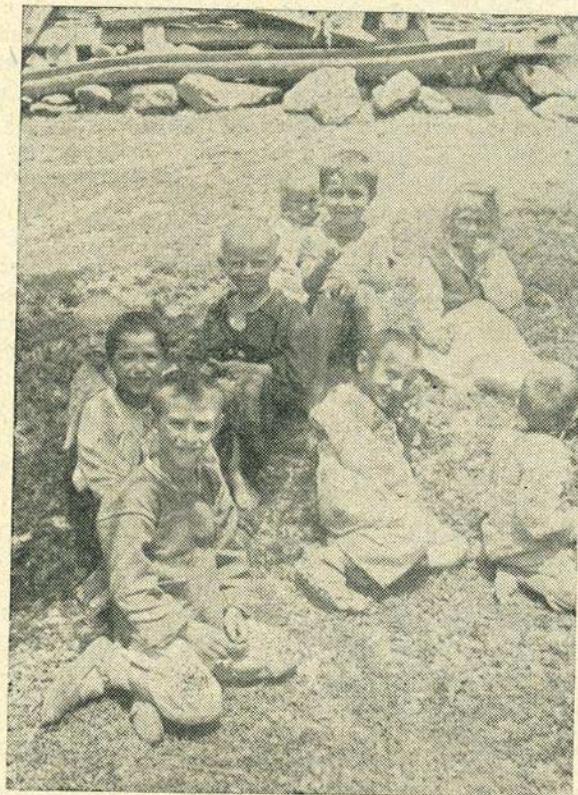
Najprije prolazi kroz divnu šumu gorostasnih skupocjenih borova. Duboko i sugestivno doimljе se ljudske mašte impozantna ljepota ovih stoljetnih orijaša, no nažalost, još više se cijeni milionska vrijednost njihove drvene mase. Je-

* Gradac je danas spojen sa Pljevljima novom mnogo kraćom cestom, koja vodi dolinom Čehotine u duljini od oko 20 km, dok preko Boljanića ima više od 30 km. Cesta je predana prometu 13. srpnja 1955.

dan za drugim padaju i zadnji svjedoci drevne prošlosti pokošeni sjekirama drvosječa i harani strahovitim požarima.

Zagonetna je pojava tih šumskih požara. Javljuju se od vremena do vremena na tajanstveni način, ali uvijek tamo gdje se uslijed prenaseljenosti ukaže potreba za novom krčevinom.

Najstrašniji od tih požara harao je prije 6—7 godina kod Glibaća. Buktao je pune tri godine tinjajući stalno podzemnim putevima poroznoga krša, i ostav-

Sandžak: Skupina mališana u selu Rasovu

Foto: Dr. Z. Poljak

ljaо za sobom goli kamen a ne plodnu zemlju, kao što su očekivali primitivni stanovnici. Požar pogašen na jednom mjestu pojavio se za par dana na drugom, zahvaćajući mnogo veće površine nego se očekivalo, i tjerao u očaj iscrpljeno ljudstvo koje mu se suprotstavljalo. Konačno je odjednom prestao sam, bez ikakvog vidljivog uzroka, isto tako tajanstveno kao što je i započeo. Ogoruна bogatstva tako propadaju u nepovrat, ali ove šume kao da su neiscrpive, njihovo bogatstvo tek je načeto.

Približavamo se sve više Šupljoj stijeni. Slika prirode oko nas još jedanput se mijenja. Još uvijek smo u crnogoričinoj šumi, ali umjesto borova ovdje prevladava smreka. Bežbroj mladih stabala tako se gusto poredalo, da ljudski pogled ne može prodrijeti dublje od desetak metara, a i to tek kad se priući na

polumrak koji tu vlada. Nikad ovamo ne dopire sunčana traka, a onaj koji bi htio ući u ovu guštaru mogao bi to jedino uz velike napore i už pomoći sjekire. Putujući tom cestom čovjek ni ne sluti što se zbiva nekoliko metara dalje u šumi, i tek po koji životinjski krik dade naslutiti kako se bujni život i životna borba odvija u ovoj naoko mrtvoj polutami. Medvjedi, vukovi, veprovi, a da i ne spominjem ostalu sitniju divljač, svima će još dugo vremena biti postojbina neprohodna šuma Ljubišnje.

Osamnaest kilometara od Graca izlazi konačno cesta iz šume na prostranu planinsku visoravan Šule i završava ovdje ispod okomite Šuplje stijene. Usred svježine sočnih planinskih livada, okruženih šumom i stijenama, cvate novo rudarsko naselje Šule. Svježi planinski zrak zasićen ozonom i mirisom jagoda, ugodne šetnje u bujnu pridodu Ljubišnje, uz to komfor novog hotela, sagrađenog u planinskom stilu, vodovod, ambulanta, prodavaona i rudarska žičara do Graca, sve to čini Šule idealnim planinskim i klimatskim ljetovalištem i samo radi udaljenosti od željeznice (oko 90 km) ne će steći onu popularnost među širokim masama koja bi mu inače pripala.

Iznad Šula diže se Šuplja stijena prozvana tako po polupećini ispod samoga vrha. Čitav njezin masiv izbušen je mnogobrojnim podzemnim hodnicima, gdje stotine rudara danonoćno kopaju rudu, tovari je na vagonete i spušta žičarom do flotacije u Gracu. Potraga za zaradom udružila je u tom dalekom, puštom kraju skup različitijih tipova, oprečnih karaktera i mentaliteta, stvorivši tako jedan čudni konglomerat, osamljen i upućen jedino na samog sebe. U tom šarenom, ali složnom društvu ima ljudi iz svih krajeva naše zemlje, pa čak i stranaca. Nekolicina Nijemaca kao da nastavljuju tradiciju saskih rudara, koji su stoljećima dolazili u balkanske planine, gdje god bi se otkrilo rudno nalazište.

Proveli smo večer među rudarima, i sjedeći u radničkom restoranu slušali o najnovijim lokalnim događajima, o teškom načinu njihovog života i rudarskim nesrećama, o velikim i malim planovima za budućnost. Ostali smo noćiti u Šulama. Naš Hajro vratio se sa kolima u Pljevlja. Sutra navečer dočekat će nas stotinu kilometara dalje na drugoj strani Ljubišnje. Probit će se novim šumskim putevima Kraljeve gore u pravcu Bobova nama u susret.

Krenuli smo na počinak i usnuli sa mnogim brigama. Da li ćemo sutra pronaći Hajra s njegovim kolima i stići tamo prije noći? Da li će nam uopće uspjeti sutrašnji uspon na dosada nepoznatu planinu i sastanak s pljevaljskim planinarima na vrhu? Kako će nas dočekati nepoznato Bobovo?

Slijedećeg jutra vratili smo se dva kilometra cestom do dviju vodenica (označene su na specijalnoj karti u koritu potoka Ribnik, dok cesta nije jer je novijeg datuma) između kojih se počinje penjati šumska staza. Put je ispočetka dosta naporan jer imamo stalno oštiri uspon. Dva sata treba se penjati obronkom markantnog vrha Goli Vjetrenik (1870 m), no dosegavši njegov vrh dah nam zastaje pred divnom panoratom na drugoj strani. Duboko ispod nas u mračnim kanjonima Tare i Čehotine kovitljaju se guste magle i uzaludnim jurišima pokušavaju se dočepati planinskog grebena. Preko Tare, na drugoj strani, ljeskaju se u punom sjaju nezaboravni Durmitor i Maglić. Divna alpska promenada vodi nas dalje grebenom, čas livadom čas šumom, stalno sa grandioznom siluetom Durmitora u pozadini.

Da užitak bude potpun, na visini od 1900 metara dočekuje nas vrelo Vojnovac. Nikad ne ćemo zaboraviti taj divni izvor i njegovu pitku, hladnu vodu. Gotovo je nemoguće napiti se iz dlana jer ruka od hladnoće tako naglo trne da

je to upravo bolno. Zanimljivo je kako jedna ovako inače obična stvar može podignuti moral sustalog planinara. I tamošnje stanovništvo cijeni kvalitetu tog izvora, a to se vidi i po tome što on služi kao najvažnija orijentaciona točka u planini.

Od Vojnovca spušta se put na drugu stranu Ljubišnje prema Konjskom polju i Bobovu, no mi smo produžili grebenom koji se polagano diže prema vrhu. Još malo šume, a zatim nepregledna površina klekotine. Staza vrluda labirin-

Sandžak: Velik je postotak duševno i tjelesno zaostalih

Foto: Dr. Z. Poljak

tom gustih grmova i treba dobro paziti da se u tom labirintu ne zađe s puta. Jedna mala pogreška koštala nas je dobar sat mukotrpnog probijanja do pravog puta i podučila nas da u planini gotovo i nema napornije stvari od takvog prodiranja kroz klekotinu.

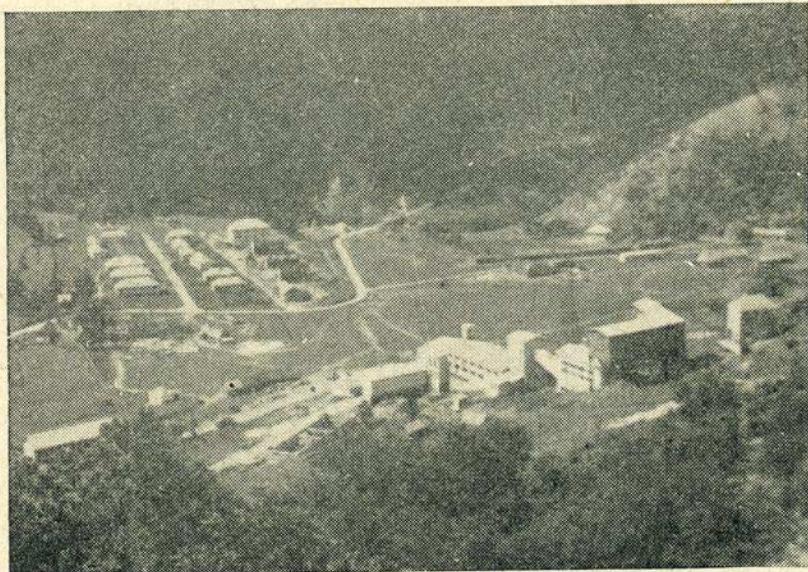
Još jedan strmiji kratki uspon na samu kupolu Velike Ljubišnje i mi smo na Dernjačištu (2238 m). Na vrhu za koga je jedan planinar napisao:

»Jedan od najvelebnijih prizora što sam ih ikada video i doživio, što ga ovo najviše dinarsko područje može pružiti. Pogled koji me duboko potresa i koji će vječno živ ostati u meni.«*

* V. Blašković: *Velika Ljubišnja — Hrv. planinar 1933 g. br. 6*

S jedne strane Maglić, Tara i Durmitor, a sa druge prostrani pogled na Sandžak. Oštrosko razaznaje u daljini minarete pljevaljskih džamija, a na horizontu Treskavicu, Jahorinu, Romaniju, Metaljku, Čemerno, Bjelasicu, Komove, Sinjajevinu. Svečana, duboka tišina vlada planinskim vrhovima.

Nijemo smo stajali i upijali utiske sa najvišeg vrha Sandžaka. Grobna, gotovo stravična tišina kraljevala je planinom. Trgnula nas je tek pomisao na naše drugove s kojima smo se ovdje kod piramide trebali sastati. Nije im bilo nigdje ni traga. Dugo smo se nadvirivali u mračnu Provaliju odakle su trebali stići i dozivati ih od vremena do vremena. No uzalud. Što je to bilo s našim drugovima? Nismo više mogli čekati. U jednoj boci ostavili smo za njih poruku,

Ljubišnja: Novo rudarsko mjesto Gradac

Foto: Dr. Z. Poljak

da ne budu zabrinuti za nas u slučaju ako ipak stignu. Tek na povratku smo saznali da im uspon nije pošao za rukom. Bio im je to već treći uzaludni pokušaj, uvijek ometen nepredvidivim zaprekama, ovog puta defektom na kamionu.

Započeli smo silaz. Slijedilo je besputno, višesatno spuštanje na visoravan Bobovo. Znatiželjno, a pomalo i bojažljivo smo očekivali prvi susret s njegovim stanovnicima. Da li su ovi gorštaci gostoljubivi i društveni ili su nepristupačni, zaostali? Kako će primiti stranca u ovom kraju? U polaganom silazu prema prijevoju Crveno Ždrijelo traverzirali smo strme, južne strane. Toliko strme da nam je već mukotrpno postalo neprekidno iskretanje gležnjeva prema dolini, a toliko sunčane da smo već počeli čeznuti za šumskom hladovinom i hladnim izvorom. Počeli smo već malaksati kad smo stigli do šume i u njoj do prvog izvora.

Ovdje, na izvoru Paločaku ispod vrha Kokota, ugledali smo prvog živog čovjeka toga dana. Snažni gorštak sa prosjedim crnim brkom, bistrog i energičnog pogleda, slobodno je pristupio pruživši nam ruku:

— Kako ste? Ja sam Radoman Zajić iz Podkokota. Jeste li sustali, oženili?

Iznenadeni nismo se snašli i nismo odmah odgovorili, a on je začuđeno po-novio svoj pozdrav. Kontakt je bio uspostavljen. Jedan sat iza toga bili smo gosti kuće Zajić u Podkokotu, malom bobovskom zaseoku. Uz kajmak i mlijeko dugo smo pretresali aktuelna pitanja toga kraja interesirajući se za ekonom-ske, zdravstvene i kulturne probleme, za pitanja koja su zajednička čitavom planinskom području naših Dinarida. Užitak je bio slušati njihova bistra zap-ažanja, izlagana čistim i snažnim govorom, na samom izvoru našeg književnog jezika. Svi su vrlo razgovorljivi i rado nam odgovaraju na pitanja. A mi smo pitali: Od čega živi naš goršak i njegova brojna porodica, što ga veže za nje-

Ljubišnja: Zimski pejsaž sa sjevera. Lijevo Dernjačište, desno Vjetrenik,
na podnožju Meljačka visoravan

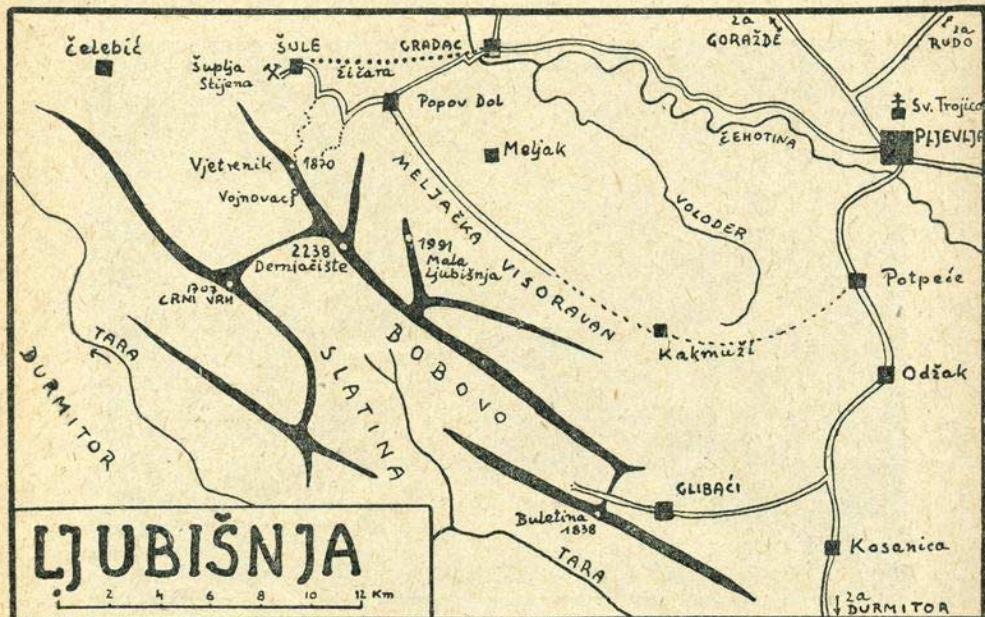
Foto: Dr. Z. Poljak

gov krš, zar nema u njih ambicija za boljim i ugodnijim životom nego što su im djedovi imali. Teško je bilo točno odgovoriti na sva ta pitanja, a točno nisu to znali ni oni koji su kao kolonisti u Vojvodini okusili drugdje i bolji život, ali su se ipak konačno vratili jer im je i taj oskudni život u rodnom kraju miliji nego sve blagodati u tuđini.

Postepeno smo počeli dobivati sve jasniju sliku o ovom kraju. Bobovo sa Slatinom i Ograđenicom sigurno je najnepristupačniji kraj u Jugoslaviji. S ove strane masiv Ljubišnje i duboka usjeklina Čehotine, a sa suprotne provalija Tare i veličajni Durmitor. Oko hiljadu gorštaka generacijama je ovdje živjelo svojim patrijarhalnim životom izolirano od čitavog svijeta, zimi, upravo zatočeni u snježnoj planini. Civilizacija postepeno prodire unoseći duboke promjene u starodrevnu psihu i mentalitet, u hiljadugodišnji način dosadašnjeg života. Svjedoci smo i suvremenici razdoblja u kojem se naglo gase zadnji tragovi tradicionalnog duha Crnogorca-ratnika, nenaviklog na rad i borbu za kruh svagdašnji, već jedino na borbu oružjem za čast, obraz i slobodu. Duh koji se

posljednji put rasplamsao tokom posljednjeg rata, ali je ubrzo iza njegovog završetka morao biti zamijenjen realnim problemima dnevnoga života.

Svuda oko nas vidjeli smo samo ozbiljna lica, čuli samo ozbiljne razgovore, rijetke šale a još rjedi smijeh. Tek kad je društvo počela kolati boca sa raki-jom, došle su nešto veselije i življe misli, javila se i pjesma. Tipična, mukla, monotona, puna borbe i ličnosti, »čojsstva i junaštva«. Čuli smo i gusle, ali to je danas već gotovo raritet. Sklapana su prijateljstva, i to prijateljstva koja se nikad ne zaboravljuju. Svakom ponovnom sastanku sā ovim ponositim iskrenim i vjernim ljudima uvijek sam se mnogo radovao.

No našem boravku na Bobovu približavao se kraj. Bilo je vrijeme da se krene dalje, a pred nama je bio još velik dio visoravnini, dobrih dva sata hoda. Bili smo već prilično umorni i zato smo rado prihvatali ponudu da odjašemo na konjima. U lagom kasu prešli smo kroz Jelov Panj, Morajice, Joviće, Mekido, preko prostranih pašnjaka i malobrojnih, siromašnih njivic. Na čitavom daljnjem putu naišli smo na svega dva izvora, a i ta dva vrlo slaba i zagađena. Žene koje su s konjima došle po vodu strpljivo su čekale da dođu na red. Stali smo na par trenutaka gledajući u čudu kako iz blata gotovo cijede svaku dragocijenu kap vode.

Stigli smo na kraj Bobova. Oprostili smo se sa našim novim prijateljima, koji su se s konjima vratili kući. Ispratili smo ih pogledom, obuhvativši pritom po posljednji put prekrasnu visoravan. Još jedamput smo se sjetili kolonista koji su se vratili iz Vojvodine i shvatili ih tek napol: Visoravan je uistinu vrlo bogata, ali samo — prirodnim ljepotama!

Ostali smo sami. Mrak se stao spuštati kad smo ušli u šumu Čavčanicu, gdje nas je otrpilike trebao čekati naš Hajro s kolima. Dobrih pola sata probi-

jali smo se šumskim guštarama, u potrazi za navodnim šumskim putem. Pomaž nas je već počela hvatati stregnja, kako ćemo se izvući iz te bezvodne ne-pregledne pustoši. Tada smo daleko u dubini začuli jedva primjetljiv zvuk automobilske sirene. Njezin dragi glas izveo nas je doskora na pravi put.

Nestrpljivi Hajro dugo nas je već očekivao. Njegovu razigranu orijentalnu maštu počela je već hvatati zebnja od samoće u šumi i mraku koji se već potpuno spustio nad planinom. Da razbijte tu strašnu i mračnu tišinu, da sam sebi ulije malo hrabrosti, poigravao se sirenom, ne sluteći koliko nam je time pomogao što nam je dao putokaz.

Zadovoljni što smo izbjegli bivakiranju, smjestili smo se u kola, i dozvolili Hajru da si dade oduška. Potjerao je punim gasom put Pljevalja. Sa oblacima prašine projurili smo kroz Glibače, Suho polje, Potpeće i Odžak. Brzo je prošlo tih pedeset kilometara vrtoglavog silaza kroz noć i zavoje i jedva sat iza polaska ugledali smo svjetla grada Pljevalja.

Tako je završio naš pohod na najviši vrh Sandžaka.

Vladimir Blašković, Zagreb

Sandžački kaleidoskop

Ulomci iz neobjavljene zbirke reportažnih critica »Evropa pod feredžom«. Tri ulomka iz iste zbirke objavljena su pod naslovom »Sjećanje na Sandžak« u »Našim planinama«, god. V, br. 10—12, str. 320—330.

Između Čemerna i Mileševe

Dani su protjecali monotono i protkani besadržajnošću palanačke rezignacije nizali se svojim prirodnim redom od ponедjeljka do nedjelje, pa onda opet nanovo. Taložili se tako tjedni jedan za drugim, odmicali su i mjeseci, a moja nuda u skori odlazak iz dekretiranog mi pljevaljskog zavičaja i prisilnog klimatsko-političkog lječilišta blijeđila je i slabila kao što su i sunčane zrake iz dana u dan bivale kraće, bljeđe i slabije. Te godine, 1932., jesen je bila neobično blaga, ugodna i sunčano nasmijana. A kad bi, uza sve to, sami od sebe stali nadirati nostalgični osjećaji pogubne melankoličnosti, prisjetio bih se prijateljskog savjeta dobrog starog profesora, planinarskog »japice« Pasarića, što mi ga je diskretno prišapnuo pri oproštaju i odlasku u Sandžak:

»Stisnite zube i gore glavu! Nigdar ni vrag tak črn, kak se malja. Bu vre sve dobro. Kad vam bude najteže, a vi u planinu. Planinarite! Planina će vas osvježiti i ojačati.«

Imao je pravo i bio je dobar savjetnik.

Svaki slobodni trenutak iskoristavao sam stopostotno. Višesatno krstarenje i lutanje sadnjačkim kršem snažno je ublažavalo gorčinu života u izrazitoj kasabi i svaki boravak u prirodi značio je eliksirske jačanje za sutrašnjicu. Podvostručenom pažnjom svakoga sam dana okretao, prevrtao, čistio i pazio moje nerazdružive i nije me pratioce: uprtnjaču, okovanke i ostale planinarske rekvizite, a uveče, kraj drhtave petrolejke, tražio sam na specijalki nove smjerove ograničenih mi planinarskih izleta i šetnja.

Neposrednu, bližu okolicu Pljevalja brzo sam prokrstario i ona me vrlo ugodno iznenadila. Bogatstvo krških pojava i pravu raskoš svojevrsne bizarnosti rasipala je priroda i u ovom području dinarskoga vapnenjaka upravo neštemidice i punom šakom. Dvosatno veranje i guštersko sunčanje na goleim blokovima neizglađena mramora impozantnog torrenta Zlodol; ili: trosatna šetnja na Čemerno (1400 m) i, rekao bih, lakomo udisanje punim plućima čitavih hektolitara zraka i zdravlja na njegovom mirisavom crnogoričnom visoravnjaku; ili: čitavo popodne provedeno u snatrenju i impresivnom uzbudjenju, što ga sugestivno izaziva i naprosto nameće stješnjeni kanjon razbjegnjele i okomitim stijenama ukliještene Čhotine (ili Čotine) — sve se to duboko usijecalo u moju svijest i obdarilo me ljepše i vrednije, nego li ma kakvo bogatstvo šareno tiskane hartije ili plastično iskovanog metala.

Trideset i tri kilometarsku cestu Pljevlja - Prijepolje propješačio sam nekoliko puta, e da bih što bolje upoznao i zapamtio svu draž gorske romantičke stare i nove srpsko-crničke granične visoke zone Mihajlovica - Jabuka (prosječno između 1300 i 1400 m) i strmog Zvjezda sa »Savinim laktom« navrh ceste i vrtlogom Kolo vrat a duboko dolje na Limu. »Savin lakan« utočište je nevoljnika i nada narodnog praznovjerja. U velikom bloku sivoga vapnenjaka, neposredno uz cestu, malena je to i naročito oblikovana izbočina i udubina; izdubla ju je voda, a neuk svijet vjeruje, da se tu »sveti otac Sava« naslonio i umoran odmarao. Toj kamenitoj i blatom uprskanoj stvarnosti prilazili su stoljećima, a vjerojatno prilaze još i danas očajnici, bolesni na očima, stružu s kamena prašinu (produbljuju i proširuju rupu; koliki li je bio »Savin lakan!«) i puni vjere u imaginarnu nadnaravnu moć »svečevog laka« trijaju tom prašinom vjeđe, čekaju čudo i upropoštavaju vid dokraja.

Još dalje, dvanaest kilometara istočnije od Prijepolja, stari je manastir Mileševa s izbljedjelom već freskom tog istog svetog oca Save i ponešto zagonetno simboličnom tonzurom njegove »srpske crkve duhovne svetiteljske glave«. Prilično oštećena ta znamenita freska (zbog tonzure) na zidu je manastirske crkve, čiji su dvostruki svodovi u svom šupljem međuprostoru dugo vremena, za islamsko-turske feudalne vladavine, sakrivali srpsku štampariju i mnogo pridonijeli opravdavanju kulturno-historijskog značenja tog rasadišta crkvenog pravoslavlja i srpske nacionalne svijesti. U taj tih kutak divljero-mantičnog Balkana prenijeti su u četvrtom deceniju XIII. stoljeća iz bugarskog Trnova ostaci najvećeg srpskog sveca i počivali su tu puna tri i po stoljeća, sve dok turska srdžba i pomahnitalost nije 1594. god. leš izvadila i spalila ga na beogradskom Vračaru. I još jedna mileševska historijska osobitost: bosanski ban Tvrtko I. godine 1377. svećano se tu okrunio za kralja Bosne i Srbije. Nesumnjivo zanimljivu prošlost ima ta sandžačka zadužbina srednjovjekovnog kralja Vladislava.

Prvi moj susret s mileševskom crkvom i manastirom bio je pomalo neugodan i savršeno prozaičan: sve je bilo puno zidarskih skela, oljuštene stare žbuke, balkanske nebrige i prašnjeve nečistoće, a očekivanu panegiričnu ciceron-štinu zamijenilo je nekakvo mucavo i mekano slavenosrbskoje njakanje doseđenog ruskog kaluđera, vrangelovskog emigranta. Najprije sam ga malčice slušao, reda radi neodređeno i kao iznenadeno par puta kimnuo glavom, premda mi nije rekao a ma baš ništa novo ni nepoznato, i nastojao sam se zabaviti odgonetavanjem njegove jezične mješavine i govorničke gimnastike. A onda, pošto mi je dojadilo slušati ga i poslavši ga sa svim kurtoaznim epitetima ljutito do bijesa, ostavio sam i crkvu, i oštećene freske, tonzurnoga svetog Savu, i derutni manastir, i prljavog pravoslavnog rusko-srpskog fratra u zamašenoj su-

tani, i otišao na obalu bistrog gorskog potočića, što protječe kraj crkve i manastira. Tu sam se dobro osvježio, odmorio i kvaseći noge nauživao u vanrednom prirodnom scenariju nedaleke stare gradine Hisardžik.

Dubočica

Dva sata dobra hoda jugoistočno od Pljevalja, na gornjoj Čotini, maljušno je naselje razbijena planinskog tipa. Nekoliko sirotinjskih kućeraka i klisom pokrivena stara bogomolja.

Dubočica.

Kutak prepun prirodne ljepote, savršenog mira i zdrave okrepe. Zavreduje superlativnu pohvalu. Ovamo nije još zalutao nijedan planinar ni strani izletnik. Ne bih se ni ja tu našao, da nije sa mnom bilo sve onako, kako je bilo.

Pljevaljska kotlina s kanjonom Čehotine u pozadini

Potican stalnim nemicom i snubljen željom ma kakve promjene, jedno me lijepo i vedro popodne izvuklo iz pljevaljske kasabe te sam preko Rabbitla i Korjena (1160 m) odlutao do strmih i ruševnih obala duboke i uske riječne doline, na čijim su pristrancima meketale ovce i brstile koze.

Osim prirodnih krasota na toj sam popodnevnoj šetnji, uz ostalo, naišao i na dvije etnografske zanimljivosti; doduše, nisu to nikakve raritetne specifičnosti, jer ih nalazimo širom naših dinarskih planinskih naselja, ali nisu ni toliko beznačajne, da ih ne bi bilo vrijedno spomenuti. Jedno su bila veoma široka, starinska, masivna i naročito izdjelana seljačka kola s glomaznim, teškim, posve ispunjenim velikim kotačima (4 kotača) bez žbica; sve to bez ijedne zakovice, bez trunka metala; sve samo drvo. Čisti domaći ručni rad seoskog kolara u zabitnom sandžačkom seocetu Rabittle. Osobito me iznenadilo, kad sam na kotačima i osovinama primijetio primitivno, ali duboko urezane ornamentalne pletenice te si ni danas ne mogu oprostiti krupnu omašku i nepopravljiv propust, što u tadašnjoj utrci s vremenom nisam precrtao taj osebujni primjerak narodne umjetnosti.

Druga zanimljivost: čvrst i dugačak mrtvački sanduk, prazan lijes bez pokrova, što se nalazio između ono nekoliko zanemarenih i korovom obraštenih grobova uz dubočaku crkvu. Tu ga je ispirala kiša i rastakao crv, kraj njega je pasla stoka, na njega su sjedali čobani, zviždukali i odmarali se, a kad bi tkogod u onim naširoko razasutim drvenjarama i udaljenim zaseocima umro, u čistu ponjavu zamotanoga mrtvaca prenijeli bi u tom sanduku do groba i mrtvaca bi položili u zemlju bez lijesa ili sanduka. Siromaštvo je i tu pridonijelo običaju sahranjivanja bez lijesa. Uz ostale običaje sahrane postojala je tada, a postoji još i danas prilično raširena i ta nehigijenska sentimentalnost, da sva rodbina i svojta, pa i ostali prijatelji i poznanici, u takvom otvorenom lijisu izljube leš neposredno prije, nego što će ga zauvijek prekriti zemlja.

Ima ta Dubočica na gornjoj Čotini još jednu osobitu sandžačku hićaju. Nije ni ona nikakav original ni specifičnost, ali nije baš ni svakidašnja ni svudašnja. Vrlo je mutna i balkanski teška.

Tu, u Dubočici, jezivo je bio umoren širom Sandžaka poznati pop Nenadić. Zbilo se to u novije doba; potkraj trećeg decenija, dakle nešto prije četvrt stoljeća. Umorstvo, samo po sebi, nije još takva osobitost, da bi o njemu trebalo pisati i u ovakvom reportažno-literarnom obliku. Uostalom, ima toga i drugdje, širom svijeta, svuda. Ali ovdje, u ovom slučaju, umorstvo je zamislio, organizirao i sa svojim uortačenim ubicom udesio sreski načelnik. E, to je ipak svojevrstan specijalitet. Povrh toga: osobito primjer žalosne političke stvarnosti predratne Jugoslavije. Uzrok i povod zločinu bilo je nesvakidašnje rješavanje strančarsko-političkih računa, u Nenadićevu slučaju radikalno-demokratskih.

Istina, rat je uvijek donosio i strašnije, okrutnije dokaze, da pod kožom mnogih pripadnika i takozvanih visokokulturnih naroda još uvijek prigušeno reži sadističkim mozgom naoružana zvijer. Fašistička zvjerstva na Balkanu su više su još svježa, a da bi bilo potrebno tu činjenicu posebno dokazivati. Ali tada, krajem dvadesetih godina, u Sandžaku i Dubočici nije bilo rata... I tako se pop Nenadić smirio kraj svoje klisom pokrivene bogomolje, a nakon mnogih zavrzlama i sudskih peripetija »gos'in sreski« ipak je bio otpremljen na doživotnu robiju nekud u Pažarevac, Skoplje, kuda li...

Pljevaljska Paraskeva

Mnogo je kamenitih blokova upotrebljeno za neobičnu simboliku, što ju je Pljevljima i pljevaljskoj visokogorskoj kotlini (između 760 i 850 m) davao golemi, u tlo ugrađeni natpis češkoga porijekla: DRŽTE SE HANACI.

U toku tridesetogodišnje austrijske okupacije bosanskog vilajeta (1878—1908) jedan dio okupatorske posade zaposjeo je desnu stranu potocića Breznice, što raspolavlja varošicu Pljevlja. Bili su to moravski Hanaci. I, eto, njihov je zapovjednik dao u ogljelu krševitu izbrežinu sjeverne kotliinske strane ugraditi golemi, nadaleko vidljivi natpis zagonetnog smisla: da li održati i sačuvati nadmoćni prestiž austrijske soldateske pred balkanskim primitivcima i turskim askerima, ili odlučne volje dočekati raspad feudalne podunavsko-habsburške monarhije. Premda je vjerojatnija prva pretpostavka, ipak se takvo dubiozno značenje nameće danas, kad su historijska zbivanja, naročito prvih decenija dvadesetog stoljeća i ponekad vrlo zagonetno isprepleteni događaji između dva svjetska rata razotkrili mnogu tajnu političke djelatnosti i vješto prikrivene rušilačke namjere najciviliziranijeg slavenskog naroda. Zato nije isključeno, da je živo proključala češka narodna svijest pokušala već tada i u tom udalje-

nom kutu manje više posve nepoznatog Balkana na svoj način manifestirati svoje oslobođilačke težnje i cinički se narugati kolonizatorskim osnovama zarene reakcije. Bilo kako mu drago, simbolička zagonetka hanačke parole i kamenite plastike dopušta mogućnost raznovrsnog tumačenja i svaku teoretsku pretpostavku.

Naprotiv, nimalo nisu bili zagonetni isto tako u krševitu podinu ugrađeni golemi inicijali legendarnog petrefakta na bečkom prijestolju, »apostolskog veličanstva« Franje Josipa Prvog. Njegova kamenita simbolika »F. J. I.« vremenom je izmjenila svoju fizionomiju i čirilsko »II I« emigrantsko-švicarskog »cr-

Ispred pljevaljskih čepenaka

venog princa« i čorkovačkog četnika Petra Karađorđevića-Mrkonjića. Metamorfoza golemyih, kišom pranih i ledom glađenih slova izvedena je upadljivo i prilično nesolidno stvarajući u ogoljeloj prirodi nametničku mješavinu okupatorsko-eksploatatorske simbolike latinsko-čirilskog mozaika. Sva ta francjoze-finska inicijalna plastika s karađorđevićanskim retušom na staroj orientalnoj podlozi polumjeseca i zvijezde uvjerljivo je i upečatljivo simbolizirala česta prekrajanja tog geografskog prostora i svu životnu tragiku Pljevalja i čitavog Sandžaka.

U odrazu takve kamenite simbolike i krute životne stvarnosti jedno je veće gruvanje prangija nagovijestilo, da se sutradan (27 X) proslavlja veliki pljevaljski narodni blagdan, ujedno dan crkvene slave: sveta Paraskeva. Te godine pljevaljska se Paraskeva zaogrnila u posebno svečanu odjeću proslavljujući dvadesetogodišnji jubilej, otkako se turska vojska povukla s obala Brezniče i Čehotine (1912 godine), a takozvana volja naroda preuzeila uzde u ruke. Stvarno je to bila samo izmjena svirača na tugaljivoj životnoj svirali Sandžaka.

Rano izjutra zagrmjeli su prangije. Od brijege do brijege muklo se valjala njihova jeka i doskora je ulicama sanljivog još grada prošetala budnica vojnič-

ke glazbe. Jutro je svanulo lijepo, bez magle i toplo. I dok su još krmeljivi mujezini s mnogobrojnih munara nazalno kuisali sabu i njihov ezan poletio na sve strane, probudile su se već i dizme i čatme i natječući se s trgovcima ispod starijskih čepanaka kitile se i pripremale za nesvakidašnju svečanost. Doskora se grad zatalasao u stotinama trobojaka i gledajući njihovo lepršavo vijorenje i ukočenu važnost, kojom se kategorizirana činovnička raja dostojanstveno i prema kastinskom redu gegala između te bojadisane šarolikosti da obavezno prisustvuje popovskom ojkanju svečane liturgije u prostranoj avlji maljušne parohijalne crkve, postade mi sva ta ukalupljena ozbiljnost i hipokrijska pobožnost i glupa i toliko smiješna, te bih najradije prasnuo i nasmijao se u sav glas.

Tamo gore u Hrvatskoj, u žabarskoj koprivničkoj Podravini, nekoliko mjeseci prije ove paraskvske pripovijesti, došlo je do čitavog loma i mučnih neprilika prigodom pokušaja isticanja crvenobijelomodre trobojnice. U znaku tih neprilika protekao je i drastični protest koprivničkih gimnazijalaca sa sedam razderanih i zagađenih kraljevih slika, što je izazvalo niz političkih represalija i još mnogo toga. A ovdje, u srcu političkom, ekonomskom i kulturnom središtu Sandžaka, na »svečani praznički dan« svete Paraskeve, dobra polovica Pljevalja okićena je i kupa se u moru — hrvatskih zastava... Kako li je ipak sve to zapravo jednostavno i razumljivo. Znadu ljudi, da moraju izvjesiti državnu zastavu; znadu i to, da im je zabranjeno razviti takozvanu plemensku trobojnicu. I onda, dabome, posve je sporedno, da li je poredak modrobijelocrven ili crvenobijelomodar. To nije ni srpsko ni crnogorsko, a ono treće — nije važno.

Stojim i ja tako »po službenoj dužnosti« u crkvenom dvorištu, pored mene prigušeno žagore zgusnuti redovi daka, iz crkve kulja dim i nadire miris tamjana, dosadno je i glupo kao uvijek pri takvim »svečanim« bogosluženjima, ljenivo prenosim težište s jedne noge na drugu i rasplićem u mislima praznička zapažanja.

Zajista je savršeno sporedno, da li taj šareni spektar barjaka počinje modrom ili crvenom bojom. Taj su nacionalni problem naši napredni ljud prožvali i raščistili već poodavno. Nije li već Ljudevit Gaj u svome »Proglasu«, izdanom u prosincu 1835. i štampanom posebno u »Danici, Dana 5. Grudna 1835.« pisao i pozivao: »Prestanimo svaki na svojoj struni brenkati, složimo liru u jedno soglasje, jerbo je i ona samo jedina, premda su njeine strune, svaka za se više ili manje od prvoga naravskoga glasa odaljene. Otvorimo staru naroda našega knjigu, u njoj su duhom Slavjanskim zabilježeni lire naše negdašnji sladki glasovi, polag njih složimo ponovljenim soglasjem Europe dragocenu liru Iliriu.« Stotinu godina kasnije životna se problematika i stvarnost odrazila u mučnom deveranju širokih masa radnoga naroda i u surovoj nepravdi klasnoga društva. Dok se na jednoj strani deklamira o narodnom ponosu i cinično pretače sugestivna rječitost o višestruko profaniranom kajmakčalanskom viteštvu, dotle narod posvuda u Jugoslaviji pati i muči se, gladuje kuka, psuje i jaganjački krotko glođe tvrdnu životnu kost. Takva je stvarnost i u tome je sadržan osnovni životni problem.

»Amin!« — dopiralo je iz crkve.

Svršila je liturgija. Oglasio se bubanj, zabrenčale su mјedene činele, a onda je krenula i odvaljala se povorka — naravno: svečana, jer sve je danas svećano — prema Bogiševcu, da kod skromnog spomenika vojnicima poginulima u borbi s kačacima, u taboru pješadijskoga puka, uz propisani ceremonijal i lomljenje blagoslovljenoga slavskoga kolača proslavi pukovsku slavu. Opet

molitve i nemuzikalno ojkanje trojice popova: imama, paroha i župnika. Opet bubanj, činele i dvostruki tucet žutih limenih cijevi. Opet govori i ukrućena ozbiljnost, a onda: naručeno čestitanje slave i — juriš na kuhanu rakiju.

Jezici su se razvezali i u općoj razgovorljivosti zapljušnula me glagoljivost jednog »živog svjedoka« historijskoga događaja, što ga sada ovdje jubilarno-svećano zalijavamo kuhanom prepečenicom i ljutom klekovačom.

»Žestoke su bile borbe tih dana u pljevaljskoj okolici« — pričao mi taj »živi svjedok«, rođeni Pljevljak, danas već pokojni profesor Tomo Vukotić, moj drug iz zbornice pljevaljske gimnazije. »Turci se našli u procjepu srpsko-crnoborskog savezništva i najpametnije, što su još mogli učiniti, bilo je, da se tak-

Stara tvornica kože u Pljevljima

tički oprezno povuku. To povlačenje bila je zapravo sveopća jurnjava, pa je i varoš bila pošteđena od neposrednog ratnog sudara. I tako: jedni su se povukli, drugi su ušli. Da pravo kažem, jednostavnije nego li smo očekivali, oslobođenje je postalo stvarnost i od višestoljetne turske Taslidže opet je postalo srpsko Plevlje i crnogorsko Pljevlja.«

Pričao mi je još taj profesor Tomo, kako je navodno bilo ugovorenio, da će grad zauzeti i u nj' prvi ući Srbi. Dvanaest hiljada Srbijanaca pod zapovjedništvom komandanta javorske brigade Milutina Andđelovića postrojavalo se, redilo i pripremalo na visoravnjaku između Mihajlovice i Jabuke, istočno od Pljevalja, da u vojničkom redu sa škripavim novim opancima pobjednički promarširaju kroz grad. Međutim su crnogorske kolone pod vodstvom brigadira Mašana Božovića u junačkom naletu nahrupile u grad s južne i jugozapadne strane, zauzele grad i — Pljevlja su pripala Crnoj Gori. Uz razapeta šatorska krila i logorsku vatru zacilikala je violina, povelo se kolo, slavila se pobjeda i to je bio taj znameniti 27. oktobar 1912. godine.

Tako mi je, otprilike, prepričavao tok oslobođenja Pljevalja od Turaka rođeni Pljevljak, profesor historije. Je li to sve historijski posve točno, ne mogu ustvrditi; nisam stručnjak i to prepričavanje nisam dalje raščvoravao, ali je činjenica, da je nakon Balkanskog rata državna granica između Srbije i Crne Gore doista bila povučena gore na prostornarodno zvanoj »Popišanoj ravnji«, to jest baš na onom visoravnjaku između Mihajlovice i Klika, gdje je svoje čete sređivao i pripremao za pobjedničko-oslobodilački ulazak u Pljevlja komandan javorske brigade. Tom visoravni teče i današnja granica dviju bratskih narodnih republika: Srbije i Crne Gore.

Dok se tako u znaku svete Paraskeve i dvadesetogodišnjeg oslobođilačkog jubileja, podno stare i kamenite češke simbolike, službeno proslavljala i raki-jom zalijevala pukovska slava, u varošku čaršiju i crkveno dvorište slegnule su se stotine seljačkoga svijeta iz okolnih sela, da barem jedamput u godini dadu oduška svojim skromnim težnjama i pritješnjivanim željama. Bila je to sjajna, nemamještena izložba i revija nepatvorene narodne umjetnosti. Živopisna se nošnja suzdržljivo gizdala na propupalim mlađim udavačama i smirenim već snahama, divan i čist Vukov govor melodiozno se pretakao iz ustiju tog bistrog nepismenjaka, a na raskršćima su se i čistinama, uz pjesmu i ciku, pokrenula narodna kola. Momci i djevojke, mnogi među njima budući supruzi, isprepletoše ruke, na topлом jesenskom suncu razgoliše svoju nabreklu mladost i zdravu ljepotu i uz snažno ritmičko gibanje — dva koraka desno, pa opet jedan na mjestu — rastegoše beskrajnu crnogorsku narodnu: »Što si sjetan, serdar Jole?...«

A kao jeka neka neobična i snažna valja se odnekud s druge strane arija omiljele sandžačke ljubavne vabilice:

*Dodi dragi noćas na sijelo,
moja će te dočekati majka,
skuhat će ti pitu zeljanicu
i u piti svakojake trave:
miloduha da se milujemo ...*

Ili, suzdržljivo i stidljivo, a opet nekako čeznrtljivo i osobito lijepo u jednom skupu djevojke su povele među sobom:

*Zaspala djevojka brijezu na kamenu,
brijezu na kamenu, majci na koljenu,
majci na koljenu, dragom na ramenu.
Momče curu budi među oči ljubi:
Ustani, djevojče, granulo je sunce.
Sunce ogrijalo, lice obasjalo ...*

I ječi i pretače se tako pjesma, i njišu se kola, i buje grudi, i gore oči, i boca rakije putuje iz ruke u ruku, od ustiju do usta, i bruji razgovor, i sklapaju se ženidbene pogodbe, i raspucavaju se uzvici, i sve je puno neke naročite živosti, pokreta, primarno snažnog balkanskog ritma i svojevrsno fatalističke zaboravi na tešku svagdašnjicu. Tko da još i na to misli u ovako svečani praznički dan!

Malo pomalo i čaršija se popodne ispraznila, a uveče poprimila svoju manje više jednoličnu, prignječeno-tupu fizionomiju. Radost je ovdje kratkotrajna i nije se pretopila u bezbrižnu raspojasanost. Sandžački život nije to nikad dopuštao. A kad je već i jacija zalepršala nekud put Istoka, pljevaljska se Pa-

raskeva posve smirila i povukla na počinak; zamro je jubilarni koloplet i, kad se drugdje možda tek počela razmatati uzavrela večernja živahnost, u ovoj su patrijarhalnoj sandžačkoj metropoli samo još četiri velike petroplinske svjetiljke nemirno titrale i obasjavale opustjelu i tihu čaršijsku kraldrmu.

Voloder i Meljak

Jesen je još uvijek runila svoje osunčane i tople dane, kad sam jedne sуботе, već rano popodne, minuo kraj starinskih čardaka nekoć preimunih bego-

Planinke u Sandžaku

va Selmanovića i kamenitom se cestom približavao izbrežini Komina iznad Vezičnice, plahe planinske pritoke Čotine. Nadoknadivši kod bistrog vrela povrh Komina prve kalorije utrošene energije, odmoren i osvježen produžih valovitim visoravnjakom od Zelene Lokve i Potrkuše preko Bijelog voga Brda, Rjavine i grebenom Tikave prema Voloderu.

Zanimljiva je to, prosječno tisuću metara visoka površ s prostranim planinskim pašnjacima, zakržljalim hrasticima, vrlo malo mršavog i škrtog težatnog tla i dalekim vidicima. Usput se sporadično razasulo nekoliko sirotinjskih,

namjerniku vazda gostoljubivo otvorenih čatmara. Pejsaž su oživljavala krda sitnozube stoke, a prebiranje čobanina na prošupljenim dvojnicama živo me podsjećalo na pastirsku idilu tamo negdje u ličko-velebitskom podgorju.

Sunce se još nije sljubilo s horizontom, kad ugledah kanjon potoka Volođer. Koliko dražesti i ljepote u tom slabo poznatom kutiću Sandžaka! Kroz bregoviti i stjenoviti labirint probija se ta malena tekućica, bučno se ruši i pjeni preko silnoga kamenja i valuća, što ga donosi i valja, a dobrim joj ga dijelom stalno sipaju u korito krševite vapnenjačke obale stvarajući i skladajući sve to u prekrasan geomorfološki fenomen, prirodnu pojavu ne samo planinarima, već nažalost i stručnjacima geografima slabo ili nikako poznatu.

Valjalo se izuti da na dnu kanjona prijeđem na lijevu obalu rječice a onda naprsto preskočivši doskora uzani Trnovički potok, što malo dalje utječe u Voloder, zagrabi ravno uzbrdo te još pri punom predvečernjem svijetu stigoh do stočarskog naselja Trnovice, podno golemog tamnomodrog bedema impozantne Ljubišnje (2238 m), najviše planine Sandžaka. U Trnovicama sam se ponovno uvjerio o poslovičnom gostoprimstvu balkanskih Dinaraca i seoskom starješini Rajkanu Krvavcu bilo je gotovo krivo, što nisam ostao kod njega na noćenju. Međutim, udobrovoljila ga »Zeta« i rastadosmo se prijateljski i srdačno.

Iza Trnovica uski se utrenik zavojito dizao i spuštao, mjestimice vodio preko glatkih krševitih blokova i kamenitih ploča te se upravo prilijepio uza strme pristranke vapnenjačkih visova, između kojih je izdubao kaskadno korito maljubišni Točkovi potok, u koga se slijevaju još manji planinski pritočići, koji tek povremeno, naročito u proljeće življe zagrgoču. Usporih korake, samo da mi ne izmakne ni jedan detalj divnog pejsaža. No i sumrak je počeo već nadirati jače, nadolazio je planinski brzo te moradoh oprezno koračati uz rub široke provalije, što se zacrnila desno poda mnom. Još malo i stigoh do vrela ispod vrletne raspucane stijene, odakle — sada već dobrano umoran — dohvatih posljednji uspon, na kome su žmirkala prva svjetla sićušnih brvnarskih okanaca.

Meljak. Od Pljevalja do Meljaka, sedamnaest kilometara zračne udaljenosti, preko tri brijege i četiri rječice, trebao sam pet sati dobrana hoda.

Meljak je izrazito visokoplansko selo našega krša. Specijalka mu označuje visinu s 1156 m. Velike, lijepi i čiste brvnare s visokim i strmoskošenim krovovima skutriće su se poput klobučastih gljiva na valovitoj visoravnjačkoj podini i vrtačastoj podgorini šumovite Ljubišnje. Selo ima, to jest imalo je već tada, školu, općinu i — žandarmerijsku stanicu. Ceste tu nema ni danas. Jedino saobraćajno sredstvo je osamareni konj. Pošta stiže neredovito, sa zakašnjnjem i tu se događaji i senzacije takozvanog velikog svijeta doznaju i raspredaju, kad se na njih drugdje već i pozaboravilo. Čitav taj okoliš i prostor, nekako romantično slikovit i bujan, djeluje veoma ugodno, možda čak i privlačno, i neosporno bi to bilo odlično klimatsko oporavilište za premorene živce.

Jutarnja mi je svježina ubrizgala osvježujuću injekciju radosti i zadovoljstva i vedro klisnuh plitkom uvalicom na pašnjačku uzvišicu malenoga naselja Vrbu. Opet nekoliko čadavih brvnara s badžom. Posljednji stanovi na mom današnjem putu.

Ispod goleme i gусте tamnozelene pozadine stare crnogorčne šume razmengljio se paljevinski vonj planinskih ognjišta, a tanašni se bjeličastosivi veo dima rasplinjavao i nestajao u zraku. Nebo čisto i bistro kao riblje oko. Ni najmanjeg daška ni povjetarca. Divno planinsko jutro. Onakvo, što krijepli i jača. Tek jedno je ovčarsko pseto ljutito zarežalo i uznemireno zalajalo. Iz kuće ispa-

de povisok i košturnjav gorštak, Vasilije Zečević. Pozdravismo se i bilo mu dra-
go, kad je u razgovoru saznao, da sam profesor njegovu sinu, koji polazi plje-
valjsku gimnaziju. Radovao ga i moj interes za njihovu planinu.

Neobično su dragi i simpatični ljudi, ti naši gorštaci, planinštaci ili planinci. U njih kao da je planina sačuvala sve ono prirodno i lijepo, što je civiliza-
torska politura u drugih već sakrila, izbrisala ili uništila. Ispod opore vanjski-
ne, grube jednostavnosti i patrijarhalne primitivnosti, duboko negdje u njima
tinja i povremeno se razbuktava nešto tako veliko i snažno, bitno čovječansko
i ljudsko, što se odražava u primjernoj čestitosti, fino razvijenu smislu za ple-
menito, u neprikrivenom osjećaju pravde, borbenoj težnji za slobodom i van-
rednoj ljubavi prema prirodi. Krstareći godinama, pa i decenijama već, našim

Corsokak u Pljevljima

planinama, nikad još nisam čuo iz ustiju tih divnih primitivaca ni najbezazle-
niji izraz čuđenja, što se verem škrapastm liticama, neravnim utrenicama i kr-
ševitim bespućem, a još im je manje poznata jetka i podrugljiva dosjetka, ka-
kvom bornirana i uobražena gradska čeljad često prati planinarsku aktivnost i
spontanu potrebu kaserniranog gradskog čovjeka, da raskine kalupe grada i
udahne čistu okrepu.

Opskrbivši se dobrom pitkom vodom ostavih Vasilija i njegovu kuću, a moj
vodič Šaho Šljuka i ja zakoračisemo u šumu.

Velika Ljubišnja

Započeo je uspon. I odmah strmo. Dobar nogostup vodi isprva svijetlim
brezikom, no doskora se zađe u smrekovu šumu, u kojoj su prevaljena i rašči-
hana stabla pružala dokaz orkanske snage planinskih oluja. Oštrim okukama
staza vodi ravno užbrdo, a iz čvrsta i ogoljela korijenja visokih i starih četinja-

ra čobani su i njihova stoka postvarali bezbrojne stepenice, katkad toliko visoke, te se koljeno nađe pod bradom i tek da ga ne zagrizeš. Usred šume malena je čistina s nakapnicom, S t u d e n a c, gdje sjedosmo pored izdubena korita, napajala za stoku, ali ovoga puta posve suho i bez kapi vode. Tu je Šaho rastvorio svoju lijepo istkanu torbu, u kojoj se pored bočice komovice i ječmenoprosene pogače nalazi i originalni slatki planinski kajmak. Bez njega u ovim planinskim krajevima nikad i nikamo.

Konačno se i šuma prorijedila, a strmina ublažila. Obilazili smo M a l u L j u b i š n j u (1991 m) njenim sjeverozapadnim obronkom i sunce je već osjetljivije prodiralo kroz gustu zaštitu mirišljivih krošanja kad smo se približili pašnjačkoj čistini V a r d i Ć - p o l j e. Odavde produžimo između Velike i Male Ljubišnje ravno prema jugu i doskora se kraj D e r n e č i š t a gotovo neprijetno uspesmo na V e l i k u R a v a n. Sve tamo od Vardić-polja do Velike Ravni visoka se i gusta šuma preobražava u nisku guštaru, u kojoj uporedo s visinom prevladava klekovina. I stjenovita podina probija češće, javlja se goli kamen, tako da čitavu tu koso nagnutu dugodolinu između Velike i Male Ljubišnje karakteriziraju brojne razlokane vododerine i žljebasti urezi primarne erozije. Sve to široko je razgrađeno škrpastim blokovima karbonatskih stijena, između kojih se pružila boginjava kraska površ sa stotinama vrtača. Tu nam se valjalo probijati prema cilju.

Otprilike tri stotine metara relativno je visoka sjeveroistočna strana Velike Ljubišnje. Strma je i sva obrasla travom i kamenjarama; tek na nekoliko mjesta gusta i neprohodna klekovina stvara velike tamne mrlje. Na jednome su se mjestu zabijelile dugoljaste pjege razdrobljena kršja i raspucanih škriljavih ploča, što sve ipak ne stvara naročite teškoće usponu, tako da je i uspon na Ljubišnju planinarski lak i posve bezopasan. Zamara tek daljina puta. Šuteći, pomalo već umorni i dobrano oznojeni uspinjasmo se neutrtim i neoznačenim okukama uživajući u dalekim vidicima i vanrednom prirodnom scenariju, što ga je sa svakim korakom i metrom uspona sve šire i sve dublje rastvarala jedinstvena panorama veličanstvenog crnogorsko-sandžačko-herceg-bosanskog krša. Još malo i — na cilju sam.

Ustavih se kod kamenitoga podnožja olujom šibane, gromovima spaljene i djelomično razrušene triangulacione piramide: v r h V e l i k e L j u b i š n j e, 2238 m.

Moji dojmovi, utisci i uspomene s V e l i k e L j u b i š n j e?... Ukratko: v e l i - č a n s t v e n o!

Ljubišnja je izvanredan zrenik i jedinstven je izgled s njena vrha. Gotovo bih ustvrdio: najljepši, što ga ovo visoko dinarsko planinsko područje može pružiti. Romanija, Javorina, Lelija, Maglić, Volujak, Durmitor, Sinjavina, Komovi, Bjelasica, Jadovnik, Zlatar, pa Jabuka, Mihajlovica, Čemerno, Gradina, Metaljka i kako li se ne zovu sve ostale mnogobrojne planine i gore, eliptično su se nanizale u dugačkom nizu, a u jednom se žarištu propela Ljubišnja, na vrhu koje sam se, eto, sada potruške pružio i nijemo uživam u jednom od najvelebnijih prizora, što sam ih ikada video i doživio.

Pogled prema jugu i zapadu ostat će trajno živ u meni. U punom sjaju razgorene sunčeve pogače bjelasaju se i nježno rumene oštiri kukovi i razdrte karbonatske stijene D u r m i t o r a i M a g l i Ć a i paraju azurno nebo zatvarajući s Ljubišnjom golem neisertan istokračni trokut, unutar koga su P l i v a i T a r a s pritokama D r a g o m i S u š i c o m izduble vjerojatno najimpozantnije evropsko kanjonsko područje. Ovdje ravno preda i poda mnom, urezala je Tara svoju znamenitu i veleromantičnu tisuću i tri stotine metara duboku uzanu ri-

ječnu dolinu, kojoj ni odavde, iz neposredne blizine, ne mogu sagledati do dna. Diveći se svemu tomu majstorluku prirode nameće se misao, kao da su neke džinovske ruke namjerice četiri puta divovski teško zagreble i duboko urezale svoj trag u tu kamenitu i tvrdnu podinu stvorivši tako četiri goleme provalije na dnu kojih žubore, klokoču i kaskadno se pretaču, snažne brzice izvorišnih krakova vodenom snagom najjače jugoslavenske rijeke, opjevane i slavne Drine. A valovita se pivska visoravan namreškala i zatalasala između tih kanjonskih brazda prepokrivena tisućama zelenih vrtača, na okrajcima kojih se kupaju i plivaju u zlaćanom svjetlu dana stotine ljudskih crnogorskih brvnara. Divna stočarska površ.

Pljevaljska ulica 1932. godine

Istočnu pak i sjevernu stranu — dakle pravi Sandžak, u kome su niknule, nabubrile i naborale se mnogobrojne srednjevisoke uzvisine i planine — izrovala je i produbla također kanjonska Čotina sa svojim pritocima, i sve je to puno dražesti, veličajnosti, ljepote i prirodne romantike, koju daleko tamо ispod Mihajlovice i Klika pečataju vitke munare najvećih pljevaljskih džamija. Između svega toga baš se gizdavo ispela Ljubišnja, koja se prema sjeverozapadu preko Vojnovca (1904 m) i Golog Vjetrenika (1870 m) naglo ruši u duboke i uske gudure Provalije, Mjedenika i bezimenih izvorišta kratkih i snažnih planinskih brzica Rijeke, dok se u jugoistočnom smjeru preko Oštrike (2043 m) i Grančice (Ovča Glava, 1789 m) polagano spušta i smiruje u Kraljevoj Gori (1510 m). A odavde pogled klizi preko Tare stražarskom Pirlitoru (1257 m) i pravoj lirskoj pjesmi crnogorskoga krša, prekrasnim Jezerima, s kojih ne možeš, a da se i opet ne diviš veličanstvenoj prirodnoj arhitektonici Durmitora i velebnog kanjona između njega i Ljubišnje. Doista: gore nebo visoko, dolje Tara duboko... i tko da odoli tomu!

Okrijepljen zadovoljstvom, što ga uvijek pruža vedar sunčan dan na vrhom vima visokih planina, vraćah se u dolinu. Silazio sam i spuštao se za Šahom, koji htjede pronaći prečac kroz klekovinu, ali se zapletosmo u njenoj guštari te nam je silazak do Velike Ravni bio duži od napornog uspona.

Planina kao da je od jutros oživjela te već u visini od 2000 m susretosmo čobanina i veliko krdo ovaca. Prije Studenca skrenusmo zapadnije od jutrošnjeg puta te rano poslije podne izbismo na Baru, maljušni zaselak, odakle smo se začas našli povrh široke vrtače, u kojoj se smjestilo dvadesetak šimlom i tatkom pokrivenih brvnara zaseoka Sljuke. Tu je i dom moga vodiča. Njegova brvnara najveća je i najljepša u selu. Ima tri odjeljenja. U prvoj prostoriji, velikoj i zemljom nabitoj, u jednome kutu otvoreno ognjište; odavde se ulazi u dvije nešto povišene, popodene i manje sobe. Šahina žena s odraslijom ženskom čeljadi sklonila se u jednu sobu, jer je bio takav adet. Uvedoše me u drugu, vrlo urednu i čistu sobu, gdje odmah skinuh okovanke te se olakšano ispružih i protegoh na podu punome mekanih, kod kuće pravljениh vunenih čilima. Lijepi sagovi živilih boja, bez ičega tvorničkoga u sebi. I boja se radi kod kuće od raznog bilja. Počinak mi je izvanredno prijao.

Isto sam se popodne vraćao u Pljevlja. Sa mnom je pošao i Šaho. Slijedeći je dan u Pljevljima ionako bio pazarni dan i na jednoga je konja natovario centu vune. Prodat će je i osigurati malo dinara za najpreče potrebe. Poveo je i drugoga osedlanog konja, na koga sam uzjašio ispod Trnovica. Zvjezdana noć zatekla nas na Bijelom Brdu i tu mi je trepetljiva luč u jednoj čatmi s prošupljenim krovom uskrisila sjećanja na djetinjstvo provedeno uz čadave škopom pokrivenе domove zagorske sirotinje u medvedničkom podgorju. Sjašio sam iznad Komina i zamalo te ne padoh pod konja. Nenaviknut jahanju osjetio sam taj pokušaj teže, nego da sam čitav put propješačio. Šaho se od srca nasmijao i sada je on uzjašio, a ja sam, pomalo šepajući, na preostalom dijelu puta oporavljao nategnuto bedreno mišiće.

Pljevaljska je čaršija već opustjela, kad sam se kasno uveče vratio u tu sandžačku kasabu. Teško kaldrmisanom avlijom, što mi se tada pričinjala kaznioničkim dvorištem, odvukao sam se u svoju hotelsku rupčagu, da onđe unutar četiri zida od sušena blata legnem na škripavu gvozdenu postelju i obogaćen neizbrisivim utiscima prekrasnog planinarskog izleta ohrabreno i ojačano zaplovim u sumornu sutrašnjicu.

Zaglavak

Takav sam našao, vidio i doživio Sandžak otprilike prije četvrt stoljeća. Donedavni turski vilajet, feudalni pašaluk i predominacija orientalno-islamskog fatalizma upečatili su toj prirodnoj ljepoj i bogatoj zemlji višestruka znamenja teške zaostalosti. Onda je najednom prijelomno uzavrelo i kao da nešto prepucje. U posljednjem ratu naprsle su i posljedne prepreke. Sadašnjost ih dokusurava.

Krvav je bio harač okupatora i golem je bio danak Sandžaka u Oslobođilačkom ratu. Nitko nije študio taj daleki kutak balkansko-planinske zemlje. Nijemci, Talijani i domaći izdajnički ološ, što se kočoperio u odorama talijanske milicije, samo u pljevaljskom srežu razrušili su, spalili i od ono malo sirotinje i oskudne imovine potpuno uništili 4500 zgrada (1500 stambenih i 3000 gospodarskih) i više od 1500 obitelji (26% domaćinstava) doživjelo je oslobođenje bez

krova nad glavom. Bilo je sela (na pr. Bukovica, Kovač) naprsto izbrijanih s lica Zemlje. Od predratnih 447.000 grla krupne i sitne stoke nakon rata nije bilo moguće izbrojiti ni 49.000 (svega samo 48.300). Četiri stotine muslimanskih domaćinstava u Bukovici preoravalo je prve godine nakon rata mršavu i krševitu težatnu zemlju samo s jednim parom volova. Gospodarski pribor i alat Sandžaklija bio je primitivan i više nego oskudan; kakav da je bio, on je ipak postojao, seljaku je ipak dobrodošao i najčešće mu je bio jedino proizvodno sredstvo. U općoj relativnosti svega, njemu je taj alat bio dragocjen. Rat je uništio i to malo primitivne sirotinje.

Nakon rata Sandžak je snažno zakoraknuo naprijed. Istina, zaostalost je tu još uvijek velika i teška, ali daleko je to već od predratnoga deveranja. Premda još uvijek nizak, životni standard današnjega Sandžaka višestruko je viši od predratnoga. U brvnarama više ne podrhtavaju tesane luči, a pomalo već moderniziranu pljevaljsku čaršiju obasjava električna rasvjeta. Bogati bazen lignita u kotlini srednje Čehotine, golema ležišta barita ispod Metaljke i obnovljeni srednjovjekovni rudnici olova i cinka u Šupljoj Stijeni na sjeverozapadnim padinama Velike Ljubišnje rastvaraju blještavu gospodarsku perspektivu juče još prezrenoj sandžačkoj zemlji, u koju se s trećerazrednog uskotračnog vicinala silazilo na malenoj stanici Rudo, baš onog Ruda, gdje su 22. decembra 1941. godine položeni organizacioni temelji Jugoslavenskoj narodnoj armiji.

Danas dolinom Čotine tutnje kamioni, u sandžački su se krš zarila čelična vitla i svrdla i besprekidno brekću i zuje moderni kompresori lomeći stijene, gradeći ceste, proširujući mrežu saobraćajnih arterija, što donose svježinu, nove životne snage, preporod i obnovu toj dojuće još čudnovatoj i neobičnoj »Evropi pod feredžom«. Gotovi su već projekti i doskora će prvi priključni kрак normalnoga kolosijeka sutrašnje magistrale Beograd-Bar zadrijeti u pljevaljski rudni bazen. Uz nove i obnovljene stare rudnike živnut će 4470 ha planinske površine Ljubišnje, od čega je samo 258 ha pašnjaka (i vrlo malo goleti), a sve ostalo je golema i bogata šuma lišćara i četinara, mjestimično još prava prašuma s visokim i vitim smrekama i jelama, što im čvrsta debla i jedri trupovi došiju i ponegdje premašuju metar i pô promjera. Koliko blago stoljećima čuvaju i kriju sandžačke šume! Mali primjer jednog od najnovijih podataka: samo prošle, 1954. godine, četiri radnika šumskog gospodarstva u Pljevljima, proizveli su jednostavnim sredstvima i starim metodom, suhom destilacijom borovih panjeva, što su zaostali od sječe šume u Potpećima, 55 tona borovog ugljena, 4 t borovog ulja, 10 t terpentina i 50 t katrana, svega 119.000 kg raznih tehničkih proizvoda u vrijednosti preko šest i pô miliona dinara.

Tu su i bogata lovišta, od kojih je Ljubišnja već danas republičkoga karačtera. Uz jarebice, tetrebove i druge vrste ptica, ima tu vrlo mnogo sitne i krupne divljači, od zečeva, vjeverica i kuna, preko divljih svinja (osobito u dubokoj šumi Babin Gaj), lisica, vukova i divljih mačaka, do mrkog medvjeda. Srna je tu takoreći doma, a na vrletima kanjonskih strana Tare ima i divokoza.

Uz grubo i sirovo lice teškog naslijeda i opće kulturne zaostalosti, na životnoj kolajni Sandžaka veoma se plastično i jasno odrazuje sjajno naličje znatnih prirodnih bogatstava, nedirnutih još vrednota i razvedrene perspektive gospodarskoga razvitka. Na solidnoj materijalnoj bazi kao da buji i ubrzo se razvija i napredna kulturna nadgradnja. Budućnost Sandžaka vedra je i nasmijana.

Uspon na Čo Oju, 8153 m

Austrijski planinski istraživač Dr. Herbert Tichy, koji istražuje već mnogo godina himalajsko gorje, odlučio je prošle godine nakon temeljnih priprema povesti ekspediciju na Co Oju, sedmi po visini vrh u Himalaji.

U ekspediciji, koju je on vodio, sudjelovala su samo još dva učesnika Evropeja: Ing. Sepp Jöchler i Dr. Helmut Heuberger iz Innsbrucka, uz poznatog Šerpu Pasanga sa sedam pomagača. Ovo je ujedno bila i dosada najmalobrojnija ekspedicija, koja je poduzela i izvršila tako ozbiljan pothvat u Himalaji.

Voda ekspedicije u »Der Bergsteiger« od II/1955 opisuje svoj uspjeh ovako:

U rujnu prošle godine (1954.) krenuli smo iz glavnog grada Nepala, Kathmandu, prema našem dalekom cilju, 8153 m visokom himalajskom vrhu ČO OJU, koji leži daleko na sjeveroistoku zemlje.

Najprije smo nekoliko tjedana pješačili preko vrućih brežuljaka i kroz kišovite šume, gdje je zrak bio gotovo do skrajnosti zasićen vlagom. Na tom putu uvijek prema istoku izmjenjivali su se usponi i spustovi, presijecali smo doline mnogih rijeka, koje sve teku prema jugu, i napokon smo morali preći jedno sedlo visoko 4300 m. Tek u dolini mlijecne rijeke Dudh Khosi okrenuli smo k sjeveru prema himalajskom lancu.

Vrijeme nažalost nije bilo idealno; svaki dan magla i kiša, koja se na visini od 4000 m pretvarala u snijeg. Sve više smo se približavali velikanima himalajskog lancu, koji su gotovo stalno bili obavijeni maglom i samo tu i tamo smo na časove ugledali njihovu veličajnu krasotu. Naše brdo, naš Čo Oju, još uopće nismo vidjeli, iako nam se već dva puta prikazao susjedni Mount Everest u svoj svojoj ljepoti. Ipak smo se nadali, da će se oblaci iz dana u dan razrijediti i da će doskora prevladati plavetnilo tibetskog neba.

19. rujna stigli smo do Namče Bacara, gdje smo izvršili posljednje pripreme. Tu smo se nalazili 4 dana hoda udaljeni od podnožja ČO OJU.

Kraj je postajao sve osamljeniji, a mi smo nakon strahovito dugog pješačenja preko morena na glečerima stigli na granično sedlo Nagpa La, visoko 5500 m (možda i 5800 m, što nije točno ustanovljeno, jer su službena mjerena i naši visinomjeri pokazivali razlike i do 300 m). Odavde nam se pružio krasan pogled prijeko u Tibet. Tada smo okrenuli prema istoku u jednu sporednu dolinu, kadli nam je pred očima neočekivano iskrisnuo silni, šutljivi Čo Oju.

Nismo mnogo znali o njemu. Hoćemo li pronaći prohodni smjer kroz tolike ledove oklopljene padine do tog sjajnog, dosada neposjećenog vrhunca? Ili ćemo nakon neuspjelih pokušaja uvidjeti, da je taj uspon za našu malu ekspediciju neizvediv?

Nosači, koji su našu prtljavu dovode dopremili, odavde su se vraćali natrag sretni, da izbjegnu toj ledenoj hladnoći. Tu smo dakle na podesnom mjestu postavili naš ishodišni logor i sada je mogla da započne borba oko uspona.

Ja sam bio uvjeren, da ćemo morati dugo i sistematski proučavati grebene, padine i položaje našeg brijege i da ćemo možda tek nakon tjedan dva moći pronaći prikladni smjer i poduzeti konačni juriš na Čo Oju. Potajno sam se pak nadao, da ćemo ga nekako iznenadno zaskočiti. Ali je Čo Oju zaskočio nas.

Prvi logor smo postavili na 5.800 m. Odavde smo pronašli dobar prelaz na zaledeno zapadno pobočje i usidrili drugi logor u visini od 6000 m.

Sepp očigledno nije se još priviknuo na visinko disanja i vratio se natrag u logor I. Iz logora II vodi strma snježna kosa prema gore. Krenuo sam s 4 Šerpa dosta ranj, po lijepom vremenu. Mjestimice je snijeg bio vrlo dubok i veoma naporno smo probijali trag. Ali je vidik prema sjeveru bio tako neobično lijep, da smo zaboravljali na taj mukotrpni uspon. U 3 sata (popodne) dosegli smo ledenu stijenu, koja je predstavljala početak velikog odloma glečera. Mi smo već ranije slutili, da će tu započeti jedno vrlo teško mjesto i računali smo, da ćemo ovdje smjestiti naš treći logor, odakle ćemo vjerojatno morati više dana pokušavati prolaz kroz divlji labirint ledeni pećina, što su se tu nagomilale. Znali smo, da je 1952. godine Shiptonova ekspedicija na Čo Oju baš tu zapela. On je naime računao, da bi za prelaska preko tog ledenog odloma trebao 14 dana i zato je to napustio i krenuo prema drugim ciljevima.

Svojom poznatom brzinom Šerpe su se bacili na posao; dvojica su podizali šatore, a kuhanje nam je spremao čaj. Opet smo se digli za 400 metara i dosegli 6600 m visine. Bio sam umoran i rado bih bio popio nešto vruće, ali Šerpa Pasang je nezadrživ kao lovački pas na svježem tragu. Nije dopuštao da izgubimo ma i jednu minutu, samo da istražimo što više i dalje naš put. I dok sam ja još stenjao od

napornog i dugog uspinjanja, on je spremio užeta i klinove za led i stijenu. Kad je tako ovjesio sebe i Šerpu Adjiba, znatiželjno me je pogledao. Iako bih bio volio daljnje istraživanje odgoditi do sutra, što bi možda bilo dobro i razumno, ipak sam se šutke i ja navezao, jer sam uvidio, da je to jedino ispravno.

Osjetio sam ugodno čuvstvo biti u navezu s Pasangom i Adjibom, starim prijateljima iz moje ranije ekspedicije. Pred nama se ustobočila okomita ledena stijena od gotovo 60 m. Hoćemo li taj komad svladati, a onda što li se nalazi dalje iznad toga...? Pasang vodi, svaka mu kretnja odaje sigurnost i iskusnost. Uže klizi polagano kroz njegove ruke, ispod mene je Adjiba. Pasang se probije kroz jednu duboko usječenu pukotinu, možda će tu pronaći prolaz. Za čas nestaje u tami pukotine, a uže se jedva pomiče centimetar po centimetar. Na uznožju naše stijene postavljeni su međutim šatori, a duboko ispod njih raspoznam naš logor II, sličan malenoj igrački, odakle preko još nedirnutog snijega vodi naš trag, tanak poput konca. Gdje li će naš trag svršiti?! Hoćemo li dosegjeti do vrha? Takve mi misli prekine dovikivanje Pasanga: »Nema prolaza!« Zatim stane traverzirati ulijevo duž strme ledene padine i prodirati prema gore. Načas ga ne vidimo, a onda usklik: »Za mnom!« Strmi led pred nama najednom stane poprimiti oblike i sada se nadosmo na poravnom tlu. I Adjiba nam se u to priključio. Ledeni odlom ne izgleda više neprohodan, ali još nismo sigurni. Nakon dalnjih 10 minuta upornog naprezaanja ukaza nam se vrtoglavlo strmo pobočje, koje vodi na vrh. Čini se, da smo imali sreće i baš pogodili jedino moguće mjesto za juriš na vrh. Ne bih se bio nikada usudio ponadati, da ćemo baš tu tako brzo i relativno lako proći.

Pomoću užeta uspjelo nam je taj teški odsječak puta učiniti prohodnim za sutradan. I dok su Pasang i Adjiba još dovršavali, vraćao sam se ja natrag u logor. Šerpe su mi dotrčali ususret zapitkujući uzbudeno, ima li puta. Zadovoljno sam im samo namignuo i gotovo se srušio od umora. Skinuli su mi dereze s obuće, a u šake su mi utisnuli šalicu vrućeg čaja. Zatim sam s ponosom fotografirao naš smjeli trag, koji se pobjedonosno vijugao prema vrhuncu po snijegu, gdje su dva Šerpe, naoko kao dva mala mrava, još radili. Nisam naravno ni slutio, da je to moja posljednja snimka, i da mnogo tjedana ne ću moći fotografirati nego da ću dva dana kasnije prolaziti mimo ovog logora smrznutih ruku samo još s vrućom željom za malo topline i života.

Noć je ugodna, bez vjetra. Usprkos velike visine spavao sam odlično. Ako budemo sutra oštro hodali, dokućit ćemo 7000 do 7200 metara. Mučke je među nama postojalo utanačenje, da će prvi juriš na vrh imati izvesti onaj, koji bude u najboljoj tjelesnoj kondiciji. To sam zasada bio ja, pa sam prema tome mogao s Pasangom učiniti prvi pokušaj uspona na vrh.

Jutro je bilo bez oblaka, a vjetar i hladnoća bili su snošljivi. Ipak je ono strmo stepenište u hladovini bilo vrlo neugodno sve dok nismo izašli na sunce mučeći se svakojako uzbordo. Vjetrom nabijeni snijeg se lomio. Polako smo napredovali, ali smo se ipak dizali sve više. Stalno sam osjećao poteškoće kod disanja, no ne samo ja nego i Šerpe — ta oni su nosili mnogo teži teret.

U 4 sata popodne zabilješili smo šatore tik ispod 7000 m visine. Dvojica od Šerpa vraćaju se u logor III. Pasang, Adjiba i Agnima ostali su uza me. Večer nije bila tako ugodna kao sinoć. Ledeni vjetar donosio je sa sobom guste oblake snježne prašine, ali u tim visinama su večeri redovito takve, pa nas to nije zabrinjavalo. Dok smo u šatoru srkali vruću juhu i kovali planove za sutrašnji dan, Pasang je sjao od zadovoljstva: »Sutra vrh!«

Bez sredstva za spavanje odmah sam zaspao. Kad sam se probudio, činilo mi se da snivam gadan san. Neka neodoljiva snaga pritještila mi je lice šatorskim krilom i oduzela mi dah. Paklenska oluja je lomila, zvijždala, upravo orgijala oko nas. Trebalо je nekoliko sekunda, dok sam shvatio, da to nije san već strašna java. Bura je polomila nosače šatora i istrgnula učvršćenja iz leda, tako da šator vitla u zraku poput jedra. Tamno je kao u rogu, još je noć. I Pasang se probudio. Odmah smo ustanovili, da su naše naprtnjače i nas dvojica dovoljno teški, da krilo šatora pritisnemo na tlo. Pokušali smo da se utješimo time, da u Himalaji nakon burne noći obično svice tih i vedri dan. Ali kad je danje svjetlo prodrlo kroz platno, vjetar se pojačavao i sve nam je bilo teže pridržavati šator nad glavama. »Da li da čekamo ili da se vratimo?« upita Pasang. Najprije smo morali vidjeti, što je s ostalom dvojicom Šerpa u drugom šatoru. S mnogo muke smo ispuzali ispod šatora pritisnutog vjetrom — najprije Pasang, a ja za njim i to s nogama naprijed. Pritom su mi se rukavice svukle s ruku, a da to nisam primijetio.

Vani je bilo kao u paklu. Sunce se već prije neka dva sata popelo na potpuno vedro nebo. Bura je po površini strme snježne padine toliko snagom i grozotom

šišala, kakvu nikada nisam doživio ni mogao zamisliti. Uopće se nisam mogao uspraviti, a nepokriveni dijelovi lica upravo su boljeli od udaraca vjetra. »Nikada takve oluje, mi svi umrijeti!« — više Pasang.

I drugi je šator bio povalen, samo smo ispod lepršavog pokrova raspoznali zgurena tijela Adjiba i Agnima. I oni su se izvukli van. Ostati ili poći? Nismo znali, što bi nam bio spas. Pomišljao sam, kako Pasang ima pravo, da čemo tu poginuti. Iznenadno vjetar nadme šator naših Šerpa poput jedra, kao da će ga konačno otpuhnuti. Da ga zadržim, bacim se na nj. Kod toga su mi se ruke, koje sam dosad držao u džepovima hlača, zarile u snijeg. Sve dalje odigralo se strelovitom brzinom, mora da nije trajalo dulje od 2–3 minute. Moje su ruke postale bešutne i bijele. Uzalud sam njima tapkao ispod šatora za svojim rukavicama. Trljaо sam si ruke, pjeskaо dlanom o dlan, ali ih je hladnoća užasno izjedala. Vriskao sam od boli i onesvijestio se. Pasang i Agnima, iako su također strašno trpjeli od zime i vjetra, obojica su otkopčali hlače, da među njihovim stegnima malo ogrijem ruke. Međutim je Adjiba izvukao moje rukavice ispod šatora. Ja ih obučem, ali sam znao, da su mi se ruke smrznule. Sve nas je svladao panični strah — treba pobjeći iz tog pakla, gdje čemo inače za jedan sat svi poginuti od zime. Brzo utrpasmo nešto stvari u naprtnjače ne pazeći više na vrijednosti pojedinih predmeta. Jedan šal bio je daleko vredniji od skupocjenog fotoaparata. Šatori neka ostanu, možda čemo ih kasnije spasiti, no sada smo spasavali živote. Jedan Šerpa mi pričvrstio dereze i uže, i mi se stadosmo vraćati. Oluja nas je neprestano šibala, bacala na tlo i rušila na nas komadine snijega i leda, — a pritom je sjalo sunce s najvedrijeg neba.

Kako smo se spuštali, stala je snaga nevremena popuštati. Pri silazu preko strmih ledeniх stepenica medusobno smo se osiguravali i konačno stigli u naš logor III. Tu su bili Šerpe, koji za nama dopremaju hranu i Sepp, koji se međutim oporavio i htio da se priključi prvoj grupi kod uspona na vrh. On je za vrijeme oluje više sati pokušavao preći preko ledene stijene, uvijek ga je vjetar odbacio natrag. Kad su vidjeli moje ruke, odmah smo se i bez odmora svi zajedno spustili prema logoru II. Bio je to bijeg pred propašću.

Ovdje dolje bura nije tako jaka. Put preko grebena je lagan i bez užeta. Na izobiljenim rukama osjećam nesnosne боли i teturam sām i nesretan do logora. Helmut je stigao do logora II i dao mi prvu od mnogobrojnih injekcija za pojačanje krvotoka. Dirljivom strpljivošću me njeguju, jer sam ne mogu ni dugmetu otkopčati, pa ni jesti. Pasang je odlučio s jednom grupom otići u niži logor, da bismo mi ovđje imali više mjesta. Nisam mu mogao ni ruke pružiti pri oproštaju. Videći to sagne se k meni i poljubi me u lice. Pored strašnih boli mučio me i moj neuspjeh. Ali je sve to ublažavalo toplo prijateljstvo i drugarstvo, koje nas je bez mnogo riječi vezalo, tako da se nisam osjećao osamljenim. Ti dani ostat će mi zbog toga nezaboravni. Ipak sam u dugim besajnim noćima pod šatorom izgubio svaku nadu i progona me je jedina misao: moje mrtve ruke i nedostignuti vrh.

Kad smo se svih sabrali u logoru I, održali smo vijeće. Moje bi ruke trebalo liječiti, ali je najbliži liječnik tek u Kathmandu, tri tjedna hoda odavde. Putem bih sigurno više pretrpio nego da ovdje mirujem i čekam. Pasang će se s 2–3 Šerpe spustiti u dolinu, da donesu zaostale zalihe hrane, a mi čemo tu u logoru I čekati. Taj leži na divnom mjestu, odakle se krásno vidi Čo Oju i neki drugi nepoznati ledeni orijaši. Ja ču ovdje u toploj šatoru njegovati svoje ruke, dok će Sepp i Helmut pokušati na okolna brda. Svaki dan smo gledali kako bura vitla snijeg oko Čo Oju i znali smo, da uspon na vrh ovisi još samo o vremenu. Nebo je doduše stalno bez ijednog oblačka, ali vjetar biva iz dana u dan sve bjesniji i žešći. Uvidjeli smo, da u toj jesenjoj hladnoći možemo stići na vrh samo ako vjetar sasvim stane. Ipak nas nade oživljaju, i mi nestripljivo očekujemo povratak Pasanga.

Sepp i Helmut su se doista ovih dana popeli na jedan divni šestisučniak preko teških odjoma leda i pokazali dobru kondiciju. Ja se doduše ne mogu služiti rukama, koje umotane u vatru i s tri para rukavica ipak odolijevaju hladnoći. Vjerujem, da ču bar u drugim logorima biti od koristi.

Ali mi se moramo požuriti, jer svaki dan odlaganja znači gubitak obzirom na sve žešću hladnoću. Zato se stadosmo spremati na ponovni juriš. Ovaj put s manje elana i manje nade. Previše smo doživjeli i upoznali strahotu oluje iznad 6000 m visine. — Sklanjam se od ove bure koliko je to samo moguće. Zato na logoru III ne postavljamo više šatore nego smo izgradili rov u ledu. Dosad nismo vjerovali u priče o ugodnoj toplini takvih arktičnih uredaja, ali smo ovdje naučili cijeniti taj eskimski način građenja. Već prvog dana smjestili smo se nas trojica i petorica Šerpa — dakle nas osam — u uskom ledenom rovu, gdje smo svojim tijelima, a ponešto i zahvaljujući našem grijuštu za kuhanje, razvili sasvim snošljivu tempera-

turu. Bio je divan osjećaj u toj šilji slušati bjesnilo oluje bez straha da će nas šatori pokopati. Tako nas je oluja tu zadržala tri noći. Sepp je s dva Šerpa jednom pokušao doprijeti do logora IV, ali su se napola smrznuti morali vratiti. Jedan cijeli dan smo odležali u spavačim vrećama. Oluja se tako razmahala, da se nismo usudili ni proviriti pred šilju. Pa ipak, mi moramo doprijeti do logora IV. Naše su se zalihe jako smanjile, a naš najbolji Šerpa, Pasang, još se nije vratio. Ali mi moramo dalje, naprijed, jer je međutim stigla jedna švicarska ekspedicija, koja nam doduše prepusta prednost uspona na vrh, ali neće da predugo čeka. Mi dakle moramo krenuti, pa smo napustili nade, da ćemo moći izvršiti drugi pokušaj uspona na vrh s Pasangom i provijantom, koji on treba da donese.

I dok smo se mi pripremali na marš k logoru IV, pomolilo se dolje na grebenu nekoliko ljudi. Bio je to Pasang, koga smo toliko željno iščekivali. Pola sata smo se svi zajedno odmarali, a onda dalje k logoru IV, jer sutra hoćemo biti na vrhu. Pasang je izvršio nevjerljivi podvig, za tri dana on je stigao iz sela Maslung, 4000 m visine, preko Nangpa La do vrha Co Oju. Saznavši za dolazak švicarske ekspedicije, izbezumljen od uzrujanja on mi je za vrijeme odmaranja u ledenom rovu izjavio, da će si prerezati vrat, ako Švicarci prije nas stignu na vrh. Bili smo uvjereni, da to nije pusta fraza, i taj njegov fanatizam je i nas ostale zarazio.

U našoj tjesnoj nastambi mi smo se brižljivo spremali za mučni hod po buri i hladnoći. Tek na strmini sam primijetio koliko sam bespomoćan. Jedva se mogu služili cepinom. Naporni put preko glečera, ledeni vjetar i vedro nebo podsjećali su nas mnogo na onu strahovitu noć. Ipak je bilo mnogo lakše, jer prije dva tjedna se duboki snijeg lomio i mi smo u nj propadali, a sada je tvrd i otpuhan. Oko 50 m iznad našeg ranijeg nesretnog logora postavili smo novi logor IV. I tu bismo se bili radije »urovili« pod snijeg, ali u tom tvrdom snijegu nije bilo moguće izdubiti rov — dakle smo učvrstili 2 šatora.

Šestorica smo tu prenoćili: nas 2 Evropejca i Šerpe Pasang, Gyalsen i Adjiba. Sepp je u najboljoj kondiciji, Helmut možda nešto prepagan, a ja sa svojim rukama više sam na teret nego od koristi. Tako je na Seppa pao izbor, da sutra s Pasangom pokuša osvojiti vrh.

Ležeci u vrećama za spavanje očekujemo noć. Nalazimo se oko 7000 m visoko, tako da ovoj dvojici predstoji za sutra uspon od još 1200 m. To je vrlo mnogo u toj visini, osobito ako snijeg i vrijeme budu nepovoljni. Mi ostali ćemo svakako morati slijediti vrhunsku ekipu i postaviti im negdje na 7500 m šator s vrećama za spavanje, da se na povratku s vrha imaju gdje skloniti, ako ne bi mogli stići do logora IV.

Dok vjetar nemilosrdno trese naš šator, ja razmišljam o tom, kako sam prilikom ekspedicije prije godinu dana s Pasangom prvi put dogovorio plan uspona na Co Oju i kako sam kao nekim čudom dobio dozvolu nepalske vlade i novac, a danas ležim tu svega jedan dan hoda udaljen od vrha. I sutra ću morati ja da ostanem ovde bespomoćan i samo čekati na sudbinu one druge dvojice. Očajan sam... Ako bih ruke toplo umotao i ako vrh nije pretežak, možda bih ipak i ja mogao poći s njima...? Da, ali ako bude opet par sati bura, izgubio sam ruke definitivno... Smijem li se izložiti toj opasnosti? Takve su me misli neprekidno proganjale. Napokon sam ipak uvidio, da to moram riskirati. Ići ćemo bez užeta, dakle se mogu svaki čas sam vratiti, a da ne zadržavam ostalu dvojicu. Otpuzao sam dakle u drugi šator i rekoh im: »I ja idem s vama«, što su Sepp i Pasang rado prihvatali. Bio sam im neobično zahtvajan... Još prije zore, dok bude malo mjesecine, krenut ćemo.

Te noći nisam uopće spavao; jedan šator bio je za troje ljudi pretiiesan. Još je tamno, kad u susjednom šatoru započne gibanje. Za čas Adjiba više: »Doručak!« i svakome pruža po šalicu kakao i zdielicu zobene kaše. Polako se dani. Trebalo bi da i ja ustanem, ali me neke sumnje kao sputavaju. Gyalsen mi s mnogo muke navlači smrznutu obuću. Konačno se izvučem ispod šatora. Jutro je hladno kao led nebo i tibetska brda su rumena kao krv. Sepp i Pasang šutke spremaju naprjavače, Pasang mi navezuje dereze. Od topline u spavačoi vreći ruke su mi još malo pokretne, hvatam cepin s desnom, ali će se ona doskora ukočiti i hvatati cepin kao kliješta.

Iz logora započinje put po padini pokrivenoj srenom. Koračam polako i oprezno dišem. Pasang je prvi, a Sepp iza mene. Sad smo sasvim blizu jedan iza drugoga, a za čas se jedva vidimo. Zapravo svaki hoda sam za sebe tek moralno potpomognut blizinom drugih. Na našem pobočju je strašno hladno, dok okolini bregovi već bliješte na suncu. Dugo smo tako hodali, dok je i nas zahvatila prva sunčana zraka

bez topoline. Dovde sam se dobro držao, ali sad smo stigli do jednog obruča pećina, koji kao da je opasao naše brdo. Zapravo malenkost od nekoliko metara strme pećine i leda, što se može propenjati za nekoliko časaka. Ali ja se uzalud pokušavam dovinuti cepinom i hvatati rukama — one su neupotrebivi komadi mesa i kod svakog dodira sa stijenom me strahovito zbole. Dok sam se tako mučio, začujem Pasangov glas »Uže, sahib!«. Za čas sam bio kraj njega i on opet bez riječi spremi uže u naprtnjaču.

Sepp se tuži, da ne osjeća više svojih nogu. Ja više ne osjećam kako hladnoću, ali sam drugog dana primjetio, da su mi prsti i nos zamrznuli.

Što se dalje uspinjemo, postaje uspon strmiji, ali dereze dobro hvataju. Za svaki korak treba mnogo udisaja zraka, doduše to ide bez napora, i ja sam iznenaden, kako lako koračam. Okolini vrhunci polako tonu ispod nas, a sve veće i šire je plavo tibetsko nebo. Stigli smo do zadnje kose i pijemo gutljaj vruće kave, a Pasang nam sipa u usta pržene riže. Tu ostavljamo uže i nastavljamo put bez odmora. Bura se stišala, ima još nešto vjetra, duva nam pri kraju u leđa i goni nas naprijed. Opet napredujemo posebno svaki za se i ulazimo u t. zv. mrtvu zonu, u području oko 8000 m. Znam, da su mnogi alpinisti ovde imavili vizije i halucinacije. I ja sam osluškivao, ne ču li što zamjetiti — ali ništa. — Osjećam kao nikad prije, kako je krasan ovaj svijet, i koliku blagu, upravo toplu, nedjeljivo harmoničnu cjelinu sačinjavaju taj snijeg, vjetar i nebo s tim tajanstvenim bregovima. Taj upravo mistični doživljaj ispunjava me neopisivim, nekako bezličnim zadovoljstvom, iako sam svijesno znao, da će možda još danas poginuti. Mislio sam na to, kako se više ne ćemo vratiti do logora, pa ni do šatora, koje su Adjiba i Helmut još morali za nama postaviti. Morat ćemo dakle bivakirati i smrznut ćemo se. Ali i sama ta misao jest nekako dio ovog mog blaženstva i zato mi se ne žuri, jer sam svjestan, da je svaka sekunda doživljaj jedinstvene ljepote.

Strmina postaje blaža, a razgled sve širi, i iznenada nema više uspona pred nama, svuda neograničeni pogled. Nepochodno pred nama stoji veličanstveni vrh Mount Everest. Pasang mi dolazi ususret, na njegovom cepinu, zabodenom u snijeg lepršaju zastavice Nepala, Austrije i Indije, koje smo mu jutros predali. Iako baš nisam prijatelj zastava, ipak su mi ti simboli moje domovine i obiju zemalja, kojima toliko dugujem i volim ih, izmamili suze na oči. Pasang me grli. I njemu su navalile suze ispod zaštitnih očala. Ta više od 20 godina je obilazio to »vrlo visoko« brdo. Sad mu se želja ispunila. Evo i Seppa. Sretni smo sva trojica, da smo ovde Ponovni zagrljaj i suze, kojih se ne stidimo.

Sepp je učinio nekoliko uobičajenih vrhunskih snimaka s mojim aparatom, jer ja više nisam za to sposoban. Pokušavam dignuti uvis cepin sa zastavicama, ali mi je ruka preslabia. Griskamo čokoladu i slatkiše, a Pasang i ja ukopavamo jedan dio od toga kao žrtvu bogovima. Za to je valjalo u tvrdom snijegu s cepinom iskopati rupicu, ali moje su ruke toliko nespretnе, da sam morao kleknuti. Ostao sam par sekundi u tom položaju — jedinom ispravnom za onu priliku. Sepp je iz naprtnjače izvadio mali križić, dar svoje majke, i stavio ga u snijeg, a na svoj cepin je uz austrijsku objesio i tirolsku zastavicu — blista od sreće. Njegov je ulog bio svakako najveći, jer u teškom času, kada je prestao osjećati svoje noge i znao, da će zadobiti teška smrznutica, nije nas htio napustiti nego je primio na se tešku opasnost.

19. listopada u 3 sata popodne dokučili smo vrh, a pola sata nakon toga već se vraćamo, svaki za se. Sunce tone sve dublje, ali mi ćemo stići do logora IV.

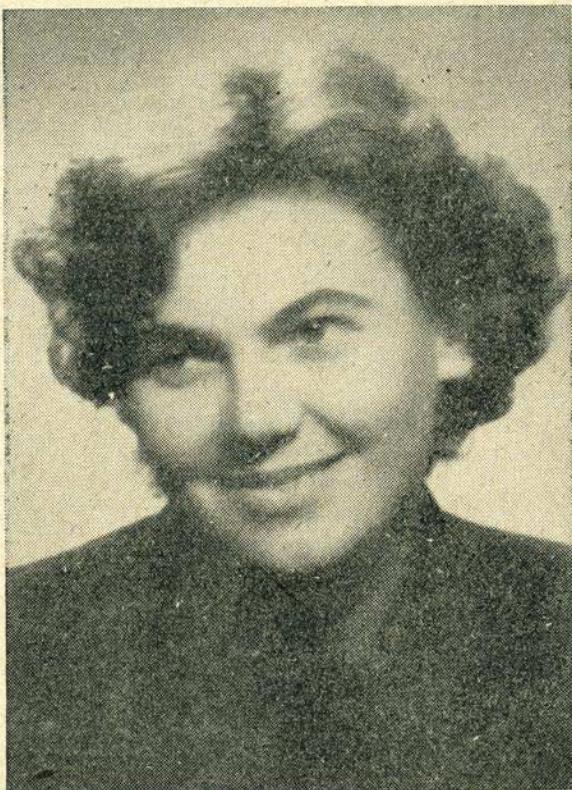
Na obruču pećina čeka nas Helmut vedra lica, jer je već od Pasanga čuo, da smo stigli na vrh. On je preuzeo tešku i nezahvalnu zadaću da osigurava naš silazak. To je svakako bilo teže nego penjati se na vrh.

I sada se spuštamo po zadnjim strminama do logora. Ugodaj je jednak kao i jutros — crveni sumrak povrh Tibeta. Svaki čas zastajem, svaki korak znači novi oproštaj od nezaboravnih slika. Nizbrdice po koji put zateturam i spotaknem se, ali svaki put mogu pravovremeno zakoračiti. Sa sumrakom smo stigli u logor. Adjiba kleći pred gorućim grijalom, zatim skoči, ogri me s usklonom: »Sahibe!« i pruži mi s vatre salicu kipuće kuhane rakije, koju sam lakomo ispio...

Obavila nas je noćna tama, a ja opet ležim u šatoru; bez sna, ali sretan zbog naših uspjeha, ljepote tog doživljaja i našeg drugarstva.

GJURGJA MATEŠIĆ

12. III. 1931. — 6. VII. 1955.

Ispraćali smo našu Gjurgju. Polako, sjetno se pomicala sprovodna povorka, dugi niz mlađih ljudi. Sipi kiša. Prolazimo mokrim ulicama Karlovca. Voljela je ona taj grad, u kojem je prošlo njeno vedro djetinjstvo. Dani srednje škole. Tu je ona gajila svoje nade u budućnost, maštala o putovanjima, tu se rodila njena velika privrženost onim plavim magličastim planinama, koje je tako rado promatrala na svakodnevnom putu u školu.

Upoznali smo je u Zagrebu, kao studenta geodezije...

Nižu se uspomene. Koliko ih je samo bilo! Više od četiri godine po mnogim planinama, od pitomih obronaka Samoborskog Gorja do Alpa...

Nažalost, tu sve prestaju i ostaju tek sjećanja.

Šutke koračam i slušam fragmente tihog razgovora.

»Jednom je već klizila niz strm snježnik Jalovca...«

»...a ono jednom pod Skutom? Uspio sam je uhvatiti u padu...«

Sjetio sam se i sam jednog dugog, beskončnog klizanja po bezazlenom ostatku starog snijega na Oštrcu. Pad je završio na hrpi mekog lišća... Završio je smijehom. Mladost se svemu smije.

Bojala se snježnika više nego svih npora, koji prate velike ture. Redovito je vodila ženske epipe na orientacionim marševima. Dovoljno je reći, da je bila »šerpas« na Bijelim Stijenama, obnavljajući s nama Hirčevu kuću. Jedina žena »šerpas«.

Gjurgja više ne će u planine.

Više nikada ne će s nama u onu dragu pustoš, koju je toliko voljela. Jedno mjesto bit će prazno uz logorske vatre u Martuljku. Pitat će za nju seljaci iz Paklenice — ne ona više ne će doći, nje više nema.

Grupa je silazila sa vrha Prisojnika markiranim putem prema Trenti. Bio je vedar srpanjski dan. Trebalo je prijeći jedno snježište na uobičajenom putu...

Gjurgja je posrnula, pala i počela kliziti, po raskvašenom snijegu. Ante je priskočio, uhvatio je, počeli su zajedno klizati... Oboje su bili neizvježbani za takve neprilike... Brzina je bila velika, Ante se odjednom našao odbaćen u stranu — sam... Zatim — Dik, promatraljući što se zabilo, odbacio se niz strminu, odgurujući se rukama... Oboje su nestali među kamenim gromadama sipara... Nije ju stigao. Gjurgja je ostala nepomično ležati... Fonekad je visoka cijena za užitke u bregovima... Kad je pomoći stigla bilo je već kasno.

Sve se to zabilo na običnom planinarskom putu.

Pa ipak za neiskusnog čovjeka, u planinama nijedan put nije običan, nijedno snježište bezazleno.

Koliko je nuda propalo u tih par dramatskih trenutaka, na »običnom planinarskom putu«. Bila je dobar drug, bila je jedna od naših, ne zaborvimo je, da možda i sami ne budemo zaboravljeni.

S. Z.

Iz pera mladih

Zimski pejsaž

*Dv'je jele, pod čipkom snijega,
uspravljene na vrh brijege,
nad dolinom bdiju.*

*Svi dobri patuljci sniju.
Blijedoplava
bajka spava,
a snijeg joj neumorno prede
jorgan finim zvjezdicama.
I veze zimske sne i priče,
i u dnu dola kućicama,
noćne kapice natiče.*

*Dv'je jele sad bdiju same.
Noću i danju,
tišina ih vjerno gleda.
Ta slika mi se u sjećanju
katkad javi
sitnim praporcima leda.*

F.

Noćni vjetar

Vjetar je guslač tamnokosi,
što sjedi na vrhu planine
i jednu za drugom gudi
divlje melodije.

A one sve uvise lete
ko čudne tamne ptice
i odbijaju se o svodove neba,
o kupole iz crnog mramora
Noć je puna jeke
i lepeta velikih krila
i krikova uplašenog jata.

C.

Plač za omorikom

Divljakinjo mrka, omoriko,
kako si stasom vitka!
U gori leži oboren grom...
kako si sabljom britka!

Prkosna nevjesto vjetrova,
kako si voljela rosu!
Tripit si dugom izvezla
mokru guštaru kosu.

Kako si grane sklapala
iznad nejakog bilja!
Bila si mati dobrostiva,
krilo snage i milja.

Tvoj narod uspravnih divova
i muklih udaraca,
tvoj narod je sišo u dolinu,
kao stado ovaca.

Što nisi sablju isukala
na svoje dušmane prave?
Ah, bila si gizda planinska,
a sablja ne ubija mrave.

Kako se trgnula planina!
I noć se javljala danju.
Kako je mjesec jaukao
na tvome ugasлом panju!

Onda je strah izmilio
i zadavio viku;
i šuma je postala tiša,
za jednu moju omoriku.

C.

Iz planinarske literature

TURISTIČKI PREGLED

Glasilo Turističkog Saveza Hrvatske, Zagreb 1955. (godište III.) br. 1—2, 3—4 i 5—6, str. 108. format 4°. Izdavač Turistički Savez Hrvatske. Glavni urednik Dmitar J. Culić. Tisak: Štamparija »Vjesnik«. Godišnja preplata 360.- D.

»Turistički Pregled« kao stručno glasilo Turističkog Saveza Hrvatske tretira organizaciona, kadrovska i tehnička pitanja u cilju unapređenja rada turističkih organizacija i usavršavanja turističkih kadrova, a nastoji i u pravcu naučnijeg razmatranja turizma kao kompleksne pojave.

List nema karakter reprezentativnog, propagandnog časopisa i nije mu to zadatok, bar ne u sadašnjem momentu, već nastoji da se orientira na jaču suradnju sa terena i popularnije pisane članke.

Iako je list u prvom redu namijenjen turističkim radnicima ipak će i svaki nestručnjak naći na njegovim stranicama po koji interesantan članak. Pojedine rubrike praktične naravi daju obilje materijala koji bi na pr. mogao korisno poslužiti i planinarskim organizacijama. Spomenimo kao primjer popis planinarskih kuća u prošlom godištu, koji još ni naš časopis kao mjerodavniji nije izdao. Prema su planinari i turisti operativno i organizaciono prilično podijeljeni, u praksi su mnogi problemi zajednički, pa bez daljnega mnogo toga mogu i planinarske organizacije usvojiti i primijeniti u svom radu.

Za ilustraciju nabrojiti ćemo rubrike koje list sadrži. Na prvom mjestu je »Ekonomika turizma« sa slijedećim člancima: Proučavanje tržišta i turistička propaganda, Uloga turizma u razvijanju privredno nerazvijenih područja, Mogućnost turističke rehabilitacije M. i V. Lošinja, Turistička sezona 1954. na području NRH i t. d.

Ostale su rubrike: Praksa turističke privrede, Iz rada turističkih organizacija, Iz međunarodnog turizma, Propaganda, Bibliografija, Turistička mjesta i zanimljivosti i Vijesti.

Naročito treba istaknuti da je list vrlo informativan i da je sav materijal uvijek aktuelan. Ide se dapače dotle da se donosi u cijelosti program Dubrovačkih ljetnih igara kao i drugih priredaba. U posljednjem broju prvog semestra počelo se sa turističkom bibliografijom, koja će donositi redovan pregled svih edicija i članaka objavljenih u našoj dnevnoj i periodičnoj štampi, koji zadiru u problematiku turizma.

I na kraju da spomenemo još i opširni osvrt na I. izložbu ugostiteljstva i turizma Jugoslavije (Zagreb 4.—12. VI. 1955.) u kojem je naglašen i udio planinara »koji su dali zaista reprezentativnu izložbu i usprkos mnogim poteškoćama uspjeli pružiti vrlo impresivne slike«.

List je tehnički ukusno opremljen iako sa prilično skromnim mogućnostima, no zato je i njegova cijena vrlo pristupačna. Ilustracije uglavnom nisu originalne, ali su vrlo dobro izabrane. U prvom broju potkrala se pogreška u vezi sa slikom Biogradskog jezera na Bjelasici, koje je krivo označeno kao Crno jezero pod Durmitorom.

Dr. Z. P.

BILTEN PD »RADNIČKI«

Beograd, 1955. Strana 20, format 4° cirilicom

Sportsko društvo »Radnički« koje je osnovano još 1920. godine u Beogradu slavi ove godine 35-godišnjicu svog postojanja. U poslijeratnom periodu »Radnički« se u snažnom zamahu plasirao među jača sportska društva u Jugoslaviji. Ono što je za nas interesantno, a za »Radnički« pohvalno, to je planinarsko društvo »Radnički«, koje djeluje u okviru matice. Danas je to prilično rijedak slučaj. Rijedak zato jer planinarstvo nema publike pa prema tome ni ne donosi prihoda, a »Radnički« unatoč toga što se bori sa finansijskim teškoćama, nikad nije došao na misao da rasformira svoj nerentabilni planinarski aktiv, kao što su to učinila ostala društva. Zahvaljujući tom čvrstom osloncu, PD »Radnički« prebrodilo je sve teškoće.

Danas, u vrijeme kad i planinarski savezi odustaju od štampanja redovitih publikacija uslijed materijalnih teškoća, PD »Radnički« moglo si je priuštiti izda-

vanje svog vlastitog biltena. Prvi broj izšao je početkom 1955. povodom 35-godišnjice. Na 20 strana Bilten donosi 6 članaka i razne društvene vijesti. Po svom karakteru on je društveni organ, smotra društvenog rada, no ima tu priloga koji po svom sadržaju prelaze okvir društvenog interesa, te radi toga i registriramo Bilten na ovom mjestu.

Prvo, tu je izvještaj o dovršenju markiranja Homoljskih planina, koje je započelo još 1952. godine. (O Homoljskim planinama donio je naš časopis članak 1949. g. 344 str.) Zatim treba spomenuti prijevod članka »Planinarenje kao unutrašnji doživljaj«, koji je napisao Majnhard Sidl u »Bergsteigeru« (Beč, 1938). Taj ideološki članak o kojem bi se dalo inače raspravljati trebao bi popuniti prazninu na tom području u našoj domaćoj literaturi, a pozitivniji je utoliko što čitaoca nuka na razmišljanje i donošenje vlastitih zaključaka. U dalnjem članku dan je opširani izvještaj sa pohoda u planinsku skupinu Mučanj—Murtenica—Čigota—Tornik. Taj pohod u slabo poznati predjel zapadne Srbije imao je uz to i ispitivačke pretenzije. U članku »Prevareni«, čiji naslov zapravo ne odgovara sadržaju, opisan je sa simpatičnom iskrenosću pokušaj zimskog uspona na Krš Čvrlje u Prokletijama, koji je omelo nevrijeme.

I konačno, u Biltenu nalazimo i jedan alpinistički prilog u kojem anonimni autor opisuje svoj prvi penjački uspon na Suvu planinu kod Niša. Dr. Ž. P.

ŠUMARSTVO

Časopis za šumarstvo i drvnu industriju. Organ Šumarskog društva NR Srbije. Beograd, 1955. (VIII godište), broj 1—8, str. 528. Format v8⁰. Izdavač Šumarsko društvo NR Srbije. Glavni urednik dr. Dušan S. Simeunović. Štampa: Vojno štamparsko preduzeće, Bgd. Godišnja pretplata 2.000.- Din, za studente 400.- Din.

Suma i planina neodjeljivo su povezane, i zato smo mi planinari često u dodiru sa šumskom strukom i stručnjacima, naročito biološkog smjera, ne toliko u organizacionom pogledu, koliko na terenu i u praksi, a s druge strane, velik dio šumarskih stručnjaka su aktivni planinari već i po prirodi svog posla. S tih razloga želimo na ovom mjestu registrirati bar u grubim crtama osam ovogodišnjih, dosada izašlih brojeva »Šumarstva».

U našoj zemlji izlazi čitav niz časopisa šumarske struke: Šumarski list (Zagreb), Gozdarski vestnik (Ljubljana), Narodni šumar (Sarajevo), Šumarski pregled (Skoplje), Šumar (Beograd), zatim Drvna industrija (Zagreb), i Les (Ljubljana). Časopis o kojemu je ovdje riječ, u svom osmom godištu po kvaliteti svojih priloga, po tehničkoj opremi i obujmu digao se iznad razine prošječnosti i danas s pravom uzima pretenzije da se smatra u neku ruku centralnim časopisom, saveznog karaktera. Njegovi saradnici regrutirani su iz raznih naših republika, a Uredništvo uzima sve stroži kriterij kod odabiranja radova za objavljivanje. U Uredništvu danas ima toliko rukopisa koji još nisu štampani, da je osiguran sadržaj za pet brojeva unaprijed, a što to znači shvatiti ćemo tek onda kad znamo da većina naših periodika najčešće nema fiksiran sadržaj sve do početka štampanja.

»Šumarstvo« donosi osim mnogobrojnih članaka koji obrađuju lokalne probleme NR Srbije i niz članaka od šireg interesa. Ne možemo se potanje osvrnuti na sve radove, već ćemo samo nabrojiti nekoliko uvodnih članaka, koji će nam dati letimčni uvod u problematiku koja se najčešće obrađuje:

Obuljen: Klimatološka reonizacija i problem našeg šumarstva.

Glišić: Problem pošumljavanja šumskih požarišta.

Prokopljević: O problemu vrednosti drveta.

Spasić: Pašnjački fond u Kosmetu.

Radimir: O racionalnijem iskorишćavanju naših borovih šuma smolarenjem.

U rubrici »Diskusija o aktuelnim problemima« nalazimo na pr. zapažanja dr. Fukareka u vezi s našim endemnom munikom. Tu je pružena široka mogućnost za raščišćavanje još neriješenih problema, ali se katkada i ovdje prelazi na ličnu polemiku i razračunavanje, kao što je to nažalost kod nas čest običaj.

Rubrika »Prilozi i saopštenja« donosi uglavnom manje priloge. »Konferencije i savjetovanja« prilično opširne izvještaje sa stručnih sastanaka, »Iz društvenog života« o radu organizacije, a »Pregled stručne štampe« prati sistematski domaću i stranu literaturu. Tu je među ostalim i recenzija o našem časopisu (od R. Ivkova) u kojoj se ističe njegov općejugoslavenski karakter i univerzalnost. Zapaženo je da donosi prikaze iz cijele Jugoslavije, premda

je to mjesecačnik PS Hrvatske i zaključuje se: »Kad se ima u vidu da su planinarski listovi Srbije i BiH prestali izlaziti, kao i to da godišnji komplet stoji 300 D, a sadrži oko 500 strana na dobroj hartiji sa mnogobrojnim uspjelim snimcima, postaje jasno da je ovo jedna od najjeftinijih publikacija svoje vrste u Jugoslaviji.«

Dosadašnjih 8 brojeva »Šumarstva« predstavlja priličan volumen, a sa ostalim brojevima koji će izaći do konca godine i najavljenim jubilarnim brojem, preći će vjerojatno i impozantnu cifru od 1.000 stranica. Cascopis izlazi na dobrom papiru, bogato je ilustriran. Naročito treba spomenuti uspjele snimke ing. S. Kolarovića na naslovnim stranama, koje često prikazuju planinske motive i pejsaže (na pr. pejsaž iz Prokletija, kanjon Drine i Pančićeva omorika na planini Tara).

Dr. Z. P.

V I J E S T I

IV. GODIŠNJA SKUPŠTINA PLANINARSKOG SAVEZA JUGOSLAVIJE NA KOSMAJU

Povodom IV. godišnje skupštine Planinarskog saveza Jugoslavije otvoren je 25. IX. 54. moderni i luksusni planinarski dom na Kosmaju, kojeg su sagradili planinari PD »Zlatar« iz Beograda. U prisustvu velikog broja planinara, predstavnika narodnih vlasti, društvenih organizacija i delegata planinarskih saveza svih republika Jugoslavije dom je otvoren na svečan način uz prigodne govore, u kojima se isticala velika marljivost i zalaganje planinara društva »Zlatar«, kao i obilne materijalne pomoći Saveznog izvršnog vijeća, Izvršnog vijeća Srbije, kotara Mladenovac i Planinarskog saveza Srbije.

Istog dana poslijepodne organizirao je Planinarski savez Jugoslavije originalan izlet sa Kosmajem u Beograd na nogometnu utakmicu Jugoslavija—Njemačka.

Skupština je započela radom 26. IX iscrpnim izvještajem o prošlom radu iz kojega se mogla vidjeti velika i raznovrsna aktivnost naše planinarske organizacije i brojni uspjesi, a pogotovo u podizanju planinarskih kuća i skloništa. Planinarska organizacija Jugoslavije broji danas 319 društava sa oko 81.000 članova.

Primjećeno je, međutim, da pored toga što velik broj članstva čine omladinci, da se taj broj nalazi ipak u opadanju. Jedan od ozbiljnih razloga opadanja članstva je još uvjek neriješeno pitanje popusta planinarima na željenznicu.

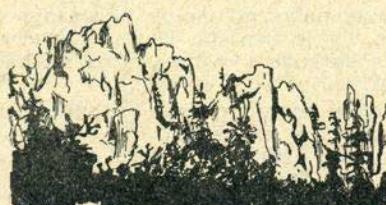
Na ovoj je skupštini došlo do jedne bitne izmjene Statuta Planinarskog saveza Jugoslavije, a sastoje se u tome, da Planinarskim savezom Jugoslavije ne će više rukovoditi Sekretarijat, već čitav Izvršni odbor saveza, u koji su izabrani istaknuti predstavnici planinarskih organizacija čitave Jugoslavije.

Rad skupštine bio je podijeljen po stručnim komisijama, koje su svoje predloge podnijeli skupštini.

Skupština je prihvatile velik broj važnih zaključaka, od kojih donosimo gotovo u cijelosti zaključke komisije za finansije:

Komisija konstatira: 1) Da planinarski domovi nisu privredne organizacije, 2) da planinarskim domovima ne upravljaju radni kolektivi, nego same planinarske organizacije, 3) da bi održala status svojih planinarskih objekata, planinarska organizacija odbija čak ponude raznih kotareva, da prime na sebe upravljanje pojedinim ugostiteljskim objektima, te tako izigrā propise, kojima država daje povlastice planinarskoj organizaciji.

U vezi sa ovim činjenicama, Komisija smatra da zadatak Izvršnog odbora treba da bude, da pred Saveznim Izvršnim vijećem, Drž. sekretarijatom za privredu, kao i drugim nadležnim organima, ishodi tumačenje, da se propisi odluke Saveznog izvršnog vijeća od marta 1954. primijene na sve obaveze prema društvenoj zajednici, bilo da su u pitanju saveznii, republički ili lokalni prihodi, a naročito u pogledu obaveze plaćanja poreza na promet.

Izvršni odbor PSJ treba cdmah stupiti u pregovore sa Državnim osiguravajućim zavodom radi sklapanja ugovora o osiguranju planinarskih objekata. Za izvršenje ovoga, republički savezi dužni su da do 1. jula 1956. godine izvrše procjenu vrijednosti planinarskih objekata na osnovu propisanih normativa za procjenu osnovnih sredstava privrednih orga-

vizije i koristiti taj iznos za odgoj kadrova.

Participacija PSJ u ubiranju članarine od omladine i pionira treba da bude 1 dinar, s time da ni republice ne ubiraju više od 1 dinar, već da razlika pridapa društvima, koja te iznose moraju upotrebljavati za uzdizanje omladine i pionira.

Novi planinarski dom na Kosmaju (628 m)

nizacija. S obzirom na promjene u cijenama građevinskog materijala i usluga, u sljedećim godinama treba vršiti revalorizaciju.

Nosilac osiguranja objekata na svom teritoriju je republički savez.

U cilju redovitog održavanja planinarskih objekata, treba kod svakog planinarskog društva osnovati za njegove objekte fond za tekuće održavanje objekata. Komisija predlaže da se sredstva tog fonda formiraju ubiranjem 5—8% od brutto prometa, kao i sva dobit planinarskih domova.

U svrhu propagande uspona na Himalaju, stavlja se u zadatak Izvršnom odboru, da u što kraćem roku pristupi štampanju posebne markice po cijeni od Din 20 s tim, da će svaki član biti dužan da otkupi po jednu markicu kod plaćanja članarine, a višak će se predavati od strane planinarskih organizacija, koje će ubirati 20% prihoda na ime pro-

Skupština je također zaključila, da se prihvata prijedlog Komisije za alpinizam, da se organizira jugoslavenska ekspedicija na Himalaju.

Za šefu ekspedicije izabran je dr. Mihha Potočnik, a cilj bi trebao biti vrh Manaslu (8128 m). Ekspedicija bi trebala krenuti krajem 1956. ili početkom 1957. godine.

Zaključci komisije za propagandu podvukli su veliku važnost u cijelokupnom radu planinarske organizacije i postavili su konkretnе zadatke u vezi sa izradom novog planinarskog filma, održavanjem predavanja i planinarskim izdanjima.

Na skupštini se dosta raspravljalo o radu sa omladinom, o saradnji sa Savezom izviđača i planinkama, kao i o popustu planinarima na željeznicu.

Na kraju je za predsjednika Planinarskog saveza Jugoslavije izabran drug Rade Kušić, a za potpredsjednika drugovi Drago Mlač i Fedor Košir. Ur.

PLENUM PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE NA SLJEMENU

U Tomislavovom domu na Sljemenu održan je 16. i 17. listopada 1955. Plenum Planinarskog saveza Hrvatske, kojeg je pred 58 delegatima planinarskih društava Hrvatske otvorio predsjednik drug Vrćeslav Holjevac.

Plenumu su prisustvovali delegati Planinske zveze Slovenije i to predsjednik Fedor Košir i potpredsjednik Tone Bučar.

Prvi dan plenuma bio je u cijelosti posvećen izgradnji planinarskih objekata i pitanju održavanja pogona u njima.

U ime građevinske komisije podnio je izvještaj potpredsjednik saveza drug Drago Mlač, a nakon referata razvila se diskusija tokom čitavog dana, u kojoj su učestvovali drug Kos iz Jastrebarskog, prof. dr. B. Gušić iz Zagreba (PD »Velebit«), Karaživec iz Ivana, Smokvina iz Varaždina, Kantoci iz Pregrade, Mlač (PSH), Stanić iz Gospića, Tintor iz Daruvara, Košir iz Ljubljane, Smokvina iz Rijeke, Krakar iz Požege, Jagačić iz Kutine, Vuksan iz Podsuseda, Margetić iz Splita, Durlen iz Zagreba (PD »Zanatljija«), Popović (PSH), Kiralj iz Zagreba (PD »Željezničar«) Fetatrak iz Pakrac, Dr. Erega iz Zagreba (PD »Zagreb«), Pačkovski iz Zagreba (PD »Zagreb«), Gjuras iz Varaždina, Kamarić iz Krapine, Jarčić iz Kaštel Sućurca, Pavlović (PSH), Rendulić (PSH) i Masnec iz Zagreba.

Tokom diskusije predložio je predsjednik drug Holjevac, da bi trebalo izabrati jednu komisiju, koja će u tom predmetu dati svoje prijedloge i zaključke. Drug Holjevac je dalje rekao, da svakako moramo krenuti novim putem u rješavanju naših problema, jer se i uslovi u našoj zemlji mijenjaju. On je naglasio, da je Marshal Tito rekao ovih dana, da ulazimo u novi period izgradnje standardnih stvari, a s tim u vezi stoje i naše organizacije, te ćemo imati bolje mogućnosti našeg razvijanja. Gledajući to trebamo inicijativu čvrsto uzeti u svoje ruke, te brže i sistematski rješavati naše probleme.

Podno Velebita gradi se autostrada, koja će produžiti do Dalmacije. Zatim se gradi autostrada preko Plitvičkih jezera pa ćemo imati dobre komunikacije. Dosadašnja finansijska sredstva sportskim organizacijama će se povećati, pa tako i planinarskim društvima. Potrebno je točno odrediti gdje i kakav dom treba graditi. U blizini Zagreba, kao i u blizini drugih većih gradova u zemlji uka-

zuje se potreba izgradnje velikih domova. Ne može se reći, da je Savez radio bez plana, jer su dosada davana sredstva iskoristena pravilno. Ne kažemo, da će se od davanja pomoći na dosadašnji način odustati, ali ne možemo reći kada će se ta pomoć moći pružiti.

Zamolit ćemo, da se u društvenom planu za 1956. godinu predviđi dotacija planinarskim organizacijama, ali i u lokalnim okvirima treba tražiti pomoći.

U diskusiji treba voditi računa, da je Savez društvena organizacija, koja vodi planinarsku politiku i da od njega ne treba tražiti nemoguće stvari. Planinstvo iziskuje suradnju sviju u vodenju takve planinarske politike, kakvu mi želimo u korist njegovog omasovljjenja i jačanja, završio je drug Holjevac.

Nakon riječi predsjednika Holjevca izabrana je Komisija za zaključke po pitanju izgradnje domova, u koju su ušli prof. Gušić, Mlač, Pačkovski, Jagačić, Smokvina (Varaždin) Margetić i Vuksan.

Drugog dana plenuma pročitani su referati o »Našim planinama« i izdavačkoj djelatnosti, Gorskoj službi spasavanja, Markacijama, Špiljarstvu i referat Komisije za omladinu.

Nakon žive i temeljite diskusije Plenum je izabrao u Komisiju za zaključke drugove Štefanca, Lučić-Rokija, Horčića, Kiralja i Glavača, koja je na temelju referata i diskusije donijela u ime Plenuma slijedeće zaključke:

Na temelju referata i diskusije u vezi sa točkom 1- (Izgradnja objekata i pitanje održavanja pogona u njima) donesi su slijedeći zaključci:

Pri Izvršnom odboru Planinarskog saveza Hrvatske oformljuje se komisija, koja će razmotriti dugoročni plan izgradnje planinarskih objekata na teritoriju NR Hrvatske s obzirom na svrshodnost objekata i njihov prioritet.

Izvršni odbor će na plenumima i godišnjim skupštinama predlagati na održenje izgradnju objekata izabranih na bazi dugoročnog plana, koji odobrava Izvršni odbor PSH.

U ovu su komisiju izabrani drugovi: prof. dr. Branko Gušić kao predsjednik komisije, zatim Drago Mlač, A. Margetić, D. Ružić, Dr. K. Firinger, J. Ruhek, Dr. Ž. Poljak, Dr. F. Erega, D. Kleščić, Jelinek i ing. Kurtović.

Za čuvanje i održavanje domova i kuća:

a) Osniva se fond pri Izvršnom odboru PSH za čuvanje planinarskih objekata, koji iz svojih prihoda ne mogu pokriti troškove čuvanja i najnužnijeg održavanja.

b) Sredstva za ovaj fond ostvaruju se ubiranjem 5% od brutto prometa na svim planinarskim objektima (bez prodaje duhana).

c) Izvršni odbor PSH donijet će pravilnik o korištenju toga fonda vodeći računa o tome, da kod dodjeljivanja sredstava iz fonda treba dati prvenstvo domovima i skloništima na Velebitu i u Gorskem Kotaru.

d) Nacrt pravilnika dostavit će Izvršni odbor PSH društvima na uvid i na davanje eventualnih primjedaba s tim, da ovaj pravilnik počinje važiti od 1. siječnja 1956. godine.

U vezi toče 2 (»Naše planine« i izdavačka djelatnost) sva će planinarska društva održati jedan posebni sastanak, na kojem će se razmotriti pitanje pretplate, saradnje i propagande članstva za »Naše planine« i planinarsku štampu uopće.

Ponovno se podvlači zaključak Godišnje skupštine PSH na Platku, po kojem su svi odbornici društava obavezni biti pretplatnici na »Naše planine«.

Ukazano je na potrebu saradnje pri-lozima organizacionog karaktera. Potrebno je da list izlazi što redovitije, a odluka o broju svezaka i opremi prepusta se Redakciji lista u granicama materijalnih mogućnosti.

Komisija za izdavačku djelatnost treba organizirati efikasniji način pretplate i distribucije »Naših planina« i ostale planinarske literature. Komisija će posebno razmotriti mogućnosti izdavanja planinarskog kalendara, planinarske čitanke, vodiča, planinarskih karata i sličnih izdanja.

U vezi točke 3 (Gorska služba spasavanja) konstatiran je znatan napredak Gorske službe spasavanja u organizacionom smislu i u efikasnosti akcija.

Planinarska društva i forumi dužni su pomagati širenje i učvršćenje mreže GSS.

Članovi planinarskih društava dužni su pružati pomoć kod akcija spasavanja.

Članovi, koji sudjeluju u akciji spa-savanja osigurani su preko Komisije za GSS Planinarskog saveza Hrvatske kod DOZ-a za slučaj njihovog unesrećenja za vrijeme akcije.

Članovi GSS imaju, uz predočenje legitimacije, pravo na besplatno noćenje u planinarskim objektima, bez obzira da li su u akciji spasavanja ili ne. Broj ležišta, kao i objekat, u kojem će ležišta biti osigurana, odredit će Planinarsko društvo prema svojim mogućnostima s

tim, da za ovu svrhu treba osigurati najmanje 2 kreveta.

U vezi s točkom 4 (Markacije) Plenum je primio referat, pa je u diskusiji podvučeno slijedeće:

a) potreba redovitog održavanja postojećih markacija i planinarskih putova, a posebno Premužićeve staze na Velebitu.

b) društva su obavezna uredno davanje stručnoj komisiji Saveza tražene podatke u vezi markiranja i održavanja putova.

c) konstatira se, da društva trebaju voditi brigu o markacijama na njihovom području.

U vezi s točkom 5 (Špiljarstvo) Plenum je prihvatio referat u kojem je istaknuta korisna djelatnost špiljara u planinarstvu.

Kod točke 6 (Referat komisije za omladinu) Plenum je konstatirao, da dosadašnji rad sa omladinom nije zadovoljio.

Održat će se u Planinarskom savezu Hrvatske sastanak predstavnika PSH, CK omladine, Saveza sportova i prosvjetnih radnika, na kojem će se razmotriti problematika o radu omladine u planinarskoj organizaciji i pripremiti prijedlozi za godišnju skupštinu Planinarskog saveza Hrvatske.

Izvan referata, a na temelju diskusije donesenih su slijedeći zaključci:

1. Ponovno pokrenuti i dalje raditi na teme da planinari dobiju povoljniju povlasticu na željeznici.

2. Ponovno se podvlači zaključak sa godišnje skupštine PSH na Platku, da je PSH dužna pravovređeno i solidno razmotriti problematiku plenuma i godišnjih skupština i to pravovremeno do staviti društima na uvid, kako bi rad tih organa bio svrshodniji.

3. Izvršni odbor PSH poduzet će hitne korake, da se područje Rožanskih Kukova na Sjevernom Velebitu proglaši Nacionalnim parkom.

4. Konstatirana je potreba aktivnijeg, sistematskog rada na propagandi, kao i to, da bi se u dnevni red godišnje skupštine PSH uvrstilo pitanje propagande.

5. Primljen je, na kraju, na znanje zaključak godišnje skupštine Planinarskog saveza Jugoslavije, da će se uskoro stampati posebna markica u svrhu propagande ekspedicije u Himalaju.

Ova markica će stajati Din 20, a bit će je dužan otkupiti svaki član planinarske organizacije. Ukoliko društva produžu više markica od broja članstva, imat će od tog viška proviziju od 20%, koji prihod će koristiti za odgoj kadrova.

IZLOŽBA PLANINARSKE FOTOGRAFIJE U SAMOBORU

Planinarsko društvo »Japetić« u Samoboru organiziralo je XXX izložbu planinarske fotografije u spomen dr. Maksimilijana Plotnikova, koja je održana od 23. do 30. listopada ove godine. U prostorijama gradskog muzeja Samobora bilo je izloženo 150 radova od 48 autora-planinara. Izložba je bila priredjena u okviru planinarskog tjedna, koji je organizirala sekциja »Dr. Maks Plotnikov« Planinarskog društva »Japetić«, a pokrovitelj izložbe bio je direktor »Fotokemike« ing. Ivo Jerman.

Povodom izložbe izdalo je društvo ukusan katalog sa nekoliko reprodukcija.

Iz knjige utisaka moglo se vidjeti, da je izložbu posjetilo oko 2000 ljudi.

U nedjelju, 30. listopada održano je na Oštrcu savjetovanje planinara fotoamatera, na kojem je analiziran rad oko organizacije ove izložbe i donezen zaključak, da Planinarski savez Hrvatske, preko Komisije za propagandu, pripremi savjetovanje predstavnika društava sa zadatkom da se utvrdi stalni sistem organizacije izložbe, koja prema želji novodruštva »Dr. Maks Plotnikov«, treba da nosi naslov »Memorijal Dr. Maks Plotnikova — Ljepote planina«, te da utvrdi propozicije, kao i nagrade za najbolje rade. Zamišljeno je da organizaciju izložbe preuzimaju redom planinarska društva pod pokroviteljstvom Planinarskog saveza Hrvatske.

Za najbolje rade izložene na ovoj izložbi žiri se složio, da se podijele nagrade slijedećim redom:

1. Prelazni pehar — nagrada planinarske sekcijske »Dr. Maks Plotnikov« — PD »Zagreb« kao društvu čiji su članovi postigli najviše uspjeha kvalitetom i kvantitetom.

2. Počasna nagrada tvornice »Fotokemika« za najbolji rad pojedinaca Paulić Dragutinu, članu PD »Zagreb« za sliku broj 78 »Bura na Magliću«.

3. Počasna nagrada Planinarskog saveza Hrvatske za najbolju fotografiju iz planina Hrvatske Pavić Miljanu, članu PD »Zagreb« za sliku broj 82 »Skrad pred burom«.

4. Počasna nagrada Narodnog odbora općine Samobor Markić Antunu PDŽ za sliku broj 51 »Na izlazu iz pčelinje špilje« — Medak.

5. Počasna nagrada FD »Japetić« Samobor za najbolju fotografiju iz Samoborskog gorja Rakoš Edvinu, članu PD

»Velebit« za sliku broj 89 »Okić u proljeće«.

6. Plaketa Horvat Vladimиру, članu PD »Zagreb« za sliku broj 32 »Godišnji odmor«.

7. Plaketa Redenšek Vladimиру, članu PD »Željezničar« za sliku broj 93 »Gigant«.

8. Plaketa Podobnik Aleksandru, članu PD »Japetić« za sliku broj 128 »Car i Medvjed«.

9. Plaketa Benko Ladislavu, članu PD »Zagreb« za sliku broj 8 »Alpska simfonija«.

Fosebno se poхvaljuju za dobro izabrani planinarski motiv odnosno radnju, kao i kvalitet izradbe slijedeći autori:

1. Drago Belačić, PD »Zagreb«, za sliku br. 2 »Penjač«.

2. Branimir Čavlek, PD »Velebit«, za sliku br. 14 »Nakon spusta«.

3. Dušan Frković, PD »Japetić«, za sliku br. 180 »Samoborsko polje«.

4. Prof. dr. Branimir Gušić, PD »Velebit« za sliku br. 23 »U Bjelišću«.

5. Čedo Kušević, PD »Lovćen«, za sliku br. 43 »Na malom Risnjaku«.

6. Ivan Medar, PD »Zagreb«, za sliku br. 54 »Zimsko proljeće«.

7. Dragutin Mlać, PD »Grič«, za sliku br. 59 »Tulove grede«.

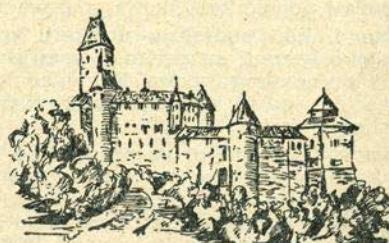
8. France Moćnik, PD »Ljubljana-Matica« za sliku br. 63 »Planina Lipance — Pokljuka«.

9. Lamilo Ročić, PD »Sljeme«, za sliku br. 98 »Snijeg i sunce«.

10. Lucijan Smokvina, PD »Ravna Gora«, za sliku br. 102 »Velebitske magle«.

11. Antun Valter, PD »Sljeme«, za sliku br. 111 »Bambergovim putem na Triglav«.

12. Dragutin Fistrić, PD »Sljeme«, za sliku br. 143 »Prema cilju«.

I. SAVJETOVANJE PLANINARA GRADA RIJEKE NA PLATKU

Na Platku su, 6. studenoga ove godine, planinari grada Rijeke održali svoje I. savjetovanje kojemu su prisustvovali predstavnici planinarskih društava i skijaških sekcija radnih kolektiva »Vulkan«, »3 maja«, »Torpedo«, »Rikard Benčić«, »Viktor Lenac«, Rafinerije nafta — i Planinarskog društva »Opatija«.

Savjetovanje je otvorio predsjednik Planinarskog društva »Rijeka« drug Krsto Šojat, koji je u uvodnom govoru istaknuo značenje ovog savjetovanja, tokom kojeg će doći do izmjene iskustava i do zaključaka, kako bi trebalo raditi ubuduće.

Tajnik PD »Rijeka« Stanko Simčić dao je referat o razvoju planinarske organizacije na Rijeci nakon oslobođenja, u kojem je iznio uspjehe društva »Rijeka« i njegove velike poteškoće materijalne prirode, koje su znatno kočile rad društva.

Na savjetovanju je bilo mnogo govora o skijaškom sportu o pitanju formiranja skijaškog kluba, kao i o problemu kvalitetnih skijaša takmičara.

Ovo je savjetovanje bilo, u neku ruku, priprema za slijedeće savjetovanje planinarskih društava kotara Rijeka, koje bi se trebalo održati u svibnju 1956. god.

Na kraju savjetovanja doneseni su slijedeći zaključci:

1. U cilju unapređenja i koordinacije rada na području Rijeke, treba da se osnuje Kotarski odbor planinara Rijeke.

2. Treba da se oformi komisija, koja ima zadatak da razmotri probleme skijaškog sporta i alpinizma, pri čemu treba da se koristi materijal sa ovog savjetovanja.

3. Treba da se poduzmu koraci kod SK, SSRN i sindikata, da zajednica preuzeće brigu za redovito izdržavanje domova na području Rijeke.

4. Treba da se osnuje komisija, koja će razmotriti mogućnosti osnivanja ski kluba, a da pri tome održi sastanak svih zainteresiranih u gradu.

5. Slijedeće savjetovanje treba da se održi u svibnju 1956. godine.

6. Planinarsko društvo »Rijeka« treba da izradi plan i zone za markiranje putova.

7. Planinarsko društvo »Rijeka« treba da sazove incijativni odbor Kotarskog odbora planinara Rijeke.

Ova akcija planinara Rijeke predstavlja ozbiljan korak za unapređenje planinarskog društva na tom području, samo je šteta, da na ovom savjetovanju nije bilo govora o turnom skijanju kvalitetnih skijaša planinara, jer baš ta vrst skijanja spada u djelokrug planinarske organizacije, dok

se takmičarskim skijanjem bavi više skijaška organizacija.

Također je šteta, da se na savjetovanju nije govorilo o kulturnoj djelatnosti planinara, kao i o planinarskoj literaturi, koja je važan činilac u odgoju kvalitetnih planinarskih kadrova. Potrebno bi prema tome bilo, da se na slijedećem savjetovanju i o tome govoriti, jer se planinarska literatura konačno štampa radi planinara, a baš je Rijeka u ovome na zadnjem mjestu u Hrvatskoj. Ur.

PROSLAVA ŠEZDESETGODIŠNICE PLANINARSTVA U SLAVONIJI

Planinarsko društvo u Osijeku radi već punih 60 godina na unapređenju planinarskog društva u Slavoniji. Premda su prve i najbliže planine udaljene od Osijeka 60 i više kilometara, planinari Osijeka uporno su se bavili planinarstvom i odgojili zavidan broj dobrih planinara, koji svake godine priređuju pohode u naše Alpe, planine Crne Gore, Bosne i Hercegovine, kao i na Velebit. Osijek je osim toga dao odlične planinare skijaše i planinare fotografare.

Pred više od dvadeset godina sagradili su osječki planinari svoj dom na Jankovcu u Papuku, kojega su okupatori spalili, ali su onda nakon oslobođenja ponovno podigli novi i ljepši dom, u kojemima ima mjesa za stotinjak planinara. Dom je smješten u romantičnom području Papuka, pored jezera i nedaleko bučnog slapa Jankovca.

Planinarsko društvo u Osijeku spada među najbolja planinarska društva Planinarskog saveza Hrvatske. Ur.

PRVI ALPINISTIČKI ODSJEK U MAKEDONIJI

U okviru Planinarskog društva u Skoplju osnovan je Alpinistički odsjek, koji već ima 13 članova, a odsjekom rukovodi Lazar Petrovski.

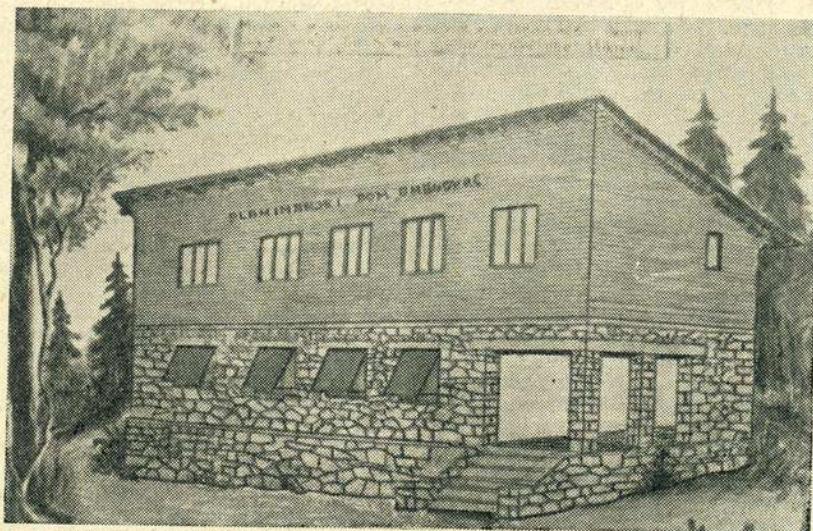
Već pred par godina održani su bili alpinistički kursevi u Makedoniji u svrhu osposobljavanja alpinističkog kadra. Jednim takvim kursum rukovodili su instruktori, članovi Alpinističkog odsjeka PD »Zagreb«, međutim razne poteškoće, a naročito one, materijalne prirode, nisu dozvoljavale da se alpinizam u Makedoniji jače razvije.

Osnivanje Alpinističkog odsjeka u Skoplju znači jedan krupni korak naprijed, a materijalna pomoć Planinarskog saveza Makedonije, kao i stručna, koju će pružiti alpinisti Slovenije i Hrvatske garantiraju ozbiljno razvijanje alpinizma na području visokih planina ovog dijela naše domovine. Ur.

GRADNJA PLANINARSKOG DOMA NA PSUNJU

Planinarsko društvo »Brezovo Polje« u Pakracu gradi novi planinarski dom na Psunjju sa mnogo volje i planinarske požrtvovnosti.

Da pripomogne izgradnju doma došao je predsjednik društva drug Stjepan Petrk na zamisao, da štampa posebne zahvalnice u vrijednosti od Din 100, 500 i 1000, koje bi se raspačavale članovima i planinarskim društvima.

Skica planinarskog doma na Omanovcu (P D Brezovo Polje — Pakrac)

EKSPEĐICIJA HRVATSKIH ALPINISTA U ANDE

Planinarsko društvo »Grafičar« u Zagrebu organizira, u okviru 85 godišnjice Sindikata grafičara Hrvatske, ekspediciju u južnoameričke Ande. Cilj ekspedicije je osvajanje vrhova Los Ojos del Salado i Aconcague. Za Los Ojos del Salado postoje u posljednje vrijeme tvrdnje, da je taj vrh viši od Aconcague (7035 m), međutim to još uvijek nije utvrđeno. Šef ekspedicije je poznati zagrebački alpinista Slavo Brezovečki, koji je sam grafički radnik, a gospodarskim pitanjima rukovodi ing. Tihomir Mrakovčić, također član jednog grafičkog kolektiva i Planinarskog društva »Grafičar«.

Planinarski savez Hrvatske odžao je jedan poseban sastanak, koji je razmotrio razna pitanja u vezi sa ovom ekspedicijom i nakon izlaganja druga Brezovečkog Savez je ekspediciju odobrio obećavši punu moralnu podršku.

Planinarsko društvo »Grafičar« organiziralo je s uspjehom lutriju u korist ekspedicije, koja bi trebala krenuti u drugoj polovici mjeseca prosinca 1955.

VICKOV STUP NA MOSORU

Na obavijest zagrebačkog Vjesnika od 22. IX. 1955. da se Vickov stup na vrhu Mosora nalazi u jednom stanju, oštro su reagirali planinari Planinarske sekcije brodogradilišta iz Splita, koji tvrde, da je prikaz o stanju Vickovog stupa pretjeran.

Obavijest u Vjesniku je međutim ipak djelovala pozitivno, premda je možda bila i malo pretjerana, jer smo posljednjih dana dobili obavijest od planinara sa brodogradilišta, da je stup nanovo olijen, a vrata i čelične žice popravljeni.

SLOVENSKA PLANINARSKA TRANSVERZALA

Komisija za planinarske puteve PZS odlučila je prije dvije godine izvesti put kroz sve najznačajnije gorske predjele Slovenije. Put je označen uobičajenom planinarskom markacijom, pod kojom se nalazi arapski broj 1 kao oznaka tog puta. Kako bi se kod planinara pobudilo što veće zanimanje za cijeli put, uvedene su posebne značke, koje će do-

biti oni, koji podnesu potrebne dokaze i to otiske posebnih žigova na planinarskim kućama i redovitim na vrhovima. Ove će otiske žigova planinari sakupljati u posebnom dnevniku transverzale, kojeg mogu nabaviti uz malu cijenu kod svih ishodišta i većih planinarskih društava Slovenije.

Upisi u knjige planinarskih kuća i vrhova pokazuju, da po tom putu, koji je dug približno 27 dana umjerenoj hoda, počeli su najprije hodati planinari iz bratskih Republika. To dokazuje, da je zamisao dobra i korisna.

Sam put je zanimljiv. On vodi preko Pohorja na Savinjske planine i preko Karavanki i Julijskih Alpa kroz malo poznate krajeve oslobođene u posljednjem ratu. Put obuhvaća najznačajnije vrhove, najviše kuće i manje poznate visove i predgorja, a počinje u Mariboru, te završava na Nanosu. Bilo je zamišljeno, da se pravovremeno izda priručnik o transverzali, u kojem bi planinar našao njen morfološki, zemljopisni i povjesni opis, s navodom markantnih pogleda i upozorenjima obzircm na floru i faunu, no izdavanje je spriječilo pomanjkanje finansijskih sredstava. Unatoč toga redakcioni odbor marljivo radi i sabire, te uređuju potrebno gradivo. Pomanjkanje priručnika predstavlja dio istraživačkog praznina, pa je za nuždu nadoknaduje zamljepisna karta u dnevniku transverzale.

Iako se Komisija za planinarske puteve pri PZS bori za jedinstveno markiranje svih planinarskih puteva, posjetioca slovenskih planina će ipak smestiti postojanje znakova i oznaka s kojima druge organizacije označuju za sebe važna područja. Planinarska markacija predstavlja crveni krug sa bijelom sredinom, crvene smjernice, stupovi sa smjernicama na travnatim peščanim i livadama, te orientacione ploče. Društvo za istraživanje krških ponora NR Slovenije ima na području visokogorskog krša crveni ili zeleni križ, koji vodi do ulaza u ponor ili pećinu, a šumske oznake predstavljaju tri vodoravne uporedne crte i bijeli kvadrat s crvenim vodoravnim crtama i plavom oznakom šumskog gospodarstva. Ne rijetko ćemo, napose u Julijskim Alpama, naići na smjernice bijedo crvene (žute) ili zelene boje bivšeg DÖAV i CAJ, no moramo paziti, jer uglavnom vode po zapuštenim i zarušenim putevima, koji su nesigurni, jer se znaci iznenada gube.

Ovaj sastavak je namijenjen planinarama bratskih Republika, koji se odluče na izlete u slovenske planine, kako bi

znali naći među više vrsta markacija one prave, koje vode na željeni vrh ili do potrebne planinarske kuće.

Zivojin Prosenc

UPOZNAJTE BOLJE RAD ALPINISTA

Ne samo oni planinari, koji će odsetati do dcma na Glavici na Medvednici ili pak do skloništa na Gorščici, niti oni koji se budu penjali iz Ogulina na Klek, već i oni treći koji će prolaziti Južnim Velebitom, naići će na nove markacije ili stare obnovljene. Sigurno će biti razumnali, te će zapitati tko je uložio trud i strpljenje u okrugle bijelo-crvene markacije? I nemalo bi se začudili, kada bi im netko rekao, da su sve te puteve markirali članovi alpinističkog odsjeka.

Ispunite li svoju davnu želju za ponovnim posjetom Bijelih Stijena, jer nema planinara koji kad ih jednom vidi ne zaželi opet vidjeti, doznać ćete da su alpinisti premijeli svu gradu za obnovu Hirtzove kuće. Sidete li pak obnovljenoj markacijom na cestu koja vodi prema Mrkoplju, nakon pola sata pješačenja skrenut ćete od 13-tog kilometra lijevo. Još nepun sat lakog uspona i vi ste u srcu Samarskih Stijena. Ratkovo sklonište u kojem ćete se grijati pokraj starog »gašpara« — sagradili su skoro sami alpinisti.

Treba li sprečavati nesreće u planini, u slučaju nesreće nuditi unesrećenima pomoći i tražiti planinare za kojima je izgubljen trag, tu je član Gorske službe spasavanja — u većini slučajeva alpinista.

Prva mjesta u orientacionim takmičenjima zauzimaju alpinisti. Alpinisti ne samo da održavaju predavanja, već vode i masovne izlete društva.

Kako to, upitat ćete se, da se baš alpinisti, dakle penjači, bave tako raznovrsnim planinarskim djelovanjem, kada su to obično oni ljudi za koje ste čuli, ili pak od njih samih čitali članke puni »strave i užasa« o isključivom penjanju strmih stijena užetima, klinovima, o prelaženju strašnih prevjesa i zjapljenju ambisa?

Stoga neka ovaj prikaz posluži boljem upoznavanju rada, ciljeva i zadataka jednog alpinističkog odsjeka.

Zbog lakšeg shvatanja trebamo se upoznati s nekim točkama Pravilnika, koji je sastavljen na temelju rada i iskuštava.

Cilj alpinističkog odsjeka je da pravilnim razvojem sposobi najbolje planinare planinarskog društva za samostalne penjače-alpiniste.

Taj svoj cilj AO postiže odgajanjem svojih članova, kod kojih razvija skromnost, izdržljivost, hrabrost, snalažljivost, požrtvovnost, veću naobrazbu: potrebno znanje iz geografije, geologije, meteorologije, flore, faune, a napose razvija ljubav prema domovini.

Neposredni cilj AO je vršenje uspona na teže pristupačne vrhove, svladavanjem stijena ljeti i zimi u planinama domovine i inozemstva.

Zadatak AO je da omogući i organizira izlete, penjačke vježbe, uspone, logorovanja i tečajeve. Naročito pažnju obraća na to da do najvećeg dio svojih članova privikne na samostalni život u planini organizirajući logorovanja pod šatorima.

Članstvo AO se brine o zaštiti planinarskih objekata, kulturnih spomenika, energično štiti floru i faunu, aktivno sudjeluje u svim oblicima planinarske kulture, propagande, i u izgradnji planinarskih staza.

AO čuva ugled društva, zalažući se do maksimuma za njegov napredak, kao i napredak ostalih sekacija.

Sigurno će sada onaj planinar sa Velebita, Bijelih i Samarskih Stijena ili sa neke planinarske izložbe, doći do uvjerenja, da raznovrsni rad alpinista nije samo slučaj, već organizaciono predviđena i ustaljena forma rada.

Mnoge ljubitelje alpinizma interesirat će pitanje, kako se može osnovati alpinistički odsjek i kako se postaje alpinista. Druge će pak interesirati kakva su na stojanja organizacije u sprečavanju nesreća.

Kako se osniva alpinistički odsjek i kako se postaje njegovim članom.

AO se može osnovati, ako pored onih koji se žele baviti alpinizmom, postoji i jedan alpinista. Ondje gdje to nije slučaj, može se osnovati alpinistički pododsjek jednog alpinističkog odsjeka. Taj odsjek preuzima ospesobljavanje budućeg rukovodstva novog odsjeka. Takav je slučaj sa pododsjekom AO FDS »Velebita« u Splitu. Ovakvimi radom se postiže višestruka korist. Odsjek ospesobljava svoj vrhunski kadar, koji će po završetku studija u drugim mjestima širiti alpinizam. Odsjek također priprema i svoj budući kadar, jer među mladim alpinistima ima i onih koji po završetku gimnazija odlaze na studij u Zagreb i postaju članovi sa već stečenim iskustvom. Pododsjek stiče tehnička i teoretska znanja, stiče iskustva i postepeno se osamostaljuje.

Pravilnikom je omogućeno i pojedinim članovima planinarskih društava, kod kojih još nema uslova jednom organiziranom pododsjeku, da se učlane u jedan od postojećih alpinističkih odsjeka s time da zadrži članstvo svog matičnog društva. Takav član učestvuje u svim akcijama, turama, logorima i tečajevima odsjeka.

Član AO može dakle postati svaki član planinarskog društva bez obzira da li to društvo ima svoj AO ili ne, ako je navršio 17 godina, ako ima dvije godine aktivnog planinarskog rada. Mora biti zdrav, poznavati Pravilnik AO i treba biti preporučen od dva člana AO ukoliko se nalazi u mjestu gdje postoji AO.

Članstvo se dijeli na suradnike, pripravnike i alpiniste. Ako planinar ima gornje uvjete postaje član suradnik. Oni ne trebaju vršiti penjačke uspone. Međutim da bi postali pripravnici trebaju imati jednogodišnji staž u AO, trebaju učestvovati u najmanje trodnevnoj turi u teže pristupačne planine, moraju imati 5 planinarskih uspona iznad 2000 metara, 6 raznih propenjanih penjačkih uspona uz dokazano osnovno znanje skijanja. Tada se kandidat, nakon pismenog traženja, pripušta stručnom ispitu na kojemu se zahtijeva od kandidata znanje iz povijesti planinarstva, ideologije, tehnike, prve pomoći, orientacije i t. d.

Položi li ispit treba proteći još dvije godine, treba ispenjati 10 penjačkih smjeri u suhoj stijeni, 2 obična zimska uspona iznad 2000 metara (ne računajući 6 pripravničkih smjeri) i treba da se osposobi voditi samostalno u IV stepen teškoće. Nakon nabrojenih uslova i dokazanih fizičkih, tehničkih i moralnih kvaliteta, može pristupiti alpinističkom ispitu, koji se polaže pred izabranom komisijom alpinista, a pod rukovodstvom Komisije za alpinizam pri PSH.

Nakon položenog ispita kandidat dobije naslov alpiniste, no to ne znači da sada može prestati penjati. Ako želi održati naslov, treba imati godišnje 6 smjeri, bez obzira da li su ljetne ili zimske. Osim toga mora voditi najmanje dva puta članove nižih kategorija.

Dovzvoli penjačkog uspona.

Uslov za vršenje penjačkog uspona su najmanje tri priznate penjačke vježbe za sve članove, na kojima se trenira cjelokupna tehniku za dotičnu sezonu. Dovzvoli za uspon daje pročelnik ili instruktor i to pripravnicima i suradnicima koji to opravdaju i s vježbom tehničkom, fizič-

kom i psihološkom kondicijom. Alpinisti ne trebaju dozvole.

Suradnik može penjati samostalno I i II stupanj teškoće, a može biti voden u III stupanj; pripravnik može penjati samostalno do IV. stupnja, a u više stepene može biti voden od alpinista. Daljnji uslov za dozvolu penjačkog uspona je lječnički pregled i osiguranje kod DOZ.

Nepridržavanje Pravilnika povlači primjenu sankcija: ukor, zabrana alpinističkog djelovanja na izvjesno vrijeme ili isključenje.

Premda se ovim prikazom dobila jasnija slika o radu jednog odsjeka, ima još mnogo pitanja, na koja ćemo rado odgovoriti.

Branko Lukšić

Planinarske vijesti iz svijeta

MEĐUNARODNA EKSPEDICIJA NA HIMALAJU 1955.

Ovogodišnja medunarodna ekspedicija u himalajsko gorje, koju vodi Normann G. Dyrhrenfurth i Ervin Schneider, šalje prve povoljne vijesti. Ekspedicija se već nalazi u području Everesta i razvija tamo osim planinarskog i opsežno topografsko i fotografsko djelovanje.

Dnevna štampa je u međuvremenu donijela pogrešne obavijesti o tom, da je nepalska vlada prigovrila, čak i zaprijetila zabranom daljnog rada i dapače izgnanjem iz zemlje ekspedicije zbog toga, što je ova vršila ispitivanja na drugom području od onoga, za koje je imala dozvolu. Ta je vijest međutim toliko netočna, koliko je i netočna tvrdnja, da su neki članovi ekspedicije u »Svetom okrugu« manastira Thyamboče pošli u lov na nzverad. Naprotiv je istina, da je ekspedicija dobila dozvolu od Foreign Departmanta u Kathmandu, da ove jeseni istraži i područje Lhotse i da pokuša uspon na vrh Visoki Lhotse (8501 m), južno od Everesta. Stoviše, manastiri Thami, Thyamboče i drugi pružaju ekspediciji najširu pomoć kod fotografskog i filmskog snimanja, a pučanstvo ih susreće s najvećom pažnjom. Uopće vladaju odlični odnosi između članova ekspedicije preko nepalskog oficira za vezu i vlade u Kathmandu.

Rad Ervina Schneidera na izradi topografske karte područja Mount Everesta, u omjeru 1 : 50.000, dobro napreduje, tako da će budućim posjetiocima Himalaje oko Everesta biti znatno olakšano snalaženje. Osobito je zanimljivo snimanje dokumentarnog filma o narodnom običaju i životu Šerpa, koji će mnogo doprinijeti bližem upoznavanju tog simpatičnog gorskog naroda.

Perzijska ekspedicija Njemačkog Alpenvereina

Münchenska sekcija Njemačkog Alpenvereina organizirala je ekspediciju u perzijsko gorje. Ekspedicija je krenula na

put u kolovozu time da se vrati koncem godine 1955., a sastoji se od 4 člana u dobi od 22 do 35 godina starosti pod vodstvom Alfonza Pacelt. Prema objavi u Münchenskom »Bergsteigeru« od kolovoza, ekspedicija je krenula i vratit će se autom, te bi imala već u Armeniji izvršiti neke uspone. U Perziji (Iran) predviđen je uspon na Demavend u Elbruskom gorju (5800 m), nadalje usponi u gotovo nepoznato i neistraženo gorje skupine Ku-i-Dinar (5200 m) na jugu Perzije te Ku-i-Hazar (4000 m) na afganskoj granici

Vatnajökull na Islandu

»Orion«, ilustrirani časopis za prirodu i tehniku od srpnja 1955. donosi članak Dra. Karla Schmid-a s opisom gore Vatnajökull na Islandu. To je brdo, iz kojega se otprilike svakih dvadeset godina ponavljaju vulkanske provale. Krater je ispunjen glečerom debljine do 400 metara i površine nekih 9000 kvadratnih kilometara. Prigodom svake provale popuca i rastali se ledena kora glečera u kateru, tako da se na glečeru stvaraju površna jezera od 400—600 metara promjera, i orijaške rupe, raspuklne u ledu, iz kojih se puši para kipuće vode. Kod mjesta Skeiderau provaljuje glečerska bujica i teče otprilike 50 km daleko kroz obalno područje u more.

Posljednju provalu opisuje Dr. Schmid u »Orionu« ovako: »20. ožujka 1934. u 23,30 sati primjetile su ribarske lađe iz Kabeljau ogromni žar požara ispod južne obale Islanda, iz smjera Vatnajökull, kako se tamo naziva nepregledno, još neistraženo jugoistočno ledeno područje Islanda, koje gotovo nije ni prošla ljudska nogu. Već nekoliko dana prije vulkanske provale se Skeiderau, jedna od otopljenog glečera nastala rijeka na južnom rubu Vatnajökulla, razlila i poplavila područje od mnogo kilometara uokolo i preko obrubnih morena t. zv. zone Sanders. Ljudi su sa strahom očekivali »Jekulhlaup« t. j. spuštanje, puzenje glečera. Tad su se polomili brzjavni vodo-

vi i puzenje je doista započelo. Za par dana se tok rijeke Skeiderau razlio na 4,5 km širine, a prljava crna voda svom snagom je provalila ispod ledene kore, probila glečer i usjekla raspukline do 4 km dubine i 8 km širine noseći sa sobom odlomljene gromade leda, veličine čitavih kuća, preko zone Sanders i po više kilometara daleko sve do mora. Nakon 24 sata, na sam Uskrs ujutru, je poplava posve isčeznula, a tok rijeke Skeiderau je izgledao gotovo normalno. Gore, sred glečera u unutrašnjosti 40 do 50 km sjevernije buktio je stup vatre i dima 13 km visoko prema nebu. Puzanje glečera bilo je samo predigra vulkanskoj provali, koja je zatim uslijedila i probila ledenu naslagu debelu više stotina metara.«

Karl Schmid opisuje nadalje, kako je nekoliko mjeseci kasnije sa svojim drugovima prešao preko unutrašnje ledene površine i prodro sve do kratera posred tog ledenog svijeta. Kratersko ždrijelo imalo je promjer oko 50 kvadratnih kilometara, tako te je K. Schmid izračunao, da se prigodom te vulkanske provali u proljeće 1934. godine morallo otopiti oko 15 kubičnih kilometara glečerskog leda.

Bilo je veoma zanimljivo pročitati čitavi opis tog strahovitog velebnog događaja!

Tečaj Saveznog instituta za istraživanje snijega i lavina Weissfluhjoch-Davos.

Za vrijeme od 1. do 15. siječnja 1956. organizirao je švicarski Savezni institut za istraživanje snijega i lavina, Weissfluhjoch-Davos, na području tog instituta i u području Prätigau, održavanje uvodnog tečaja u znanstveno istraživanje snijega i lavina (ocjenjivanje opasnosti od lavina, usova, mjere opreznosti, zaštite mjere, služba spasavanja, prva pomoć u nezgodama, orientacija kod lavinskog zasipavanja). Tečaj je otvoren svim krugovima, koji se interesiraju za probleme lavina (zimsko-sportski turizam, alpinske organizacije, saobraćajna i građevna poduzeća, koja rade u planinama, šumskogorska služba i. t. d.). Tečaj će se održati na francuskom i njemačkom jeziku. Troškovi iznose Šv. fr. 95. za 3 i po dana opskrbe, noćenje i izdatke za vozne karte izleta željeznicom i skiliftovima. Prijave do 20. prosinca 1955. na EISLF-Davos (Eidgenössisches Institut für Schnee-und Lavinenforschung).

Hoggar u Sahari

Turističko poduzeće »Popularis Tours«, (Bern, Waisenhausplatz 10) objavljuje, da prireduje ekspediciju putovanje u

Hoggar u Središnjoj Sahari. Ekspedicija će trajati od 26. siječnja do 18. veljače 1956., a može se priključiti 10 osoba. Predviđa se uspon u gorju Atakor na brdo Assekrem, 2754 m. Još ima par slobodnih mesta. Članovi SAC (Švicarski planinarski klub) interesenti neka se javiye kod »Popularis Tours«.

Tursko-švicarska ekspedicija na Ararat, 5165 m.

Svake dvije do tri godine polazi po neka, ponajviše inozemna grupa planinara na visoki vulkan Ararat, koji leži između sjeveroistočne Turske, Irana i SSSR-a, točnije Sovjetske republike Armenije.

Nedavno je po nalogu turskog zemaljskog geološkog zavoda izvršen planinarski uspon s geološkim ispitivanjem i snimanjem na vrhove Velikog i Malog Ararata (turski: Büyük i Küçük Agri Dag). U ovom zadatku sudjelovali su geološki stručnjaci Dr. M. Blumenthal iz Locarna, Dr. Felice Jaffe iz Lugana i turski geolog Halil Unlusoy. Uspon na Küçük Agri Dag (3925 m) izvršen je 9. kolovoza, a na Büyük Agri Dag i istočne strane 11. kolovoza 1955.

Uspon je ostvaren prijelazom duž tursko-iranske granice, gdje su dosegli visoravan. Tu je u visini od 3800 m postavljen bivak, koji je služio kao ishodišna točka prema najvišem vulkanskom čunjnu, preko jako zaledene padine. Na povratku je put vodio u sjevernom smjeru u duboku dolinu rusko-turske granične rijeke Aras.

Na vrhu Velikog Ararata nalazi se doista veliko glečerište (ledena površina) od nekih 12 do 14 kvadratnih kilometara, iz kojega »visi« (spušta se) na razne strane 11 glečera istežući se do visine od 3900 m nad morem. Tek jedan glečer, na sjevernoj strani, u Cehennem Dere (Paklena dolina) se spušta u »dolinu« do 2300 m nad morem. Taj Cehennem glečer je prljavi glečer, kome se prvobitno pokrivena površina morenom regenerirala na taj način, da su ga ponovno pokrile naslage leda, koje su se pužajući sa strmih »visećih« glečera zaustavile o visokim pećinama.

Nakon mnogih istraživanja na Araratu u užem smislu, proučavao je M. Blumenthal posebno i niže (oko 2500 m), geološki osobito markantne gorske kose Dogubayazit na tursko-iranskoj granici, i daljnje, do 250 km udaljenije, sjeverozapadne pontijske (crnomorske) gorske lance. Osobito Kackar Dag, gdje se obalne kose još dižu do 3937 m nad more. I tu ima još malih glečera, koji također

ne padaju niže od 3900 m. U usporedbi s Visokim Araratom, koji leži u području stepa, ovaj pokazuje najveće kontraste po geološkom sastavu, vanjskom izgledu i vegetacionim osobinama, a i po naseljenicima. Tu nalazimo duboke doline s bujnim nasadima voća (breskve, smokve i divno grožđe) i vrlo napredno pučanstvo, dok tamo (neposredno pod Araratom) živi primitivni narod Kurda na presušenom nerodnom tlu životareći od stočarstva.

Ovo istraživanje trajalo je 6 nedjelja na daljinskom razmaku od 500 km i donijelo je neobično bogate rezultate.

Zašnosni epilog velikog uspjeha

Vodiču Ahilu Compagnoni, koji se s Lacedilijerj uspeo na K-2, smrznule su se — kako smo javili — ruke prigodom uspona. Trebalo je izvršiti mnoge transplantacije kože kao i amputacije, ali on nije više mogao vršiti svoje zvanje alpskog vodiča.

Prije polaska ekspedicije na K-2 sklopio je Compagnoni sa šefom ekspedicije, prof. Desio, ugovor, kojim sva autorska prava i koristi iz obavljanja, publikacija, fotografiskih snimaka i filmova pripadaju isključivo ekspediciji. Compagnoni je sada odlučio pokrenuti parnicu protiv šefova ekspedicije, da bi mu se dosudio dio prihoda od filma što ga je baš on snimao na vrhu K-2, kojom su mu se zgodom i smrznule ruke. On se smatra autorom tog filma, pa njegov pravni zastupnik misli, da će s tog razloga uspjeti sa svojim zahtjevom.

Stogodišnjica u Zermattu

1855. godine je Aleksandar Seiler, glava te kasnije gorske »dinastije« i osnivač mjesta Zermatt, kupio od ranijeg vlasnika malu seljačku gostioniku, koju je doskora pretvorio u glasoviti alpski hotel »Mont Rose«. Ovu stogodišnjicu proslavila je svečano čitava živa obitelj Seiler, što danas žive po čitavoj Švicarskoj, u Engleskoj i preko mora, došli su u svoju postojbinu na tu proslavu svoje familije, koja je toliko značajna za razvoj i današnju planinarsku važnost mesta Zermatt.

Žičara Chamonix—Aiguille du Midi—Courmayeur

U rujnu 1955. svečano je predata promet u nova žična željezница iz Chamonixa do Aiguille du Midi. Sad se na visini od 3750 m dovršava terasa, na kojoj će se »planinari« i turisti moći u gaćicama

i papučama odmarati i za skupi novac uživati dršćući neposredno ispred i pod vrtoglavim zaledenim granitnim pećinama. Istovremeno gradi se tu i hotel s najmodernijim komforom.

O daljnjem projektu, da se Aiguille du Midi poveže sa Col du Geant Žičarom s košarāma za prevoz robe piše francuski »Hebdomadaire«.

»Svibnja 1954. odlučilo je jedno talijansko društvo izgraditi žičnicu, koja će spajati Aiguille du Midi s Col du Geant, a odavde Chamonix i Courmayeur. To je ono isto društvo, koje se angažira za izgradnju čuvenog tunela ispod Mont Blanca. Radovi su u toku.

28. srpnja 1954. Lokaciona komisija jednoglasno odbacuje projekt. Čak i predstavnici interesirane ekonomski grupe glasaju protiv. Nalogom ministarstva 23. rujna budu obustavljeni daljnji radovi, koji su međutim i zbog loših atmosferskih prilika bili stali.

Svibanj 1955. Poduzeće nastavlja radeći bez obzira na zabranu, koja mu je bila dostavljena. Nadležna vlast bude pozvana, da intervenira u smislu zabrane, ali izvještava, da naloga ne može izvršiti, jer odnosno inozemno poduzeće ima prejaku podršku i zagovornike.

Prema posljednjim vijestima 3,5 km duga i 17 tona teška žica (kabel), koja je imala spajati krajnje stanice Geant i Aiguille du Midi, bila je najprije postavljena na Col du Geant, a onda prenesena na podnožje Gros Rognona, gdje će biti postavljen jedini potporan između obje stanice.

Tako pišu Les Alpes X/1955.

Čudna stvar i rad. A kako će to pozdraviti pravi planinari?!

Filmski festival u Trentu

10. listopada 1955. otvoren je svečano IV. filmski festival u slikovitom planinskog gradiću talijanskog južnog Tirola Trento. Festival ima izrazito međunarodni karakter i spada među najvažnije stručne filmske manifestacije. Na ovom, četvrtom po redu festivalu bila su prijavljena 73 filma, od kojih je 53 ušlo u natječaj. Bilo je zastupljeno 12 zemalja. Sjedinjene američke države, SSSR, Japan i još neke druge zemlje najavile su svoje sudjelovanje u budućoj godini.

Trentinski festival ima svoj određeni stil, cilj i teme — u prvom redu planine, radi kojih je stvoren i zbog kojih postoji. Ove godine pridošla je nova domena istraživačkih filmova.

Prikazivanje filmova čisto međunarodnoga karaktera započelo je već na dan

otvaranja festivala. Tu su se redali filmovi »Snows of Aorangi«, (Snijeg u Aorangi), divan novozelandski film, režiran i snimljen po Brian Brakeu. Ovom vrlo impresivnom filmu je glavni motiv niz skijaških spustova. Zatim talijanski film »Figure e pietre del Pakistan«, (Oblici i pećine Pakistana), režirao i snimao Mario Fantin. Film predstavlja neku vrstu predigre za K-2. — Belgiski film »Objetif Immerrousse«, režija i snimanje Bastin Huben; dalje danski film »Where mountains float« (Bregovi plòve), režiser Biärne Henning Jensens, vrlo poetični film, u kojem djeca igraju glavne uloge.

Slijedećeg dana otvorena je retrospektivna izložba Louisa Trenkera filmom »Velika pobjeda«. Jедно čitavo veče su prikazivani austrijski filmovi »Geliebtes Wildwasser« (Drage brzice), »Ski alpin« (Alpsko skijanje), »Bergführer« (Vodič), »Der Förster von Silberwasser« (Šumar iz Silberwassera), »Stadt im Gebirge« (Grad u gori) i »Alpenstrasse« (Alpska cesta).

Grupe učesnika u festivalu poduzele su 12. listopada usprkos ne baš najboljem vremenu izlet u prekrasna trentinska brda na Paganella i na Strebele.

Linu Lacedalli amputiran palac

Kao Ahilu Compagnoni tako su se i ovom drugom učesniku osvajanja K-2 smrznuli prsti. Nakon više uzaludnih operacija konačno su mu morali amputirati i zadnji članak palca na desnoj ruci.

Nesreće u planinama

Kad analiziramo statistike planinarskih nesreća, opažamo, da se u većini slučajeva radi o neiskustvu i neopreznosti nastrandalih. Nažalost sva upozoravanja i opomene ne dostaju da urazuju baš one neiskusne i suviše poduzetne mlađe ljude, alpiniste i planinare. Zar nije dosta tragičnih nesrećnih slučajeva, gdje stradaju mlađi životi? Čini se, da nijedan primjer nije dovoljno strašan, da zastraši one nepromišljene i laikumne.

Citamo u jednoj stranoj reviji o ovim smrtnim nezgodama u planinama:

1. D. C., 20 godina star, tražeći runoliste survao se 24. srpnja s jedne pećine Monte Cerneru (Selva di Cadore) u jedan kamen dubok 20 metara, kroz koji je još pадао dalnjih tridesetak metara. Liječnik je stigavši na mjesto nesreće mogao samo konstatirati smrt uslijed pukle lubanje prigodom udaraca u padu.

2. 17-godišnji C. M. s jednim svojim drugom pošao je da istraži neku šiliju u Monte Maddalena (Brescia). Spuštajući se strmom stazom stao je neoprezno na jedan labilni kamen i sunovratio se naglavce 30 metara u dubinu, gdje je ostao na mjestu mrtav.

3. F. A., 30 godina star, penja se kao prvi u navezu sa svoja dva druga na Monte Pin (2195) u dolini Ala. Zapeo je pri kraju uspona na jednom težem mjestu tik ispod vrha. Dok su mu drugovi bili osigurani, pokušao je A. da pronade novo uporište i oprezno se pomaknuo za par centimetara. Pri tome je stavio nogu na jednu izbočinu, kada su njegovi drugovi začuli očajan krik i opazili kako mu se tijelo ruši u bezdno. Odломio se naime kamen, na kojem je stajao, i on se okliznuo u duboku provaliju. Druga dvojica su pokušavala zadržati trzaj užeta, ali su na svoj užas vidjeli, da nesretnik juri sve dublje. Uže se naime zaplelo oko jednog oštrog brida pećine i puklo. Bacan u padu s jedne pećine na drugu završio je oko 150 m duboko. Našli su ga sa slomljrenom kičmom i razbitom lumbanjom.

4. 18 godina stara djevojčica E. P. spušta se u društvu više planinara grebenom s vrha Weissmies (4031 m) u Švicarskoj, kada se neočekivano okliznula i stala padati udarajući o kamenje i led sve do dna stijene, nekih 900 metara dublje. Njeni drugovi nisu mogli poduzeti drugo nego dozvati pomoć, da je nakon nekoliko dana izvuku mrtvu i izobličenu.

75. godina Erzherzog Johann-Hütte na Adlersruhe

U kolovozu 1955. proslavljenja je svečano 75. obljetnica 1880. godine dograđenog planinarskog doma, svega 1½ sata ispod Grossglocknera (3798 m), najvišeg vrha u Austriji. Dom je podigao Austrijski Alpenklub, te ga je tokom godina 1891., 1898., 1907. i 1929. proširivao i obnovio. Sve upisne knjige posjetnika tog doma su sačuvane te se u njima nalaze imena većne slavnih i klasičnih planinara posjetnika tog doma. U listopadu proslavljenja je također 75. obljetnica postavljanja t. zv. »Carskog križa« na vrhu samog Grossglocknera. Svojevremeno je postojao i na predvrhu, na Malom Glockneru (Kleinglockner) križ, koji je služio često za učvršćivanje žice za lakši silazak u dubinu sedla (Glocknerscharte).

Kao svake tako se i ove godine sakupiše prominentni, veterani kao i mlađe generacije Alpenkluba na toj najvišoj

planinarskoj kući u Austriji (3545 m) pod vrhom Grossglocknera, da tu proslave ovu jubilarnu 75. godišnjicu otvaranja spomenute kuće. Pod vodstvom predsjednika Ing. R. Wernera izvršen je i uspon na sam vrh, a osim toga su razni navezi poduzeli i druge neke uspone na okolne vrhove Grossglocknera.

74. glavna godišnja skupština Austrijskog Alpenvereina

U Bau Aussee, u Salzkammergutu održana je 2.-4. rujna 1955. 74. glavna skupština Austrijskog Alpenvereina, tako u Austriji već 93 godine postoji organizirano planinarstvo. Na skupštini bilo je zastupano gotovo svih 131 sekcija, koliko ih AV imade. Iz izvještaja se razabire ogroman uspjeh planinarski rad. Broj planinarskih domova povećao se samo u 1954. godini za 10 kuća sa 700 ležajeva. Čisti planinarski pozitivni uspjesi jesu među brojnim ostalim ekspedicijama one u Himalaju-Karakorum i u Ande.

Na skupštini se raspravljalo najviše o sudbini t. j. o budućem vlasništvu i uzdržavanju onih 180 planinarskih domova, koje su unazad 80 godina izgradila na austrijskom teritoriju njemačka planinarska društva i koji su do 1945. godine predstavljali njihovo vlasništvo. Naime, po novom austrijskom državnom ugovoru može Austria te domove pod izvjesnim uvjetima vratiti tim vlasnicima ili ih zadržati kao nacionalizirane.

Austrijski Alpenverein jest najveća planinarska organizacija u Austriji.

84. glavna godišnja skupština Njemačkog Alpenvereina

Od 15.-18. rujna 1955. održana je u Bad Tölz 84. glavna skupština Njemačkog Alpenvereina. To je bila ujedno i 5. po redu skupština od obnavljanja tog društva nakon rata. Njemački Alpenverein ima 260 sekcija sa 131.000 članova, od čega je 45.000 t. j. 35% mladeži ispod 25 godina.

Medu mnogim pozitivnim rezultatima rada tog društva ističe se opadanje broja planinarskih nesreća. Dok je 1953. bilo 380 nezgoda sa 69 smrtnih, dотле je 1954. godina svršila s 309 od kojih 35 smrtnih. Skupština se bavila pitanjem svojih 180 planinarskih domova u Austriji. Jedan od tih domova, Bielefelderhütte u Oetztalskim Alpama je pretprošle godine uništila lavina, te je u roku od jedne godine dana izgrađen drugi. U dalnjim uspjesima ističe se velika planinarska

književna i umjetnička, fotografска i slikarska djelatnost, koja je bila izložena u Münchenu i privukla preko 12.000 posjetilaca.

Skupština je bila popraćena raznim izvanredno uspјelim kulturnim priredbama.

Godišnji susret Austrijskog Alpenkluba na Hoffmannshütte

Uobičajeni godišnji sastanak tog najstarijeg austrijskog planinarskog društva bio je ove godine na Hoffmannshütte, na istočnom rubu glečera Pasterzen. Osim redovnih posjetilaca prisustvovan je i Dr. H. Tichy sa svojim himalajskim pratiocem Pasang Dava Lamom i njegovom ženom. Učinjen je i zajednički izlet na najviši austrijski vrh Grossglockner.

Veliki »himalajski« prijem u Beču

Austrijski Alpenklub priredio je svečani prijem u počast Dra. Herberta Tichy, svog člana i poznatog planinarskog osvajača himalajskog vrha Čo Oju. Njegov kratki izvještaj o toj ekspediciji donosimo u posebnom članku. Prijemu su uz Dra. Tichy i prvaka Alpenkluba prisustvovali mnogi predstavnici vlade, interesiranih kulturnih ustanova, planinarskih društava, štampe, te vrhovni Šerpa, Pasang Dava Lama, vjerni pratilac Dra. Tichy u toj himalajskoj ekspediciji, sa suprugom Yang Čin. Predsjednik Alpenkluba Ing. Rolf Werner istaknuo je u pozdravnom govoru ne samo planinarski uspjeh ove najmanje himalajske ekspedicije nego i njenu kulturnu važnost, zahvaljujući naporima Dra Tichy, koji je već više godina poznati i zaslužni istraživač Azije i himalajskog područja. Ekspedicija se sastojala od 3 Austrijanca (vidi naš članak: ČO OJU) i Pasanga s njegovim Šerpama. Dok su druge ekspedicije vukle sa sobom od 2 do 6 tona prtljage, Dr. Tichy imao je svega 900 kg. Posebno je naglašena zasluga Šerpe Pasanga, koji je svojom brzinom zapravo spasio uspjeh ekspedicije, pošto je u nevjerojatno kratkom vremenu dopremao hrancu i time omogućio da austrijska ekspedicija stigne na vrh prije švicarske, koja se u zadnji čas pojavila i približavala istom cilju.

Pasang Dava Lama primio je počasne darove od austrijskog ministarstva nastave i zlatni plaketu od Alpenkluba za sebe, a posebne srebrne i brončane plakete za svoje drugove Šerpe. I prigodom zajedničkog posjeta i predavanja u Münchenu primio je Pasang počasne darove.

Kalendar uspona ekspedicije Dra. Tichy na Čo Oju

Evo pregledni dodatak k opisu uspona ekspedicije:

2. rujna: Polazak iz Kathmandu.
19. rujna: dolazak u Namče Bazar.
23. rujna: polazak iz Namče Bazara sa 27 nosača.
27. rujna: ekspedicija postavlja svoj glavni ishodišni logor (5500 m).
28. rujna: istraživanje smjera prema Čo Oju.
29. rujna: postavljen logor I (5800 m).
30. rujna: uspon do logora II (6200). — Tichy, Jöchlert, Pasang, Adjiba i Ang Nyima noće na logoru II.
1. listopada: Tichy, Jöchlert i Pasang istražuju mjesto za postavljanje logora III; povratak k logoru II.
2. listopada: zlo vrijeme; Jöchlert se spušta do logora I, ostali ostaju u logoru II. Heuberger se diže iz ishodišnog logora u logor I.
3. listopada: logor III (6600 m) postavljaju Tichy, Pasang, Adjiba, Ang Nyima, Gyalsen, Pemba Bhutar i Da Nurbu.
4. listopada: prva grupa ostaje zbog bure u logoru III. Heuberger s nekoliko Šerpa pokušava se spustiti u logor II, što zbog nevremena ne uspijeva. Jöchlert je još u logoru I.
5. listopada: Tichy, Pasang i 4 spomenuta Šerpe postavljaju logor IV. Gyalsen i Pemba se navečer spuštaju u logor III, kamo je Jöchlert stigao po buri i prenoćio sa spomenutom dvojicom Šerpa.
6. listopada: katastrofa u buri na logoru IV. Tichom se smrzoše ruke. Vrhunska ekipa se spušta u niži logor. Jöchlert uzalud pokušava stići do logora IV. Heuberger s nekoliko Šerpa dostiže logor II. Logor III je valjalo napustiti. U logoru II Tichy prima prve injekcije protiv smrznutca. S Jöchlertom i 2 Šerpa tu noći, dok se ostali spuštaju u logor I.
7. listopada: čitava ekspedicija sabrala se u logoru I.
8. listopada: Pasang i nekoliko Šerpa polaze u Luklu po hranu.
9. listopada: dan odmora.
10. listopada: Jöchlert i Heuberger istražuju zapadnu stranu Čo Oju.
11. listopada: susret s gđom Kogan i Bertholettom od švicarske ekspedicije.
12. listopada: uspon na »Tirolsku glavicu« (oko 6300 m) su izveli Jöchlert i Heuberger.
13. listopada: dogovor u logoru švicarske ekspedicije.
14. listopada: pripreme za novi pohod na Čo Oju.

15. listopada: Uspon do logora III, koji se prepravlja u snježni bunker.

16. listopada: Jöchlert, Adjibi i Gyalsenu ne uspijeva zbog oluje doprijeti do logora IV.

17. listopada: oluja; ljudi ostaju cijeli dan u snježnom bunkeru bogora III.

18. listopada: Pasang stiže. Sva tri Austrijanca s Pasangom, Adjibom i Gyalsenom ulaze na logor IV.

19. listopada: Tichy, Jöchlert i Pasang polaze na vrh u 6 sati. U 15 sati stiže na vrh Čo Oju (8153 m). U 15.30 počinje povratak. Heuberger i Adjiba dolaze ususret do granitne police. Gyalsen se spušta u logor III. U 19 sati su u logoru IV.

20. listopada: oluja. Pasang polazi ujutru u logor III. Ang Nyima i Gyalsen stižu iz logora III u IV. U podne se svi vraćaju u logor III, gdje se noći.

21. listopada: spust do logora I.

22. listopada: odmor.

23. listopada: polazak do ishodišnog glavnog logora.

24. listopada: put iz ishodišnog logora do Lunaka.

25. listopada: put iz Lunaka do Thami.

26. listopada: odmor.

27. listopada: put iz Thami do Namče Bazara. Tu par dana odmora i izlet u Thyangboče.

5. studenoga: odlazak iz Namče Bazara.

8. studenoga: svadba Pasangova u Lukli.

22. studenoga: povratak u Kathmandu.

ISPRAVAK:

Tiskarskom omaškom u broju 3 — »Naših planina« pogreškom je ispod crteža na str. 184. odštampan redak »Ledenica u Čudinoj uvali«. Ovaj redak trebao je doći tri retka niže prije nove postojke koja glasi... ova se ledenica nalazi ispod masiva Seliškog vrha...

Časopis »NAŠE PLANINE« izlazi kao revija u četiri god. doba, t. j. u 4 sveska sa 80—100 stranica i sa umjetničkim prilozima.

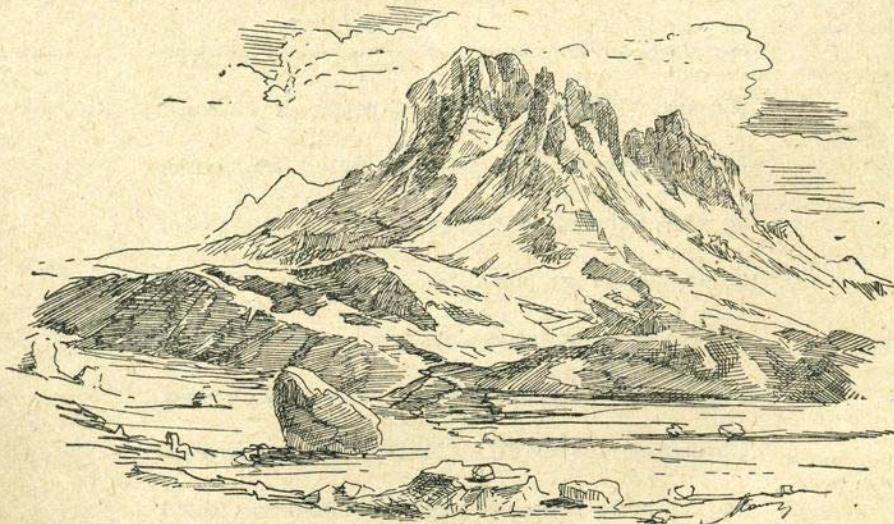
Godišnja preplata iznosi Din 300.—, a može se plaćati i polugodišnje (dva puta po Din 150.—). Pojedini broj stoji Din 100.—. Preplata se uplaćuje putem ček. računa lista kod Narodne banke u Zagrebu na broj 401-T-1136.

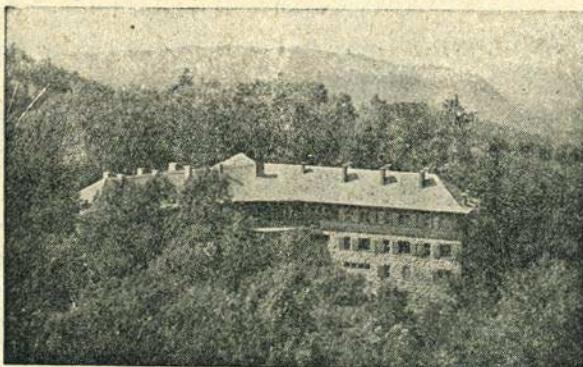
Rukopise, narudžbe, oglase i reklamacije prima uredništvo lista »NAŠE PLANINE«, Zagreb — Planinarski savez Hrvatske — Gajeva ul. 2a polukat, telefon 37-316.

Rukopisi za časopis »NAŠE PLANINE« treba da su pisani strojem na jednoj strani papira sa razmakom između redova i potpisani punim imenom uz naznaku adrese.

Primljeni rukopisi se ne vraćaju, dok se fotografije vraćaju odmah nakon uvrštenja.

Cijena ovom broju Din 100.—

TOMISLAVOV DOM

SLJEME NA MEDVEDNICI

Divno planinsko odmaralište u blizini Zagreba na 1012 m nadmorske visine - Prvorazredna kuhinja; centralno grijanje; tekuća voda u sobama; telefonska veza sa Zagrebom - Prostrani vidici sa vrha Sljemenja (1035 m) i sa terase doma na Hrvatsko Zagorje, Samoborsko gorje, Slovensko sredogorje, na Alpe, Pohorje, na planine Gorskog Kotara i Like, te na Zagreb sa prostranom posavskom ravnicom, omeđenom na horizontu vrhovima bosanskih planina.

Svakodnevna autobusna veza iz Zagreba.

Obratite se na »TOMISLAVOV DOM«, Sljeme na Medvednici, pošta Zagreb-Gračani, tel. interurban 25-000